Lisez, S. V. p., notre Chronique religieuse, p. 96 ss.

Uređuje: **O. P. Dr. GRABIĆ,** prof. bogoslovlja u Makarskoj.
Izlazi 4 puta na g. - Cijena D 50. - Za đake i siromašnije pretplatnike D 25. - Za inozemstvo D 65.
Uredništvo i uprava: FRANJEVAČKI SAMOSTAN - MAKARSKA.

NOVA REVIJA parait quatre fois par an. Les questions de vie religieuse et intellectuelle dont elle s' occupe, y sont traitées en croate ou en slovène; les résumés et les titres de tous les articles ainsi que la chronique religieuse en Yougoslavie sont en français. — Prix d' abonnement: Yougoslavie, 50 din; Etranger, 65 din.
Direction-Rédaction: **Makarska,** Couvent des Franciscains. Dalmatie, Yougoslav.

God. V. MAKARSKA, 1926. Br. 2.

SADRŽAJ (Sommaire):

Berković Dr. fra P.: **Pitanje unije i franjevac I. Marković.** (L' action pour l' union des Eglises et le P. Marković O. F. M.). S. 101—123.

Ivanov Dr.: **Socijalna vrijednost kršćanske savjesti.** (Importance sociale de la conscience chrétienne). S. 123—134.

Eterović Dr. Fr. K.: **Fra Filip Grabovac, njegov život, rad i stradanje.** (P. Ph. Grabovac. III. Partie. Les souffrances et sa fin tragique). S. 134—150.

Butmi—Tomić: **Krvave osnove** ili protokoli sionskih mudraca. S. 151—157.

KULTURNI POGLEDI. (Revue des idées et des faits):

Novo evanđelje. S. 158—9. — Zle posljedice krivih načela. S. 159. — Proučavanje vjere nužno. S. 160—161. — G. Dimitrijević o moralnim prednostima pravoslavlja. S. 161—164. — Otkuda život. S. 164—168. — Vjerska pogibao današnjeg nacionalizma S. 168—70. — Kralj Tomislav »fatalan čovjek«. S. 170—72. — Optužuju Crkvu, da je intolerantna! S. 172—3. — Židovska moć. S. 173—4. — »Obećana zemlja«. S. 174—5. — Ne treba im druga domovina. S. 175. — Slobodni zidari u Madžarskoj. S. 175—6. — Ministar prosvjete o važnosti Crkve u socijalnom životu. S. 176—7. — Novovjeki sovjetski moral. S. 177—8.

19901

KNJIŽEVNI PREGLED (Revue des livres):

Fachsel H.: Gespräche mit einem Gottlosen. — Weber Dr. S.: Die katholische Kirche die wahre Kirche Christi. — Lanović Dr. M.: Konkordat Jugoslavije s Vatikanom. — Steinmann Dr. A.: Jesus und die soziale Frage. — Riche J.: Les Savants sont-ils des croyants? — Brusić O. V.: Otok Rab. — Fassbinder H.: Vor dem Sommer. — Bačić P. A.: Introductio compendiosa in opera S. Thomae Aquinatis. — Petrović M.: Za svaki dan. — Str. 179—186.

VJESNIK (Chronique):

Svečani broj »Nove Revije«. — Vidovićeva predavanja o Novom Čovjeku. — Društvo za potpomaganje i obraćenje Židova. — Značajna konferenca praktičnog kršćanstva u Švedskoj. — Sudbina indijskih žena. — Francuska vapi za svećenicima. — Osnutak nove zgrade centralnog bogoslovnog sjemeništa u Splitu. — Koliko ima slobodnih zidara na svijetu. Str. 186—192

CHRONIQUE RELIGIEUSE EN YOUGOSLAVIE.

Une conférence de NN. SS. les Evêques dalmates. — La vie catholique de notre jeunesse. — Les Serbes et le concile oecuménique à Athos. — Mgr. Dr. J. Mileta et le Tiers-Ordre Franciscain. — La célébration du VII.e centenaire de la mort de S. François d' Assise. — Str. 193—7.

Kratka ocjena knjiga poslanih uredništvu. — Str. 198—200.

Preporučamo našim cijenjenim čitateljima izdanja naše — — — —

Knjižnice »NOVE REVIJE«

Knj. 1. ***Crnica*** Dr. O. A., ***Kulturno značenje 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva.*** — (Le 1er millénaire du royaume de Croatie considéré du point de vue national, religieux et intellectuel). — Cij. D 3.

Knj. 2. ***Eterović*** Dr. O. K., ***Slavni borac za hrvatsku misao, Fra Filip Grabovac. Njegov život, rad i stradanje.*** — (Un champion de l' idée croate, le P. Philippe Grabovac, O. F. M. Sa vie, son action et ses souffrances). — U tisku.

Knj. 3. ***Petrov*** Dr. O. S., ***Moderni Konvertiti.*** — (Les convertis modernes). — Cij. D 6.50.

Knj. 4. ***Rogošić*** Dr. O. R., ***Sadanje stanje Srpske Crkve.*** — L' état actuel de l' Eglise Serbe). — Cij. D 4.

Knj. 5. ***Guberina*** Dr. O. A., ***Katolicizam u kršćanskoj starini.*** — (Le Catholicisme dans l' antiquité chrétienne). — Cij. D 4.

Dodivaju se kod Uprave »NOVE REVIJE«, Makarska.

NOVA REVIJA

(NOUVELLE REVUE)

God. V. **MAKARSKA 1926.** **Br. 2.**

Fra PETAR dr. BERKOVIĆ - SINJ:

PITANJE UNIJE I FRANJEVAC I. MARKOVIĆ.

Résumé. — **L' action pour l' union des Eglises et le P. Marković O. F. M.** — Léon XIII, par ses encycliques Grande Munus (1880) et puis Praeclara Gratulationis (1894), donna une forte impulsion à l' action pour l' union. L' initiative du Saint Père fut accueillie avec enthousiasme par les Croates. Chez beaucoup de catholiques, en Occident surtout, il y avait au commencement trop d' optimisme sur les résultats immédiats de ce muovement. Leurs espérances ne se basaient pourtant pas sur une juste connaissance de la réalité. L' appel de Léon XIII, adressé aux frères séparés, rencontra chez ceux-ci une mauvaise disposition et une interpretation fausse. En effet, les évêques séparés de Zadar (Zara) et de Kotor (Cattaro) répondirent à l' appel par des lettres pastorales, où ils avertissent leurs ouailles de se garder de »faux prophètes« et ils s' en prennaient même à la doctrine de l' Eglise romaine. A leurs attaques repondit Franki, professeur de théologie au Grand séminaire de Zadar, dans un ton très calme et plein d' optimisme. L' archevêque cath. de Zadar, Mgr. Maupas, défendit aussi, contre les deux vladikas, la doctrine catholique, en déplorant qu' ils n' aient pas trouvé une réponse plus propre à l' appel si évangélique et aimable de Léon. La campagne en Dalmatie devenait de plus en plus aiguë. Milaš, l' archimandrite, écrivit à cette occasion contre l' archevêque Maupas et contre différents points de l' Eglise rom. son ouvrage bien connu »Slavenski Apostoli Kiril i Metod . . .« (Cyrille et Méthode, les apôtres des Slaves, et la vérité de l' orthodoxie). Les appels du Souverain Pontife aux frères de l' Orient demeurèrent sans résultat attendu.

P. Marković, ancien professeur de théologie au couvent de S. Laurent à Šibenik, souffrait beaucoup de cet insuccès. Il en rendait responsables ceux qui envoyaient à Rome des informations insuffisantes et superficielles et il se mit à écrire. Avec des travaux forts et érudits il défend d' abord, contre Milaš, la doctrine catholique, surtout au sujet du Primat et du pain eucharistique. Ensuite dans les comptes-rendus et autres écrits il se montre adversaire de la méthode employée par Franki et les optimistes, en montrant que cette méthode obtient un resultat opposé de ce qu' ils s' en attendaient. (à suivre.)

Pitanje unije uvijek je aktuelno. Ono mora da zanima svakoga pravoga katolika, a osobito katolika Slavena. Prema ogromnom broju odijeljenih Slavena svi ostali narodi iščezavaju, te slobodno možemo pitanje unije nazvati slavenskim pitanjem. Moguće da nam Providnost upravo ovim bijednim stanjem ruskoga naroda sprema široko polje rada. Stoga treba da smo uvijek pripravni na poziv vinogradara. Historia magistra vitae: iz prošlosti učimo se za budućnost. U radu za uniju uzet nam je od naših predšasnika ono, što je dobro, a kloniti se onoga, što je kod njih loše bilo.

Dà, mi katolici Slaveni, mi smo prvi dužni da poradimo oko zbliženja odijeljene braće. Nijesmo li upravo mi most između Istoka i Zapada ne samo po geografskom položaju, već više po moralnim i intelektualnim svojstvima? Na nama je potom v e l i k a o d g o v o r n o s t ! Pazimo, da ne bi mjesto da promičemo uniju, mi je našom n e s m o t r e n o š ć u sprečavali! Ta je pogibelj za nas veća, nego li za druge narode. Mi lako da pođemo u dvije skrajnosti: jedni iz prevelike ljubavi prema odijeljenoj braći posve su **popustljivi**, te lako prelaze i preko onoga, u čemu ne može da bude kompromisa; dok drugi svojom **odvratnošću** stvaraju antagonizam, koji otvara još veći jaz; ali malo je onih, koji znadu držati se onog z l a t n o g srednjeg puta — via media aurea!

Ovo se najbolje vidi u današnjoj Jugoslaviji, gdje žive zajedno Hrvati i Srbi, dva ogranka velike slavenske obitelji. Poslije monumentalne enciklike pape Leona XIII. »**Grande Munus***) (god. 1880.)« zar u nijednom drugom kraju nije se više razvio rad za uniju, nego li u tim krajevima. Baš u tom zanosu nije falilo gore spomenutih skrajnosti.

U ovo doba spadao bi i rad našega Markovića. On se je **suprostavio optimističnoj struji** onoga vremena. Mnogima se činilo i čini, da je on upao u drugu skrajnost; da je pogriješio u načinu, taktici, metodi, i na taj način da je svojim radom više štetio nego li koristio!

Da o tom stvorimo ispravan sud, moramo dobro poznavati njegov rad. Izvor, iz kojega ćemo crpsti to poznanje, jesu njegova opsežna književna djela i korispondenca u tom pravcu.

*) Acta Leonis XIII. (1880.) III, 125—137.

U ovom poslu držat ćemo se reda historičko-genetičkoga. Povijesno istraživanje olakoćeno je tim, što je kroz čitavo ovo vrijeme (god. 1880.—1910.) boravio u istom samostanu, u Sinju, gdje se rodio, odgojio i umro. Prilike i okolnosti vremena i mjesta rasvijetlit će nam mnoge stvari u njegovu radu, osobito genezu njegovih književnih djela.

Lani (1925.) u listopadu padala je petnaestgodišnjica njegove smrti. Zato odredili smo prikazati njegov rad za uniju, i to više **način rada, metodu**, nego li isti rad. U tom prikazu upoznat ćemo i vrijednost njegovog književnoga rada, koji i nije drugo nego u djelo provedena metoda. Napokon iz svega razlaganja stvorit ćemo sud o **koristi** njegova rada i o **shodnosti** njegove **metode**.

I.

LEON XIII. I POKRET ZA UNIJU.

1. Leon XIII. svom dušom nastojao je oko unije Istoka, a osobito slavenskih naroda. Svaku zgodu upotrebljava, da potakne to pitanje. Tako 1880. znamenitom enciklikom od 30. rujna »**Grande Manus**« pokrenuo je rad oko unije. U enciklici osobitu **ljubav** i **skrb pokazuje** prama Slavenima. Tu on slavi i uznosi slavenske apostole sv. braću Ćirila i Metoda određujući, da se njihova svetkovina slavi 5. jula u cijeloj crkvi. Sv. Otac izrazuje živu želju, da se nesjedinjeni Slaveni ujedine s Petrovom Stolicom. Potiče da se za tu svrhu molimo sv. Braći.

Brižni pastir **šalje** na razne krajeve ljude, da izvide položaj; traži informacije o raspoloženju prama uniji. Tako dominikanac Vannutelli bi poslan u Rusiju, odakle **javi**, da je pitanje unije **dozrelo** i kod uvaženijih osoba.

Da se odijeljenoj braći digne onaj strah od Rimske Crkve, odredi sv. Otac, da se u Jeruzolimu drži »**Euharistički kongres**« u svibnju 1893. Na kongresu Službu Božju obavljali su u latinskom i u raznim istočnim obredima. Djelom se nastojalo pokazati, kako Crkva cijeni istočne obrede. Poslije nego li je bio izvješćen o kongresu, neumorni Leon XIII. p o z i v l j e za listopad 1894. odijeljene biskupe u Vatikan na konference.

2. Iste godine 1894. **uspostavi** Rusija diplomatske odnošaje sa Sv. Stolicom. Taj događaj davaše lijepe nade za budućnost. Iste »Peterburskija Vjedomosti« dobru se nadaju i pripisuju to

»svijetlim namjerama papinim i pomirljivu njegovu duhu«.[1]) Dva dana poslije nego li je bio primljen ruski punomoćnik od pape, novi dokaz njegove skrbi za uniju pokaza u pastirskom pismu »**Praeclara Gratulationis**«[2]), koje 20. lipnja 1894. upravi svim vladarima i narodima čitavoga svijeta, potičući ih, da se sjedine s Rimskom Crkvom. U istom pismu napose se obraća k Istoku. Najljubežljivije progovara njihovom srcu! Od Istoka je spasenje došlo ... Živo se nada, da će se Istočne Crkve, slavne po vjeri djedova i po staroj slavi svojoj, opet povratiti, odakle su se i udaljile. Tim više tomu se nada, »jer su male razlike, koje ih dijele, ako izuzmeš neke stvari u ostalom se slažemo«, veli papa. Glavno što nas dijeli, nastavlja Leon XIII., jest **primat papin** ... Zatim obećaje, da ni on ni njegovi nasljednici ne će krnjiti od staroga prava, od povlastica patrijarskih niti od obrednih običaja pojedinih crkava.[3]) — O s o b i t i p o z i v š a l j e S l a v e n i m a. Spominje njihovo slavno ime u prošlosti. Napominje zasluge sv. Ćirila i Metoda, njihovih otaca u vjeri, čiju je slavu i on nazad malo godina proširio. Trudom njihovim, veli, mnogi su Slaveni i **naobrazbu i spas** (vjeru) primili. Nastavlja: oni su učinili, da su između Slavena i papa **najljepši odnošaji** opstojali ... Napokon potiče ih, da promisle, od kolike bi im **koristi** bilo, kad bi se povratili u jedinstvo s Rimskom Crkvom, odakle je njihove pređe nesretna kob odvojila ... Pozivlje ih u zagrljaj spasenja, čestitosti i veličine, te im obećaje mnogovrsnu pomoć i zaštitu ...[4])

Odaziv katolika na Leonov poziv.

1. U ovom času najviše nas zanima držanje Hrvata. Oni se srčano odazvaše slatkom pozivu sv. Oca te svim žarom srca svoga prionuše oko promicanja papine želje. Na čelu stajaše im biskup đakovački **Josip Juraj Strossmayer**. On zanosom primi »Grande Munus«, i u pastirskoj poslanici (4. II. 1881.) protumači tu encikliku svomu stadu. On organizira **hodočašće** u Rim (1881.) i drugo u Velehrad (1885.), da počaste ostatke svete braće. Na katedrali (1882.) dade uklesati: »Slavi Božjoj, jedinstvu crkava, slogi i ljubavi naroda.« On nastoji oko uređenja crkvenih prilika na Balkanu. Kapela u crkvi sv. Klementa u Rimu, posvećena sv.

[1]) Vidi: Sloveni i Pape 1, XIX. — [2]) Acta Leonis XIII. (1882.) vol. XIII—XIV, p. 195—214. — [3]) Acta Leonis XIII. p. 299. — [4]) Acta Leonis XIII. p. 202—3.

Ćirilu i Metodu, trajna je uspomena odaziva njegova na glas Leonov i očiti dokaz njegove ljubavi prama uniji. Strossmayer je napokon **središte**, oko kojega se okupljaju prijatelji unije bilo istočni bilo zapadni. Za našu stvar svakako su važni sastanci **god. 1886.** sa poznatim Rusom V. Solovjevom[5]), koji je i umro u krilu katoličke crkve.

2. Sudjelovanje Hrvata toj velikoj ideji očitovalo se i u raznim p r a k t i č n i m p o d u z e ć i m a. Eno nadbiskup bosanski **Stadler** imenovan je god. 1894. apostolskim k o m i s a r o m za promicanje unije na Balkanu, osobito među Srbima. Po njegovoj inicijativi počeo je u Zagrebu izlaziti »**Balkan**« (1896.—1901.) s geslom »Jedinstvu i bratskoj slogi«. Nu još prije toga osnovan je »**Apostolat sv. Ćirila i Metoda pod zaštitom Bl. Dj. Marije**« sa sjedištem u Velehradu. Plod apostolata jesu internacionalni kongresi. Na drugom kongresu (1909.) bi odlučeno osnovati znanstveno društvo za proučavanje i promicanje istočnih nauka, i već **god. 1910. imamo »Akademiju Velehradsku«**, koja će upravljati radom za uniju, sazivati kongrese, izdavati knjige i potpomagati one, koji se bave istočnim pitanjem. Još nam je »Apostolat« urodio internacionalnom smotrom »**Slavorum Litterae Theologicae**«, koja je kao posrednica između istočne i zapadne teologije.

* * *

Tako ne samo među Hrvatima, nego uopće bijaše z a v l a d a l o o p t i m i s t i č k o m i š l j e n j e, da je ideja unije dozrela i da nije teško doći do nje. Osobito to se držalo o Rusiji poslije i n f o r m a c i j a Vannutellija o dobrom raspoloženju kod Rusa. Isto optimističko mišljenje podigao je Tondini na Euharističkom kongresu svojim izvješćem o Rusiji. Uspostava diplomatskih odnošaja između Rusije i Rima, pa imenovanje Leona XIII. (g. 1896.) počasnim članom petrogradske akademije, sve je to povlađivalo optimističkoj struji. Sve ovo davalo je dovoljno materijala katoličkim listovima, da **nagovješćuju o skoroj uniji** osobito Rusije, a preko nje cijelog Istoka. — Je li baš ta optimistička struja imala čvrsta temelja? Na to će nam najbolje odgovoriti odaziv i raspoloženje odijeljene braće.

[5]) Krasno je o njem pisao Michel d'Herbigny: »Un Newman Russe Vladimir Soloviev«. Paris 1919. Ima i hrvatski prevod u zbirci Knjige kat. života.

Slabo raspoloženje kod odijeljene braće.

1. Leonov ljubezni poziv i nastojanje katolika smatrala su odijeljena braća — govorimo o Srbima osobito u Dalmaciji — kao **napadaj** na njihovu vjeru i narodnost. Ljubav papinu i naklonost katolika krstili su licemjerstvom i varkom. To su vuci, govorili su, u ovčijoj koži; to su lažni proroci. Sa svih strana digla se hajka na te pogibeljne vukove. Tko želi znati, što su tom zgodom pisali razni listovi i smotre, neka pogleda predgovor Markovićeva djela »Slaveni i Pape«. Nego nas zanima znati što su poduzeli biskupi i svećenstvo, da osujete svaki pokušaj katolika.

2. Vladika kotorski **Gerazim Petranović** i vladika zadarski **Stefan Knežević** upraviše ove godine (1881.) svomu stadu pastirska pisma; onaj za Uskrs, a ovaj za Duhove. Svrha im je bila da spriječe učinak bule »Grande Munus« i da razbiju hodočašće u Rim. Upozoravaju vjernike da se čuvaju tih lažnih proroka, da im ne nasjednu. Uz to iznose obične osvade proti katoličkoj nauci braneći, vele, istinitost svoje nauke i vjere. Još se tuže na katolike, da **iskrivljujući pravi smisao sv. Pisma, sv. Otaca i povijesti, hoće samo da napadaju istinitost i svetost njihove vjere i njihove crkve.**

Vjerski boj u Dalmaciji.

1. Dužnost bijaše katolika, da odgovore na te osvade. Na taj posao dao se je **dr. Anton Franki,** tada profesor povijesti u bogoslovskom sjemeništu u Zadru. Napisao je raspravu u ironičnom tonu: »**Dvije poslanice dvaju pravoslavnih episkopa u Dalmaciji**«. Tu je on odgovorio i pobio ono, što ti episkopi iznesoše proti katoličkoj nauci. Spočitava njima njihove zablude, ali hoće da su to njihove osobne zablude, a ne zablude njihove crkve. Suviše dokazuje da su male vjerske razlike između istočne odijeljene crkve i rimske crkve. Te razlike proizlaze iz slabog tumačenja i iz nerasporazumljenja; **odnose se više na crkvu nego li na vjeru; nauk nam je o crkvi,** ovako on, **različit, a ne vjera.** Priznaje da ima zabluda, ali to baca na teologe i biskupe a ne na crkvu.

Iste ove god. 1881. osvrnuo se je na pastirska pisma odijeljenih episkopa katolički nadbiskup zadarski **Maupas.** On se čudi i žali u svom pastirskom pismu o Petrovu, kako su se slabo odazvali onako ljubeznom pozivu Leonovu i kako su u tom mogli

vidjeti povredu svojih prava. Osvrće se na nauk, što ga episkopi u tim poslanicama propovijedaju. Dolazi do ovog zaključka: »Ako je zbilja ono nauk nekih istočnih crkva, eh onda je doista veliki bedem, koji ih dijeli od prave vjere.« **Brani katoličku nauku:** O Ishođenju Duha Svetoga; o prijesnom kruhu za sv. Misu; o čistilištu; o primatu i o odnošajima sv. Kirila i Metoda s papom; o Neoskvrnjenom Začeću Bl. Dj. Marije. Upućuje ih na akte sabora fiorentinskog, gdje će naći odgovor na svoje krive nauke. Za **primjer** im stavlja sv. Ćirila i Metoda u **odanosti** i **poslušnosti** prama sv. Ocu papi. Na svršetku potiče nadbiskup svoje vjernike, neka se mole sv. Braći, da isprose od Boga: da bude jedno stado i jedan pastir.

2. **Boj postaje sve žešći!** Ustaje sada proti katoličkom nadbiskupu **dr. Nikodem Milaš,** arhimandrit i profesor u Zadru, a od god. 1890. do 1911. nasljednik vladike Kneževića u Zadru. Napisa knjigu: »**Slavenski Apostoli Kiril i Metodije i Istina Pravoslavlja**«. (Povodom rimskoga pokreta u 1880.-81. god. protivu pravoslavne crkve. Zadar 1881.)

U uvodu tumači cilj pape i svih katolika. Milaš veli: veliki značaj za sve pravoslavne Slavene imaju sv. Kiril i Metodije sa **strane religijozne i kulturne,** odatle tolika odanost prama njima. Oni su ih naučili, koliko se blaga za njihovu narodnost u pravoslavlju čuva, oni su im primjer, kako moraju biti odani pravoslavlju i ustrajni u borbi sa neprijateljima pravoslavlja, ako im je narodnost njihova mila. (V—VI.)

Rim je sada potakao pitanje Kirila i Metodija, da steče simpatije Slavena, jer u Zapad nije mu se više uzdati poslije 1870. g. Kad ne može političkim sredstvima, a on se služi crkvenim. — Treba najprije pokazati, kako je Rim uvijek ljubio i štitio sv. Braću, i kako su oni bili uvijek odani Rimu. Zatim treba udariti na pravoslavnu crkvu, treba dokazati, da ono što ona uči, nije istinito, i da taj nauk nijesu priznavala sv. Braća, već nauk rimske crkve. Dakle slijedite sv. Kirila i Metodija. Dalje govori Milaš, da je Rim veliku stvar zamislio, stoga da je morao sve sile upotrebiti, da postigne taj cilj. Taj korak papa je učinio **30. septembra 1880.** svojom glasovitom enciklikom »**Grande Munus**«. On je prvi svoj glas pustio, pokret je počeo, a ostalo će urediti biskupi. Da bude još sjajnije, spremaju hodočašća osobito u Rim. — Iznosi razne komentare papine enciklike te zaključuje: „Iz ovoga se već vidi, koliko je uzrujanosti proizvela papska enciklika »Grande Munus«, od Rima pak do Petrograda i Nikomedije. Šta će još biti, vidit ćemo." — Radi ovog vjerskog pokreta u Dalmaciji on hoće da predstavi istinu pravoslavlja i da je sačuva od napadaja, kojima je izložena. Piše »non contradicendi studio sed defendendi voluntate«. — Još konkretnije što on namjerava s ovom

knjigom. Hoće da dokaže, da nauk, što su ga episkopi preporučili vjernicima, jest nauk čitave pravoslavne crkve; a nauk, što ga je katolički nadbiskup iznio, da je rimska novotarija.

Prema tome razdijelio je knjigu po točkama spomenutim od katoličkog metropolite: Pristup 1—24; O Ishođenju Duha Svetoga 25—78; O Evharističnom hljebu 79—99; O čistilištu 100—125; O neporočnom začeću presv. Djeve 126—154; O papi 155—370, a od 311 Kiril i Metodije i rimski pape; Zaključak 370—373; Dodatak 377—386.

Ova je knjiga od katolika bila pobijana. Ona je bila **povodom**, da je Marković mnogo napisao o točkama tu spomenutim. Marković je dokazao, koliki otrov krije ta knjiga, o čem ćemo vidjeti poslije. Evo što odgovara metropoliti katoličkom o uniji: „Govoriti pravoslavnim o uniji, a osobito pravoslavnim Dalmatincima isticati njenu blagodat, isto je, što govoriti dobro o pučini morskoj čovjeku, koji je u tu pučinu upao bio, pak se poslije strašnih muka jedva nje oslobodio i na suvu zemlju stao." (18.)

3. **U ovoj borbi područno svećenstvo pridružilo se svojim vladikama.** Upravilo je **protestna pisma** proti tvrdnji Frankija, da nauka episkopa nije nauka sviju, nego njihova osebna nauka, osebno vjerovanje njih samih. Ta pisma sa potpisima iznosi Milaš u »dodatku« svoje knjige »Slavenski Apostoli Kiril i Metod i istina pravoslavlja«. — **Svećenstvo potpuno se slaže s vladikama,** hvali njihovu budnost protiv lažnih proroka. Izrazuje obične tužbe na rimsku crkvu. Takovo pismo stiglo je biskupu kotorskom Gerazimu Petranoviću iz eparhije **Bokokotorsko-Dubrovačke** septembra mjeseca 1881. god. A biskupu zadarskom S. Kneževiću stiglo ih je više: iz protoprezbiterata **zadarskog** septembra mjeseca 1881. god.; iz protoprezbiterata **skradinskog** 14. sept. 1881.; iz protoprezbiterata **šibenskog** 25. sept. 1881.; iz protoprezbiterata **kninskog** 20. septembra 1881.; iz protoprezbiterata **imockog** 11. septembra 1881.

Vrijedno je da nešto iznesemo iz pisma protoprezbiterata kninskog. Ono je najdulje, najodbojnije i najkonkretnije. Ovi navodi služit će nam za dalje razlaganje i pokazat će nam raspoloženje prama uniji. Evo što govori glede izjave Frankija:

„... „Dalje prof. Franki, u svojoj zanešenosti kaže, da vjera, koju Ti učiš, propovijedaš i braniš, nije nauka kojoj slijedi sva pravoslavna crkva, da to nije nauka pravoslavna, nego osobna vjera i nauka Episkopa Stefana.

Mi, koji smo osvjedočeni o Tvojim djelima, o Tvojoj nauci, o Tvom iskušenome pravoslavlju, s Tobom skupa jedinomisleno izjavljujemo, da vjera i nauka, koju Ti, Anđele Dalmatinske crkve, učiš, propovijedaš i braniš, jest čista i nepokvarena, crpljena na bistrim i živim izvorima Hrista Spasa i svetih Apostola, koja bi utvrđena i istumačena na svetim oselenskim pravoslavnim saborima, koje vjere i nauke tvrdo držahu se naši praoci, a držat će se, ako Bog da, i naši potomci.

...Najposlije rimska propaganda, kroz usta pisca Franki-a govori nama: »Dođite u Rim, pravoslavna braćo, pak priznajte i vi našega Papu za poglavara; u ostalom jamčimo vam, da vam se u dogme, u obrede i običaje istočne crkve ne će dirati, jer istočna i zapadna crkva jednako uče.« — Po ovome papištani potvrđuju, da njima nije do čiste vjere, ni do hristijanskih obreda i običaja, nego samo do pape; jer naravno, kada bi pravoslavna crkva priznala papu i njegovu nepogrješivost, tada bi imala i zablude njim učene, propovijedane, proglašene i despotički naređene, imala bi za istinite primiti.

Ovakove neiskrene i nevjerne pozive, lukavstvom jezuitskim pobmótane, mi s Tobom, dostojni Jerarše, u ime naše i u ime naroda, koji je povjeren duhovnome staranju našem, **s prezrenjem odbacujemo** i uvijek ništavim smatramo. Zato, neka znadu papištani, da oni i njihov poglavica, ne samo svetitelje i prosvjetitelje slavenske Kirila i Metoda, za svetitelje **(sada)** proglasivali, nego da nam, iz ljubavi k nama, posvete sve istoričke junake, opet ne će nas uloviti u rim-papsku mrežu, koja nije iz onog pletiva apostolskih mreža sastavljena, nego iz »suety mira sego«." [6])

* * *

Kao što ovaj pokušaj Leonov, tako i svi ostali su neuspješni kod odijeljene braće. Na oštre komentare naišla je i druga enciklika **»Praeclara Gratulationis«, osobito kod Rusa i Srba.**[7]) Na poziv na konference nije se **niti jedan** odazvao. Izvještaj Vannutellija pobija Pobjedonoščev, generalni prokurator S. Sinoda: dade u novinama **izjavu** (g. 1895.), da ga Vannutelli nije dobro razumio, buduć slabo razumije francuski. On veli, da je rekao: »Lako ćemo se sporazumjeti izuzev primata — ali primat nikada.« Pomoćnik Pobjedonoščeva, Sabler, u duhovnom govoru mladosti između ostaloga govori: »Naša je sveta Crkva sačuvala pravu vjeru u neporočnoj čistoći; ona nas je oslobodila lanaca, u kojima su sapeti nepravoslavni, koji se, u svojoj zaslijepljenosti sada napiru, da bi nas s istim lancima sapeli, kako to svjedoči papinstvo Rimsko, koje čezne za sveopćim gospodstvom. Vi ćete bez sumnje znati, kako je **Lav XIII. naumio**

[6]) Milaš: Slav. Ap. Kiril i Metodije. Str. 384-5.
[7]) Vidi Marković: Slaveni i Papa. XX.—XXVII.

baciti i na nas svoje mreže. Njegovi će napori ostati bezuspješni.[8])

Eto izlazi ukaz, kojim se zabranjuje katolicima **saobraćaj** s Rimom i u duhovnim stvarima, osim preko m i n i s t r a u n u t r a š n j i h d j e l a. — »Balkan« nazvan je organom za razdor i bratsku neslogu. Raspoloženje za uniju najbolje pokazuje tužna **povijest unijatskih župa**: u Kričkama, Baljkama i Vrlici.[9])

Marković apologet.

Vidjesmo, da je radnicima za promicanje unije već pravac bio određen: morali su **braniti** katoličku nauku od napadaja razbistrujući prijeporna pitanja. S apologijom obično je združena polemika, kao što je to bilo i u našem slučaju.

1. Marković je smatrao najnužnijim da odgovori i pobije Milaša, gdje govori o papama (»Slav. Apostoli Kiril i Metodije...« str. 155.—310.). Milaš udara proti primatu rimske crkve, a oružje mu je v l a d a n j e i m i š l j e n j e p a p â p r v i h v j e k o v a, osobito **Leona Velikog** i **Grgura Velikoga.** Stoga Marković napisa raspravu »**Lav V. i Grgur V. o prvenstvu svoje stolice**« i objelodani je u listu »Katolička Dalmacija«. Tu on okreće dokaz proti Milašu dokazujući, kako upravo vladanje i naučavanje tih dvaju papa **tako jasno ističe primat**, da bi se teško što jasnije i danas moglo reći.

Buduć Milaš u svojoj knjizi predbacuje katoličkim bogoslovima n e z n a n j e, a ističe svoju u č e n o s t, Marković napisa raspravu »**Prvi opći pogled na veleučenost Dra. Milaša i važna opomena**«.[10]) Iz ove se rasprave vidi, da je vrlo malo Milaševa u njegovoj knjizi, i njegova mala vjernost u prikazivanju činjenica i u navodu izvora. Pokazuje mu: knjigu, stranu, crtu odakle je što prepisao, plagirao. Većim dijelom proti papi plagirao je iz protestanta dra. J. **Langen**-a, profesora u Bonu.[11]) A važna opomena odnosi se na **optimiste** katolike, kako ćemo vidjeti.

Dr. Franki je obećao, da će odgovoriti Milašu; to znademo iz **pisma** upravljena Markoviću (24. novembra 1881.). Iz drugog pisma doznajemo, da Nilles potiče Markovića, da proslijedi odgovarati Milašu: „Argumenti u raspravi »Leon V. i Grgur V....« žilavi su i sočni... **sljedite pisati**, jer Franki ne će još zadugo odgovoriti." I zbilja Marković slijedi pisati. (3. IX. 1882.)

[8]) Marković: Slaveni i Papa. XXXII—XXXIII.

[9]) Marković: Slaveni i Papa. XXVIII.—XXXI.

[10]) Sve tri rasprave preštampane su u posebnoj knjižici: Lav Veliki i Grgur Veliki o prvenstvu svoje stolice. — Dodatak. (Zadar 1883., in 16°, str. 241.)

[11]) Das vaticanische Dogma von dem Universal-Episcopat und der Unfehlbarkeit des Papstes.

2. P r i m a t j e g l a v n i n i š a n, na koji protivnici udaraju. Pa to je i razumljivo, jer bez Petra nema prave crkve, a jedino je čista istina, gdje je on. Zato Milaš iz 30 sv. Otaca iznosi **90 objekcija** proti primatu. Pa čuli smo i tužbu episkopa na katolike zbog izvrćanja smisla sv. Pisma, sv. Otaca i povijesti. Sve je to potaklo Markovića, da napiše povjesnu kritičnu prouku: »**Papino Poglavarstvo u Crkvi za prvih osam viekova**«.[12]) Odabrao je zgodno oružje prama protivniku. Pozitivno dokazuje primat: iz Evanđelja, Predaje, nauka i vladanja onih papa, kojima ni protivnici ne niječu ortodoksiju i svetost, zatim iz povijesti i ekumenskih sabora. Osvrće se na objekcije, koje su većinom odatle proizašle, što se krivo iznio tekst ili se izvrnuo pravi smisao teksta.

Marković za **nagradu** ovoga djela primio je od Leona XIII. krasno pohvalno pismo, i po njegovoj naredbi od »Propagande« imenovan je doktorom teologije[13]) 11. XI. 1886.

3. God. 1893. izdaje Marković djelo »**O Euharistiji s osobitim obzirom na epiklezu**« (Zagreb, str. XXXVI—326. in 8°). Odmah slijedeće godine izlazi drugo povećano izdanje, budući prvo bilo iscrpljeno kroz osam dana. Na to su ga potakli mnogi ugledni ljudi hvaleći uvelike djelo.

P o v o d i ovom djelu jest Milaš, koji z a b a c u j e nauk katoličke crkve, koja uči: da p r e t v o r b a n e b i v a p o e p i k l e s i. (»Slav. Apostoli Kiril i Metodije...«, str. 14.) Prije drugog izdanja upozoruje Nilles[14]) Markovića o drugom izdanju djela prote **A. Malzeva**: »Die Lithurgien der orthodox-katholischen Kirche unter Berücksichtigung des bischöflichen Ritus«, u kojem donosi novih dokaza, da potvrdi svoje krivo mišljenje o epiklezi. Malzev pozivlje se na **Makarija Bulgakova** (Theologie Dogmatique Orthodoxe: Paris 1859.-60.) kao na onoga, koji je tačno izrazio nauk njihove crkve u ovom pitanju. A i Milašu on

[12]) Izdano u Zagrebu 1883. Str. XVI—453 in 8°.

[13]) P. XXI, XXII. — Pisma što upotrebljavam, sva su u arkivu franj. samostana u Sinju prema djelima poredana hronološkim redom, a označena rimskim brojem. Stoga navodim samo početno slovo djela i dotični broj; n. pr.: E IV = O Euharistiji, pismo IV.

[14]) E IV.

je glavni izvor, kako sam priznaje (»Slav. Apostoli Kiril i Metodije . . .«, str. 22.). A Makarije suviše tuži se na Latine, što krše zapovijed Isusovu pričešćujući se p o d j e d n o m p r i l i k o m.

Marković najprije radi **o azimima.** Dokazuje, da je Isus posvetio u prijesnom kruhu. Dokazi su mu iz sv. Pisma i sv. Otaca latinskih i grčkih. Nije ovo pitanje samo disciplinarno, n e g o k r e ć e u d o g m u: jer ako je kruh nekvasan, nevaljan, onda je latinski nauk kriv, kao što su protivnici i tvrdili. Stoga Marković brani katolički nauk i razbistruje pitanje. Isto tako oprovrgava mišljenje o naredbi Gospodnjoj, da se pričešćujemo pod dvije prilike.

Osobite je važnosti pitanje **o epiklezi.** Nilles, koji je u tom stručnjak, veli, da djelo (O Euharistiji) ima trajnu vrijednost, i da se u poslu unije radi o veoma važnom pitanju.[15]) Drugi uvaženi pisac Martinov isto govori, naime: » . . . Važno je i delikatno pitanje o Epiklezi, o tom se raspravljalo u Moskvi, prije ili poslije doći će na tapet, jer će u Rusa postati dogmom.«[16]) Stoga Marković svestrano obrađuje to pitanje: Iznosi povjesni prikaz pitanja, zatim današnji nauk istočne (odijeljene) teologije. Slijedi iznositi pozitivni nauk o pretvorbi iz sv. Pisma i iz 27 liturgijskih teksta. Rješava objekcije, koje Malzev iznosi iz ceremonija. Forma sakramenta jesu riječi Isusove: »Ovo je Tijelo moje«; »Ovo je....« To potvrđuje sv. Ocima I., II. i III. vijeka. A k o t e r i j e č i n e č i n e p r e t v o r b u, onda je ovaj **sakramenat bez forme.** Ima liturgija bez epikleze, ali nijedne nema bez spomenutih riječi, i iznosi te liturgije. Svoju tezu potkrepljuje analizirajući epiklezu. Ceremonije i obrede, koji prate sv. Čin, dovodi sebi u prilog. Bavi se značenjem epikleze iznijevši 17 raznih tumačenja.

4. Spomenuti nam je, da su se Malzev i drug mu B. Goeken, parok u Berlinu, potužili Nillesu na Markovića, što im je podmetnuo krivo teološko mišljenje.[17]) To su vidjeli u ocjeni Bellera, kojom je ocijenio Markovićevo djelo: »O Euharistiji«. (Zeitschrift für die catholische Theologie. Innsbruck [1886] 347.) Marković odgovara[18]), da je on naprosto iznio nauk istočne crkve citirajući Malzeva i Makarija i upućuje ih na svoje djelo »O Euharistiji«, str. XIII.—XIV. Marković u ovom pismu **jasno kaže,** što je htio dokazati navodeći Makarija: „. . . sjegurno nalazim **nedosljednost u nauci Makarijevoj,** i t v r d i m da iz p r i n c i p a i s t o č n e t e o l o g i j e o e p i k l e z i n e m o ž e s e **zaključiti,** da r i j e č i

[15]) S IV. — [16]) E IV. — [17]) E XIII — [18]) E XIII.

u s t a n o v l j e n j a E u h a r i s t i j e b i t n e s u f o r m i s a k r a m e n t a. Goeken . . . morao bi dokazati, da ih službena crkva drži za takove."

Držim, da je Nilles Malzevu i drugu mu saopćio Markovićev odgovor. Međutim oni se više ne tuže, premda su za to imali prigode. Goeken napisao je »Die eucharistische Epiclesis in ihrem Verhältnis zu den Einsetzungsworten«. (Zeitschrift [1897] 372—378.) Još je napisao »Possit ne fieri ut ecclesia orientalis occidentali uniatur«, a gdje govori o epiklezi, šalje na Malzevov članak »De vestigiis Epicleseos in Missa Romana« (Acta III. conventus Velehrad [1912.] 35—41). A i Malzev (Acta II. conventus Velehrad [1910.] 136—144) sakupio je dokaze iz ostalih svojih djela, da potvrdi svoje mišljenje o epiklezi. I evo što misli. On zabacuje mišljenje onih, koji pripisuju moć pretvorbe **samim riječima:** »Ovo je Tijelo . . .«, kao što zabacuje i onih, koji tu moć daju **samoj epiklezi.** Dakle na prvim riječima počinje pretvorba, a epiklezom dovršuje. — Svak vidi, da je i ovo mišljenje neispravno. Nilles poslije Goekenova članka (1897.) piše Markoviću: »Pravo je imao dobri O. Martinov, kad je rekao, da će ovo pitanje jednog dana imati veliku važnost.«[19])

Polemika optimistâ proti Markoviću.

1. Netom je izašlo Frankijevo djelce **»Dvije poslanice dvaju pravoslavnih episkopa u Dalmaciji«,** Marković je napisao k r i t i č n u o c j e n u s nekim opaskama, što je imalo izaći u »Katoličkoj Dalmaciji«. Ali poslije više vremena prima on natrag svoj rukopis, ne od urednika, već od Frankija s dugim p o p r a t n i m p i s m o m[20]) od 24. novembra 1881. Važno je ovo pismo, ono je poput male rasprave. Ono nam pokazuje mentalitet Frankija, i u njem vidimo, kako je o n c i j e n i o Markovića p r i j e p o l e m i k e. Stoga ćemo iz njega iznijeti neke stvari.

Franki veli, da mu je urednik pokazao ocjenu, budući da je s njim u dobrim odnošajima. Nastavlja: „Da odmah kažem, ne bih ni ja bio zadovoljan, da se ocjena tiskala, ne rad mene, već rad same stvari: nu ja uplivao nijesam, da se ne tiska. Videć ipak kakva je ocjena, predložio sam g. Prodanu, da ju naprosto ne šalje natrag, već da ju meni pripusti, najprvo da se s n j o m o k o r i s t i m, pak da na onako liepu radnju štogod odgovorim."

[19]) E XIV. — [20]) P I.

— Ispričava se zašto nije mogao prije da odgovori. Glavni je uzrok, što je doznao za knjigu, koju Milaš sprema proti nadbiskupu. Nabraja o čem Milaš piše: o sv. Duhu; o Euharističnom kruhu; o čistilištu; o neporočnom začeću Bl. Dj. Marije; o papi. Tuži se, da je u neprestanoj groznici radi odgovora. Hoće li vrijediti, hoće li trebati, da mu odgovara, to će kasnije odlučiti: »Nu sada već Vam se preporučujem, da mi naznačite dotične knjige, koje govore ob onih 5 točaka, a da mi u slučaju kad bih odgovorio, da mi koju knjigu pošaljete, jer vidim, da imate knjiga, kojih ja nejmam«.

Sada prelazi na opaske: „Vaše opaske jesu sve bez iznimke **temeljite** i **opravdane:** Vi imate napram meni **pravdu dobivenu** i ja Vam to podpunoma priznajem." — Opravdava neke stvari, koje mu je Marković zamjerio: 1. o krštenju; 2. o čistilištu; 3. o presv. Euharistiji. O četvrtoj veli: „Četvrta je točka, rad koje bi mi bilo veoma žao, da se tiskala Vaša ocjena. i da ste mi to javno predbacio, jer biste tim mojoj knjižici iztrgli podlogu, na kojoj stoji. Pravoslavnim ne bi trebalo odgovarati. Ja sam nastojao dokazati, da smo veoma **malo jedan od drugoga odijeljeni:** jedan samo korak (a taj treba da učine pravoslavni) pa mi smo ujedinjeni." Ovdje se dakle radi o nazivu **»pravoslavni«.** Navodi razloge, zašto ih tako zove. A o petoj veli: „Još je važnija Vaša peta točka i Vi stojite na **sigurnijem zemljištu.** Nu ni ja ne stojim sam... nego ja sam volio slijediti misao ciele katoličke crkve i razglabanja nekojih drugih katoličkih pisaca: Alacija, Gagarina, Martinova... Moja je **temeljna** misao ova: **Istočnjaci i zapadnjaci imadu istu vjeru, al ne imadu istu jedinu Krstovu Crkvu.** Dokazujem izrično, da istočna sadašnja crkva nije Krstova crkva. Dogmat o primatu spada na crkvu. I crkva ujedno s primatom predmet je vjere, stoga na str. 64. pišem: »Među katolicima i pravoslavnim nejma pitanja o vjeri, neg jedino o crkvi; o vjeri samo u toliko, u koliko je i crkva predmet vjerovanja.« Ovim sam se dosta ogradio."

Kako može pobijati nauk te crkve kao heretičan, a crkvu ne smatrati takovom? Odgovara: „Istočna je crkva sačuvala **principia doctrinae:** magisterium ecclesiae, sv. Pismo tumačeno pod vodstvom crkve i sv. Predanja. Istočnjaci ispovijedaju. da slijede sv. Oce... i u mnogim i mnogim točkama ih slijede... Ali gdje ne slijede sv. Oce katolici ih smatraju kao materialiter errantes... Ali ove su točke veoma rietke, izuzam nauku o crkvi, pa ove točke nijesu nove, obstojale su prije odieljenja. Razne tobož razdieljujuće točke dadu se ipak svesti u sklad. Veća je razlika u onim točkama, koje je zapadna crkva tekom vremena proglasila, ali se u tom direktno nepravdamo (kao o kanonu, inspiraciji)... Sliedeć već spomenute pisce, cienim, da florentinskim dekretom (izuzam nauk o crkvi. o papi) **uzprkos onim credo... credo nisu bili dužni slieditì nauku zapadnu.** Da se trajna unija postigla, istočnjaci bili bi mogli pridržati svoje razlike u vjerovanju, ali je valjalo tumačiti, to jest **ne u oprieci** već jedino **u razlici** sa zapadnim naukom..."

Završuje pismo: „Ovim što rekoh, ne namjeravam, velecienjeni gospodine oprovrći Vaša razglabanja; želim poduprieti moje misli, koje ako nisu **posve točne kao Vaše,** mogu se ipak zastupati... Ovaj odgovor ...molim Vas primite kao znak koliko Vas štujem i koliko Vašu ocjenu uvažavam... Za pohvalne riječi liepa Vam hvala; da bi je samo podpunoma bio zaslužio!... Vaš štovatelj Ant. Franki."

2. Marković je uvažio molbu Frankija te ocjenu nije objelodanio. Ipak ona »važna opomena« odnosila bi se na Frankija, i ako ga ne spominje. Opomenu piše katoličkim piscima, koji daju ime »pravoslavni« nesjedinjenim istočnjacima i koji tvrde, da nam je vjera ista, i da nas teološko pitanje ne dijeli. (Grgur V. i Lav V. str. 228—241). Tu nalazimo iste dokaze, koje i u neizdanoj ocjeni. Što je potaklo Markovića, da piše tu opomenu? Povodom mu je pisanje Milaševo: »Neka priznadu pravoslavni samo papu, kao poglavicu crkve, i mi smo uvjereni da će pravoslavnima rimljani žrtvovati sve. Najočigledniji dokaz toga jest, što danas počeše dokazivati nam, da vjerskih razlika između pravoslavnih i rimljana nema, i da »male razlike i različice što postoje, to su nesporazumljenja, to su sjedne strane izmišljene zidine, koje bi nas imale djeliti«. (Kir. i Met. i Ist. str. 157.) A već smo vidjeli, kako svećenstvo protoprezbitera kninskog Frankijevo pisanje zlorabi proti katoličkoj crkvi.

Marković poslije dvije godine izdaje ocjenu Frankijeve knjige kao predgovor knjige »Papino Poglavarstvo«. Držao je štetnom veliku popustljivost i netačnost izražavanja u teološkim pitanjima. Pokajao se je, što nije odmah izdao tu ocjenu.[21]) Izričito kaže, zašto je daje na javu: ».... da se protivnici ne hvale, da im katolici priznaju pravoslavlje i da svoju zabludu ispovijedaju; drugo da neki katolici nevješti teologiji ne uzmu sve za zlato u knjizi, što zlato nije«. (Pap. Pogl. XX.—XVI.)

Marković se nadao, da će ta ocjena naići na protivnost optimista, stoga se je, veli, prije negoli je tiskao, svjetovao s dvama učenim bogoslovcima.[22]) Iz korispondence znademo, da je to Nilles i Stepinac. Kroz pune tri godine nitko se ne tuži proti toj ocjeni. A Franki sam je priznao misli Markovićeve boljim, točnijim, temeljitijim od svojih.

[21]) Marković: Pap. Pogl. Str. V—VI.
[22]) Marković: Cezarizam i Bizantinstvo. Str. VI.

3. Solovjev god. 1886. nalazeći se u Hrvatskoj u društvu sa Strosmayerom, a tu bijaše i Franki, ustade proti Markoviću u obranu Frankijevu. To će osokoliti Frankija, te uza sva ona priznanja udarit će na Markovića. Prvi izlazi Solovjev s člankom «Je li istočna crkva pravoslavna«.[23]) Marković odgovara »Na obranu«[24]) Solovjev opet iz Moskve odgovara. Zatim se javlja Franki s člankom »O pravoslavlju pravoslavne crkve«[25]) Marković odvraća obojici »Da vidimo što sada kaže Dr. Solovjev.« — Odgovor Dr. Frankiju«. Polemika se vodila u »Katoličkom Listu« (Zagreb).

Kako je svršila polemika? Urednik Kat. Lista ne htjede tiskati dva zadnja članka Markovićeva. U dugom pismu[26]) od 20. jan. 1887. donosi razlog tomu. Najprije stoga nije tiskao, da svrši polemika, jer bi Franki i Solovjev još odgovarali; a na to su ga svjetovali mnogi prijatelji. Zatim da nedamo protivnicim povoda govoriti, kako se katolici pravdaju o pravslavlju i da ne mećemo Solovjevu zapreka, čijih se ideja on izjavljuje pristašom. Šta Marković na to? On ne prestaje širiti svojih načela. »Kat. Dalmacija« i »Kat. List« ne će da mu tiskaju članke, ali on im nalazi zgodno mjesto u predgovorima svojih djela. Stoga 1891. iznosi cijelu ovu polemiku u predgovoru »Cezarizam i Bizantinstvo«. Ista svoja načela razvija i brani u »Cez. i Bizant.« pogl. 27, 28. str. 269—609; i u »Slaveni i Pape« p. X., XI. »bogoslovno pitanje« str. 261—320. Uopće su zanimljivi predgovori njegovih knjiga.

* * *

Kud ide struja optimista, poznato nam je iz pisma Frankijeva. Dočim Marković hoće, da zablude, koje se danas naučavaju u istočnoj crkvi, nijesu privatne, osobne zablude, već zablude iste crkve. Načelno i on priznaje, da ne može ist. odijeljena crkva proglasiti dogmu, ali tvrdi, da može naučavati nauk protivan kat. nauku; inače bila bi nepogrješiva i poslije odijeljenja. A u stvari to i radi preko propovijedi, simboličnih knjiga, katekizama, dogmatika. Mogla se odreći kat. dogmâ i

[23]) »Katolički List«, Zagreb (1886.) br. 41.
[24]) »Katolički List«, Zagreb (1886.) br. 45.
[25]) »Katolički List«, Zagreb (1886.) br. 51.
[26]) P XX.

ordinarnim živim učiteljstvom; a mogla ih je i osuditi na partikularnm saborima. Dakle po Markoviću opstoji vjersko dogmatičko pitanje, koje nas dijeli, i dok se to ne riješi, trajnog jedinstva nema. Ovo je njegova temeljna misao.

PRIGOVORI MARKOVIĆEVOJ METODI.

Svi priznaju i hvale njegov književni rad i učenost. Mogao bih nabrojiti do sto pohvalnih pisama; mogao bih isto tako navesti mnogo krasnih ocjena o njegovim djelima, koje su izašle u raznim jezicima. Pa isti protivnici priznaju mu veliku učenost. Ali mnogi se ne slažu ne samo s njegovim načelima, nego ni s njegovom metodom, pače imao je otvorenih protivnika. Da se s njim ne slažu oni, s kojima je vodio polemiku, po sebi se razumije. Spomenut ćemo neke važnije, koji su proti njemu upravo zbog polemike.

1. Prvi po važnosti, a i kronološki dolazi sud Strosmayerov, izražen u pismu 31. jan. 1884. Sud je izrekao, kad je proštio predgovor »Papino Poglavarstvo« gdje je izašla ocjena Frankijeve knjižice. On piše: »... Predgovor sam proštio, pak mi je otvoreno reći, da nijesam Vašega mnijenja. Ne množimo bez skrajne potrebe točke, u kojih se tobož razlikujemo. To je bio način Focija i njegovih nasljednika do danas. Tiem se hipokritički samo htio pokriti smrtni grijeh raskola... Mi katolici ne bi po mom barem shvatanju ne bi imali tom stazom poći...[27])

Urednik »Kat. Lista«, ne htijući tiskati njegovih članaka, iznosi svoje mišljenje: ».... Čemu Solovjevu stavljati klipove? .... Kad se radi o uniji treba naći dodirnu točku. A ova da se nađe, cijenim i ja put Solovjevov vrlo shodan... To jest, da ist. crkva nije mogla dogma utvrditi i prema tomu neka se povrate staroj vjeri, koja je u liturgijskim knjigama«...[28])

Komisar apostolski za uniju Stadler pismom od 17. VI. 1895. nuđajući Markoviću uredništvo »Balkana«, stavlja mu neke uvjete, iz kojih se vide njegovi protivni nazori. To bi bilo da valja pisati samo u pomirljivom tonu osobito na bazi liturgičnoj. »Svaka politika i polemika isključena.« (E XV.)

[27]) P IX. — [28]) P XX

Spomenimo još trojicu, koji izričito govore o polemikama. Ovi su javno izrekli svoj sud, dočim su to gorenavedeni učinili u privatnim pismima.

2. C. Tondini, koji je dosta putovao po Istoku, napisa 1887. brošuru »Della riunione delle Chiese in relazione col sentimento Russo e coll' ortodossia«. U čl. III. iznosi mišljenje Solovjeva pozivljući se na »Kat. List«. Sa zanosom govori o njegovim razlozima, koje i on prisvaja. Samo na jednom mjestu spominje Markovića, i to u obliku objekcije. (str. 18. i 25.)

Dr. Svetozar Rittig izrekao je nepovoljan sud o Markoviću na velehradskom kongresu g. 1910. Sud važan, budući izrečen u kolu naučenjaka. Držao je referat »De relationibus Solovjevii ad Croatas«. Govoreći, kako je Solovjev u Hrvatskoj imao mnogo pristaša, a malo protivnika, dolazi na polemike s Markovićem. Priča, kako su nastale; premda je i prikaz njihov nepotpun. Rekavši, da je Marković napisao cijeli traktat u »»Cez. i Biz.« proti Solovjevu i Frankiju, izriče svoje mišljenje »jedino po načelima Solovjeva s uspjehom možemo se nadati, da će se riješiti to pitanje. Marković je velik teolog ali svojom polemičkom metodom nikoga ne predobi za uniju. Treba isticati što nas združuje, a ne što nas razdvaja«. (Acta II. con. velehr. 1910., 120.—121.)

Dr. F. Grivec, dobar poznavalac i pisac istočnoga pitanja, napisao je krasnu poučnu knjižicu »Pravoslavlje« (Ljubljana 1918.) Priznaje, da je teško pisati o pravoslavlju, a da se ne upane u nesporazumljenja i suprotnosti, kako se to dogodilo između Markovića i Solovjeva. Uzrok nesuglasju nalazi u tom, što je Solovjev stvar promatrao s načelnog pravnog gledišta istočne crkve; dok se Marković oslanjao na stvarno (dejansko) stanje. Marković je tu svoju polemiku trikrat ponovio, a nije došao do razlike između stvarnog i načelnog stanovišta istočne crkve. Sada izriče svoj sud: »S tim je dobroj stvari bez dvojbe škodio. Tako oštra i tvrdovrata polemika je na idealnog i nježnog Vl. Solovjeva stalno gotovo neprijatno uplivala i njegovo stanovište otešćala. Solovjev je odgovarao prijazno, da su tvrdnje Markovićeve s njegova stanovišta pravilne, a da to stanovište nije prikladno za djelo unije«. (Pravoslavlje str. 19.—20.)

* * *

Da su Markovićeva načela, principi, na boljem temelju, to priznaje eto i Solovjev, a Franki je već priznao. Ali njegova memetoda, ne samo da nije shodna, već naprotiv pogibeljna i štetna: mjesto da dovodi k cilju, ona od njega odvodi. — To mu eto prigovaraju. Što da odgovorimo na tako oštre sudove? Najbolji odgovor bit će, ako prikažemo njegovu metodu, i to samim njegovim riječima. (Svršit će se.)

Dr. IVANOV:

SOCIJALNA VRIJEDNOST KRŠĆANSKE SAVJESTI.

Résumé. — **Importance sociale de la conscience chretienne.** — L'abaissement des moeurs publiques et le dédain de tout autorité ont une liaison étroite avec la doctrine des philosophes modernes: Kant, Hobbes et Stirner. Dans l'époque actuelle, qui est bien empoisonnée, le christianisme positif (l'Eglise catholique) est seul capable d'assurer les moeurs publiques et privées, et de jeter des fondements solides de l'autorité humaine. La conscience d'appartenir à une certaine nation ou à un certain Etat, sur laquelle l'athéisme insiste autant, est incapable de poser la base de notre ordre social. C'est ce que reconnaissent même les acatholiques: Hyslop et Förster.

L'absolutisme païen ne diffère pas réellement de celui de la démocratie moderne. C'est un grand aveuglement des gouvernants que de vouloir asservir l'Eglise (Solovjev), car il est d'intérêt même de l'Etat d'accorder les plus larges libertés religieuses. — La différence entre les constitutions des Etats et celle de l'Eglise. (La constitution de l'Eglise est donnée par Dieu-Homme pour tous les siècles.) — Les catholiques ont le devoir de défendre leur religion dans la vie publique, en exigeant la liberté de la presse catholique, des associations catholiques, des écoles catholiques et du mariage catholique. Sans un travail plein d'abnégation de soi, on ne réussira pas à réformer la société humaine dans l'esprit du Christ.

„Ne služite na oko kao ljudima da ugađate, nego kao sluge Kristove čineći volju Božju od srca, dragovoljno služite kao Gospodinu." — Posl. Efežanima[1]), Gl. 6 [6-7].

*

„Ono, što od nas kršćanska Crkva načelno traži, nije žrtva našega razuma, nego samo žrtva naše preuzetnosti." — F ö r s t e r, »Autorität und Freiheit«, str. 86.

1. Tolstojeva slobodna škola.

Danas je vrlo neugodno raspravljati o auktoritetu. Cijena mu je pala nekako paralelno s ruskim, sovjetskim papirnatim rubljem. U obitelji se očinska vlast ne priznaje. Djeca, premda se nijesu ni momačkom snagom opasala, hoće da budu pametnija, vještija, iskusnija od svojih roditelja: od oca i majke. Pao je i državni auktoritet. Ako ga ljudi priznaju, to čine prividno, u koliko se državljani boje njegove fizične snage. Oni bi se njemu redom oprli, da se ne boje globe, zatvora i batina. Više ne treba ni govoriti o vjerskom auktoritetu. Tko da još mari za crkvu, kad se svaki zeleniš cijeni sposobnim, da samosvojno sudi o najtežim pitanjima vjere i čudoređa? Premda svako dijete znade, da se traži nauk i vještina u najzadnjem zanatu, ipak ljudi drže, da se ne traži nikakva vještina niti obrazovanost u najmučnijim pitanjima ljudskog duševnog života!

Možda je na ovom više manje općem raspoloženju revolucionarnog svijeta htio i veliki ruski filozof Lav Tolstoj da osnuje — i osnovao ju je — na svom imanju »Jasnaja Poljana« novu školu, koja se ne će više oslanjati na starim didaktičkim pravilima: auktoriteta, posluha i discipline, nego na načelima apsolutne slobode i samoodređenja. Škola se je otvorila. Učenici su u nju došli. Mogli su učiti, što su htjeli; ponašali su se kako su znali; Tolstojevi učitelji nijesu smjeli nigda među djecom ne samo s pedepsom nastupiti nego ni oštrim riječima ni s auktoritetom. Djeca, dakako, prepuštena svojim hirima nijesu imala časti ni prema sijedoj bradi svoga dobročinitelja, pak je i ona postala predmetom njihove bezobzirne šale. Tolstoja nije nitko htio da slijedi u njegovim pustolovinama. Auktoritet je, kao u svakom društvenom obliku, i u školi potreban!

[1]) Služim se Zagodinim prevodom Sv. Pisma.

2. Na mutnim izvorima.

Ni moderni čovjek ne može da bude bez auktoriteta. On može zamijeniti gospodara, ali treba uvijek da se nekome pokorava. Trajno će biti netko, tko će zapovijedati, a ostali će imati dužnost da se njegovim nalozima pokoravaju. To će uvijek biti i u obitelji i u svim višim i nižim oblicima društvenog života. Ni boljševičko doba nije ništa u ovome izmijenilo, nego samo što je pooštrilo krvave metode pedepsovanja svih onih, koji se ne će bezuvjetno da pokore boljševičkom gospodstvu.

I ljudi se pitaju: odakle vlast na svijetu i koji joj je pravi izvor? Četiri su čovjeka kojima je pošlo za rukom da svoje misli prospu i pred šire slojeve izobraženog čovječanstva. M. Stirner je kazao: Čovjek je sam sebi gospodarom. Nad njim ga nema ni većega ni jačega. Ako se čovjek drugome i pokorava, to on stoga čini, jer tako sam hoće i jer mu je to od koristi. Ni mišljenje Kanta — tog najpoznatijeg modernog filozofa — stvarno se ne razlikuje od Stirnerova. On kaže, da ne bi bilo nikako ćudoredno, kad bi se mi i Bogu radi Boga pokoravali, nego misli, da je tekar onda dobro djelo i ćudoredno, kad čovjek samo radi sebe i radi svoje razumne uviđavnosti samom sebi nametne takovu dužnost. Moj je posluh dobar, jer tako ja hoću. Ovo je konačna misao njemačkog filozofa. Kant je najizrazitiji borac ljudskog slobodnog, autonomnog morala. Očevidno je, gdje ovakovi nazori vrijede, da se ne može govoriti o auktoritetu. Istina je, da se može govoriti o ličnom auktoritetu svakoga čovjeka prema samome sebi; ali to nije auktoritet. Ima mjesta auktoritetu samo onda, ako ja imam pravo da zapovijedam, a drugi dužnost da me sluša. Ispod svog vlastitog auktoriteta svak se može s najvećom lakoćom da izmakne, jer to i nije nikakav auktoritet.

Englez T. Hobbes i Francuz J. J. Rousseau htjeli su auktoritet protumačiti nekakvim ugovorom, kojim se ljudi obvezuju prema društvu, dotično prema nosiocima vlasti. Ali, što će onda biti od ove obveze, ako je meni ugovor nepoćudan? Tko me može vezati, da ja stojim na ugovoru? Vele: poštena riječ! Ni ovo nije dovoljno jaka veza. Poštena riječ samo onda važi, ako me veći ćudoredni zakon na nju veže. No, u pretpostavci ovih novovjekih mudraca, da je čovjek sam za se najveća prizivna ćudoredna moć na ovom svijetu, bilo bi smiješno i tragično, kad on ne bi mogao da radi i protiv ugovora, kad mu on ne ide u prilog.

Bezvjerci ne mogu izaći iz tijesna klanca svojih nelogičnih nazora ni tada kada vele, da je auktoritet društvena nužda. Svi mi to znamo vrlo dobro. Ali pitanje je: zašto sam ja baš dužan žrtvovati se za društvo, za opće dobro drugih? Vele, da se u općem dobru nalaze i naši pojedinačni interesi. Ovi se interesi nikako ne pokrivaju. Dovoljan je primjer ratnih bogataša, kriomčara, lihvara. Oni su se baš zato obogatili, što nijesu pazili na opće i društveno dobro!

Još će nam kazati, da je izvor vlasti u volji narodne većine. Čovjek se čisto buni na ovake plitke razloge. Tko je dao prava narodnoj većini — premda je i ovo danas iluzorno — da me na nešto obvezuje, što ja kao slobodan i autonoman čovjek nikako ne ću da prihvatim? Odakle ona dokazuje svoje pravo na moju slobodu i na moj imutak? Svi su ljudi kao i ja. Nijedan čovjek kao čovjek nije veći od mene. U našem slučaju broj uprav ne znači ništa! Naša je savjest tako fina i tako ponosna, da ne dopušta nikakvim državnim organima, da nju zaposjednu; a baš bez ove naše savjesti, koja bi osjećala dužnost podlaganja društvenom auktoritetu, samo je društvo i država, kako je dobro kazao njemački pedagog Förster, organizirani čopor zvijeri (mj. ozn. str. 108).

3. Bistro vrelo.

Njemački filozof Schelling kazao je o papinstvu, kad bi njega sa svijeta nestalo, da bi se onaj čas i kršćanstvo iz svijeta iselilo. I mi slično možemo reći o društvenom auktoritetu, koji zaštićuje i dosljedno provodi jedino kršćanstvo, ali najviše katolička Crkva.

Naš vijek više ne će da vodi računa ni o Božjoj volji ni o Njegovoj milosti. To se sve modernim državotvorcima pričinja neskladna glazba iz davnih vremena. A kad tamo, baš vjera u osobnoga Boga, kao gospodara neba i zemlje, oslonom je svakom zemaljskom auktoritetu. Jedino je onda čovjek socijalno i moralno prisiljen da se pokorava i ljudskom auktoritetu, ako je to volja Onoga, u Čijim se svemogućim rukama nalazi njegov zemaljski i vječni udes. Naš je nauk sv. Pavao čisto izrazio, kad kaže: „Svaka duša neka se pokorava višim vlastima, jer nema vlasti, da nije od Boga. A što su, od Boga su postavljene. Dakle tko se protivi vlasti, protivi se naredbi Božjoj." (Rimlj. 13 [1-2].) Ovu je objavljenu istinu — ali istodobno i socijalno najvažniju —

jedino katolička Crkva besprimjernom žrtvom i dosljednošću kroz cio svoj dugi vijek branila, istodobno naglasujući kao korektiv i onu drugu objavljenu istinu: da se Bogu treba radije pokoravati nego li ljudima. S ovim drugim načelom kršćanima je pružena pomoć protiv svih nedopuštenih zalijetanja vlastodržaca u ona područja, koja je Bog sebi pridržao.

4. Domaće ognjište.

Djeca, sinovi i kćeri, nerado slušaju kada im se govori o dužnostima, koje imadu prema roditeljima. Njihova je dužnost poštivati svoje roditelje, jer se baš u njima najvjernije odrazuje prirodna slika Božja. Ta oni treba da im zahvale i za to, što su uopće na svijetu. Uz dužnost poštovanja najuže se veže i dužnost djelotvorne sinovske ljubavi prema roditeljima. Ova dužnost odraslu djecu osobito onda veže, kada se otac ili majka nalaze u bilo kojoj: duševnoj ili tjelesnoj nezgodi. Čini se, da je uopće sinovima i kćerima najteža dužnost posluha prema naredbama roditelja. Da, oni su dužni da im se pokoravaju u kućnom redu i radu; i u nastavi i u odgoju.

Neka se ove dužnosti i čine teške, ali su one vrlo dobro naplaćene dužnostima roditelja prema njihovoj djeci. Nijesu tu roditelji kao nekakvi kumiri, kojima treba da se djeca samo klanjaju. Roditeljska je vlast vezana mnogo većim dužnostima nego li su sinovske. Roditelji treba da ljube svoju djecu kao najdraži dar dobroga Boga. Oni treba da se za njih trajno žrtvuju. Ne moraju se samo skrbiti za njihovo tjelesno i vremenito dobro, nego im je još veća dužnost da se staraju za njihovo duševno i vječno dobro. Odgoj djece prirodna je i neotuđiva dužnost paralelno i pravo roditeljske kuće, a to u sebi uključuje žrtvu svih roditeljskih dobara duše i tijela. Kada se sve ovo uoči, onda će iščeznuti iz dječje duše ona težina, koju osjeća, kad samo jednostrano promatra svoje dužnosti, a ne misli na blagodati, koje prima iz roditeljskih ruku.

Dakako, praktični život u obitelji ima i svojih križeva. Križ je neminovna sudbina svih grešnih ljudi. Ali obiteljske križeve sigurno će onaj lakše snositi, koji ima kršćansku savjest i u svetom predanju u volju Božju nosi obiteljske križeve obitelji na vremenitu sreću, a sebi na vječni spas.

5. Socijalna moć.

Naši su društveni odnošaji uopće vrlo napeti. Nema sloge između seljaka i gospode, između radnika i gospodara, između činovnika i poglavica ureda, između učenika i profesora, između prodavaoca i kupaca. Čini se kao da se naši društveni odnošaji grade na onom zvjerskom krvoločnom načelu: čovjek je čovjeku vuk! Mi znamo i uzrok ovih zala, a taj je pomanjkanje kršćanske savjesti, ali znamo i za lijek: povratak Kristu i Njegovoj Crkvi. Ovu je društvenu snagu katoličke Crkve uvidio sveučilišni profesor u Bonnu Karlo Sell, protestanat, o kojoj on kaže: „Katolička je Crkva najstarija i najsnažnija društvena organizacija. Njoj je uspjelo da stvori zdravi komunizam i socijalizam u svojim crkvenim redovima. Isusovačka državna uprava u Paraguayu pružila je svijetli primjer građana zadovoljnih prema državnoj upravi. Redovnički zavjeti posluha, siromaštva i čistoće lijepa su lekcija bolesnom kultu privatnog vlasništva, pretjeranog individualiteta i tjelesne požude. Katolička je crkva s većom slobodom i sa višim pogledima promatrala socijalne probleme nego li je to bio slučaj kod protestanata. Socijalni Papa Leon XIII. dao je svim katolicima u ruke program socijalne obnove, koji katolike veže i prema kome se oni u svom javnom radu i ravnaju. A što je od nas protestanata? Svakome je ostavljena sloboda, da se određuje prema svom ličnom raspoloženju.

Socijalno pitanje nije za katoličku crkvu sporedno, nego je ono postalo njezino crkveno pitanje. Po srijedi je pitanje njezinih čudorednih načela u javnom društvenom i radnom životu. Dakako, i druge se kršćanske vjere u mnogo čemu slažu sa zahtjevima katoličkog socijalnog programa; ali je ipak između njih velika razlika. Katolička je Crkva najveća prijateljica radničkog staleža, jer što ona za nj traži, to traži u ime Boga i svoje božanske misije, dok druge vjere to čine samo u ime svoje lične čovječanske svijesti." (Dr. Hanns R o s t, Die katholische Kirche nach Zeugnissen von Nichtkatholiken, Regensburg 1919, str. 158-9.)

6. Moderni surogati.

Nevije mišljenje o podrijetlu vlasti s našim se ne podudara. Moderni su vlastodršci davno na Boga zaboravili, pak im i ne pada na pamet da svoju vlast na Njegovu auktoritetu utvrđuju. Oni traže druge temelje svojoj vlasti i svome ugledu. Prvi oslon,

koji i naši vlastodršci hoće da nađu, jest u zajedničkoj narodnoj i državnoj svijesti državljana, bez obzira na Boga i na vjeru. Navješćuju borbu svim onima, koji ne će da vide u nacionalnoj ideji vrhunac svih duševnih i čudorednih vrlina. Mi priznajemo opravdane zahtjeve naroda i države, ali za nas današnji moderni nacionalizam, kako ga propovijedaju razne nacionalističke organizacije: orjuna, srnao, hanao, nije ništa drugo nego kolektivna nacionalna obijest, koja sama u sebi nosi klicu smrti i koju će Gospodin Bog očito pedepsati. Ovaj nauk nije ni izvoran. Još je Talijanac Macchiavelli kazao, da domovina treba takovih državljana, koji će cijeniti više domovinu nego li vlastitu dušu. Slični se prigovori čuju i protiv nas katolika, da smo prije katolici, vjernici pa Hrvati ili Jugoslaveni. Pri ovakom se razmišljanju zaboravlja ona praktična istina, da onaj čovjek, koji je zaboravio na Boga, vjeru i dušu, da će taj vrlo lako zaboraviti i na interese naroda i države, kada to budu tražili njegovi lični probici: položaja, novca i ugleda. To danas na svakom koraku opažamo baš kod najgrlatijih vikača za narod i državu.

Ovu istinu ne uviđaju samo uvjereni katolici i crkovnjaci, nego i ugledni sociolozi, kao što je na pr. američki sociolog Hyslop. On kaže: „Odgoj za prekogrobni život velika je socijalno-odgojna moć i za ovaj život, jer se na ovaj način čovjek uči da žrtvuje vremenita dobra za veća i da svladava svoje ljudske niže porive za ljubav vječnih dobara na drugom svijetu. Ovako odgojen čovjek velika je sreća za društvo!" (Democracy, a study of governement kod Förstera; mj. označ. str. 108.)

Moderna kratkovidnost ne vidi potrebe vjerske trajne svijesti, koja veže sve niti našeg života sa Gospodarom neba i zemlje, dok najčuveniji državnici i u prošlosti (Platon) i u nedavnoj sadašnjici (Gladstone) kao da rukama pipaju očitu istinu, da se države ne mogu izgrađivati ni rukovoditi sa samom političkom sviješću građana i vlastodržaca, a još manje — kako kaže engleski državnik — može da se državom upravlja nemoralnim sredstvima, kao što su laž, prevara, krađa, lukavost, jer, kako on veli: „S t o g o d j e m o r a l n o n e d o p u š t e n o, n i j e o p r a v d a n o n i u p o l i t i č k o m ž i v o t u."

7. Divus Caesar. Summus Pontifex.

Moderni vlastodršci duševnim razvojem na osnovi vlastitih bezvjerskih načela nužno postaju silnicima. Građani se mogu

tekar onda nadati ljubavi i pravici sa strane vlastodržaca, ako znadu da su i oni uvjereni, kako će i za svoj politički rad polagati račun pred Stvorcem i Gospodarom ljudi i država. Gdje ove svijesti nema, tamo nema ni pravice. Samo je cinička krilatica bezvjerske diplomacije, kad kaže, da je država narodu odgovorna. Svakidašnje nas iskustvo poučava, kako je nemoćan narod da išta uspješno poduzme protiv svemogućnosti samo jedne stranke, koja ima vas državni aparat u svojim rukama!

Mi se danas čudimo, kako je rimski car Caligula učinio svoga konja za konzula, i to u nekoć tako ponosnom rimskom carstvu. Ne treba se ničemu čuditi! Na koncu konca to i nije ništa drugo, nego logična posljedica i bezvjerske moderne nauke: da je sila pravo. Pa kad je Caligula bio toliko moćan da i to učini, tada ga nije moguće s ovoga kraja ni pobijati. Nešto se slično dešava i u modernim državama, kad su vlastodršci vođeni samo svojim ličnim ili stranačkim pogledima. U namještanju činovništva trebalo bi paziti na umne i moralne kvalifikacije javnih službenika, a kad tamo mjesta pokrivaju ljudi na još pogibeljniji način nego Caligulin konzul, jer svojim radom pozitivno ruše temelje pravne države.

Državni se apsolutizam ne može da uspješno liječi nego kršćanskim načelima ljubavi, pravde i odgovornosti i pred Bogom. Vjerovalo se je, da će se demokratske države izliječiti od ove rane. Iskustvo je pokazalo, da je jednako silnik i divus caesar i diva plebs. Jedina sila, koja se još može da opre nepravednim presezanjima vlastodržaca, to je katolička Crkva i njezin poglavica rimski Papa. I s društvenih razloga on je ustuk i korektiv nezdravim državnim pretenzijama.

„Narodne crkve, po mišljenju velike slavenske duše filozofa i bogoslova N. Solovjeva, izgubile su svoju duhovnu moć. Državni ju je apsolutizam progutao. One su postale samo dio državne uprave. I ovo podvrgavanje crkava državnoj vlasti na štetu je samom državnom životu. Državi je u interesu, da crkve što uspješnije i nezavisnije vrše svoju vjersku i čudorednu misiju. Ovakav rad postavlja u dušama vjernika duboke temelje obiteljskog, društvenog i državnog poretka. S ovako odgojenim

građanima lako je vladati. Dok, ako država crkvu zarobi, tad injezin duhovni i vjerski rad postaje mrzak i odvratan, jer ga i vjernici istovjetuju s radom mrskog i odurnog državnog aparata. Neka se vlastodršci ne zavaravaju. Množe se redovi svakovrsnih zločinaca. Ovom moralnom i socijalnom zlu država ne može da na put stane. Državni progoni, tamnice, izagnanstva i kundaci ljude nesamo ne popravljaju, nego ih čine gorim i upornijim u zlu." Veliki ruski romanopisac Dostojevski u svom romanu »Braća Karamazovi« uočio je ovu socijalnu ranu i kazao, da je Isukrst preko duhovne vlasti može da liječi. I mi se slažemo s Dostojevskim samo s tom primjedbom, da ova duhovna vlast bude u duhu Kristovu uistinu slobodna i nezavisna.

8. Hrist i Pilat.

Naša su kršćanska načela o našem odnošaju i prema državnoj vlasti čista. Mi znamo, da u državi treba da bude vlasti. Makar da vlastodršci i ne drže, da je njihova vlast od Boga, pače se s time još i rugaju. To ništa ne smeta. Ni Pilat nije mislio, da ima vlast od Boga, ipak je Krist njegovu vlast kao Božju priznavao. Sve što je u državi u skladu s vjerom i kršćanskim moralom, mi smo dužni nesamo tome se pasivno podlagati, nego u tom pravcu što aktivnije učestvovati u konstruktivnom državnom radu. Sve pak što je u državi protiv vjerskih i Božjih interesa (bezvjerski odgoj, kanzel-paragraf, građanska ženidba i t. d.), protiv toga treba da se svim zakonitim sredstvima najdoličnije borimo. Ovakav naš rad nije nipošto po državu ni štetan ni razoran, nego je pače u njezinu korist. Kratkovidni bezvjerski pogledi sićušnih državnika ne mogu da budu pravilom onih ljudi, koji gledaju sve pojave života u Kristovu svijetlu vječnosti.

9. Crkveni ustav.[2])

Mi znamo da je svaka vlast od Boga. To nam kaže naša razumna i društvena ljudska narav. Opći svjetski problem i društveni rješava se u odnošaju prema Bogu kao razumnom osobnom biću. Bez Boga se ništa ne rješava. No, naš je odnošaj prema

[2]) »Nova Revija«, III. sv. I., str. 1—14: Problem papine vlasti u našem narodu.

crkvenoj vlasti u mnogočem drukčiji. Ona počiva i na osobnom auktoritetu samoga Krista, pravoga i istinitoga i jedinorođenoga Sina Božjega. Ono što je on za sva vremena svojom božanskom stvorit ćemo su o **koristi** njegova rada i o **shodnosti** njegove vlašću odredio, to nije ljudima slobodno nigda niti pod ikakvom izlikom mijenjati. To se sve vidi iz Njegovih riječi, koje je rekao apostolima prije svog Uzašašća: „Dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji. Idite dakle i naučavajte sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha svetoga; učeći ih da drže sve, što sam vam zapovijedio. I evo ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta." (Matej, 28 [18-20].)

Krist je sam odredio narav crkvene vlasti, koja je duhovna, skrbi se za vječno spasenje ljudi. On je odredio i vidljivoga glavara svojoj Crkvi, sv. Petra (Matej 16 [18-19]) i njegove nasljednike rimske Pape. Osim sv. Petra On je dao vlast u upravi Crkve i u odrešivanju i zavezivanju grijeha i apostolima (Matej 18 [18]; Ivan 20 [21-23]). Crkvena je vlast tu, i ona se ne da mijenjati. I oblik je njezin za sva vremena božanskom Kristovom snagom utvrđen, dok se ovo nikako ne može reći o bilo kojoj formi svjetovne državne vlasti, koja se rađa, uzdrži i propada s mijenom socijalnih i državnih prilika.

Svaki je kršćanin u svojoj savjesti vezan da se pokorava naredbama crkvene vlasti i da njezine upute slijedi. Dakako, ima raznih stepena posluha i privrženosti. Ako vrhovna crkvena vlast (na pr. sv. o. Papa, opći crkveni sabor) odredi nešto što smo dužni vjerovati i što smo dužni kao kršćani u čudorednom životu djelovati, dakako uz ovakove smo odredbe dužni nepokolebljivo ostati, jer su one nepogrešive i za sva vremena neprevarljivo vrijedne.

No nije naša dužnost kao kršćana samo ta, kada se radi o općim pitanjima vjere i čudoreda, nego smo se mi i u našem svakidašnjem životu dužni pokoravati crkvenoj vlasti i u župi i u biskupiji i u crkvenoj pokrajini. Njihova se vlast po Božjem određenju proteže na sve prilike običnog kršćanskog duhovnog života. Ako bi kakva nesuglasica nastala, tada je dopušteno prizvati se na stariju crkvenu vlast, da u stvari presudi; ali vjernicima nigda nije prosto da prema načelima demokratske većine uređuju crkvene odnošaje, jer im Bog za to nije dao nikakva ovlaštenja. Crkvena pak vlast može da dopusti utjecaj i većine

na neka praktična i lična pitanja u Crkvi; ali demokratska većina nigda ne će imati prava da obara ono, što je Krist za sva vremena učvrstio.

10. Dužnost današnjih katolika.[3])

Misija je kat. Crkve opće čovječanska. Krist je došao otkupiti vas rod ljudski. Program Otkupljenja Crkva izvađa u vremenu. Crkveni nacionalizam u oštru je sukobu s mišlju Kristovom. Svaka nacija i svaka država ima nebrojenih blagodati sa strane Crkve; ali se crkveni interesi nikako ne mogu podrediti uskim pogledima ni često puta nepravednim prohtjevima bilo naroda bilo države bilo stranke bilo pojedinca. Ali, dok znamo za ovo čisto katoličko gledište, dotlen treba da imamo pred očima, da Crkva svoj program mora da izvodi na ovom svijetu, među ljudima sa svim ljudskim manama i vrlinama. Njezin je život bio i bit će vječna borba s ljudima i ljudskim institucijama za ostvarenje kraljevstva Božjega na ovome svijetu.

Najsavremenija zadaća svih katolika u Jugoslaviji jest borba za slobodu Crkve u našoj državi. Mi smo namjerno klevetani kao neprijatelji države. I naši protivnici znadu, da je to kleveta. Zavjetna misao prvih kat. duhova (Krek, Mahnić, Strossmayer) bila je narodna i državna sloboda. Ni danas nije drukčije. Sudovi malo imadu posla radi revolucionarnog rada katoličkih vođa i kat. ljudi. Klevete su stoga, jer se bezvjerci boje za svoje paklene nacrte, koje ugrožavaju vjeru, narod i državu. Ova se borba već vodi na školskom polju. Treba da izvojštimo pod vodstvom katoličkog episkopata našu školsku slobodu. To jest za nas katolike treba da vjera i nadalje ostane temeljnim kamenom naše narodne prosvjete i narodnog odgoja. Treba da svim silama poradimo, da i naša socijalna i kulturna načela o bračnom životu ostanu za nas katolike zakonom i u našem građanskom životu. Ne smijemo dopustiti prikraćivanje slobode — ma od koga to dolazilo — ni u pogledu naše štampe ni u pogledu naših bilo vjerskih bilo naših prosvjetnih organizacija.

Katolici imadu možda još važnijih dužnosti prema svome unutrašnjem društvenom životu. Mi imademo svu silu svako-

[3]) »Nova Revija«, god. I., sv. III., str. 193—207: Katolički patriotizam: »N. Revija« god. II., sv. III., str. 221—233: Kršćanstvo i politika; »N. Revija«, god. IV., sv. II., str. 163-174: Prosvjetna politika naše države.

vrsnih organizacija i na vjerskom i na prosvjetnom i na gospodarskom i na političkom polju. Sve ovo ne napreduje, kako bi trebalo. Koji je tome razlog? Budimo iskreni pa priznajmo, da su po srijedi nekršćanske naše ljudske slaboće. Mi u naše redove često puta unosimo i našu svojeglavost i našu oholost, zavist, mržnju. Nijesmo ljudi žrtve i samoprijegora nesamo što se tiče tvarnih sredstava (novca, potpora), nego često puta ni u onome, što se odnosi na našu ličnu reputaciju. Tko nije kadar da se barem energično vježba u pobijanju svojih slabih sklonosti i u našem organiziranom katoličkom životu, taj ne može nikako da bude podesan član bilo kojih naših organizacija.

11. Opća obnova u Hristu.

Mi vidimo, da nam je nužna opća obnova i u obitelji i u državi i u Crkvi. Tko to može da izvede? Samo duboka kršćanska svijest, koja će znati i htjeti preuzeti na se tešku dužnost savjesnog, požrtvovnog, radosnog, općeg, vrhunaravnog podlaganja volji Božjoj, ma gdje se ona očitavala: u obitelji, u Crkvi, u državi. Čovjek ovo može da nauči samo u Kristovoj školi: vjere, križa i molitve. Ovu je krasnu misao majstorski izrazio veliki Pascalov duh, kad je rekao:

„Sve što je god na svijetu, ili pokazuje bijedu čovjeka ili pokazuje Božje milosrđe; ili je u svemu očita nemoć čovjeka bez Boga ili njegova snaga u Bogu . . . nesamo što mi ne poznajemo Boga bez Isukrsta, nego mi bez Njega ne poznajemo ni nas iste. Bez Krista uzalud ćemo tražiti pravo značenje i nama samima i našoj smrti i našem životu. Hrist je središte sve naše akcije!"

Dr. fra Karlo Eterović — Sinj.

FRA FILIP GRABOVAC

NJEGOV ŽIVOT, RAD I STRADANJE.

Treći dio. Stradanje o. Filipa Grabovca.

Résumé. — **P. Ph. Grabovac. III. Partie. Ses souffrances et sa fin tragique.** —

1. Grabovac, par ordre des Inquisitori di Stato, arrêté le 26 nov. 1747 à Verone et mis dans les fers, le jour suivant entre mauvais traitements fut expédié à Venise. Arrivé à la capitale il est consigné à la prison sotto i piombi.

2. Comment on est arrivé à cette arrestation? Vers 10 oct. 1747 six habitants de Sinj présentèrent au tribunal des Reformatori dello Studio di Padova une plainte contre l'auteur du Cvit. Ils l'accusent d'avoir écrit contre les Représentants de la République et d'avoir gravement calomnié certaines personnalités et même toute la population de la Cétina inférieure. Les dénonciateurs demandent, que la vente du livre soit defendue et que quelsques exemplaires en soient publiquement brûlés . . .

3. A la plainte les accusateurs joignent le corpus delicti, à savoir, un exemplaire du Cvit et une note, où sont indiqués les passages reputés coupables contre les lois d'Etat.

4. Le tribunal confia la traduction des phrases incriminées au docteur Nadal Nassi. Cinq personnes, demeurant à Venise et possedant bien la langue croate, ont confirmé la concordance de la traduction italienne avec le texte du Cvit. Ce texte et la version en regard, sont publiés ci-après.

5. De tous ces documents il découle que les accusateurs rendent coupable le P. Gr. de quatre crimes: crime de haute trahison, d'incitation à la révolte, de calomnie contre le colonel G. Nakić et d'une grave offense de la population de Sinj. (Le fin prochainement.)

1. Grabovac u tamnici »sotto i piombi«.

U novembru 1747. vojni kapelan Grabovac ležao je više dana bolestan u Veroni: lijeva noga bila mu otekla, a uz to držala ga i mučila ognjica. 26. ovog istog mjeseca, po svoj prilici kasno u večer, uđe k njemu starješina franj. manastira sv. Bernardina — Gr. je u ovome manastiru redovno stanovao — i najavi mu, da ga vojnička patrola zove neka s njom odmah iđe k Velikom kapetanu. I ako slab i bolestan, morao je slušati. Sam nije mogao stati na nogu, pa ga vojnici uzeše pod ruku i odvedoše . . . gdje? Zar kapetanu na razgovor, zar k umirućem vojniku? Ne! — Odvedoše ga u tamnicu. Sutradan uz oružanu pratnju i u okovima bi otpremljen lađom u Veneciju. Vojnici su ga na putu zlostavljali ne pazeći ni na njegovo slabo stanje ni na svećenički karakter.[164]) Uhapšenje obavilo se muče, bez buke i vike, jer

[164]) Mi attrovavo in letto amalato con un poco di febre e con gonfiezza al piede sinistro che non potevo star in piedi; mi fu detto che (era) la pattuglia e che bisognava andassi dal Sig. Capitano Grande di Verona; li soldati mi presero tra le braccia non potendo io caminare e mi condussero in prigione. Il secondo giorno, fui condotto in una barca, col Capitano di campagna, e fui condotto a Venezia: dove giunto, fui condotto qui sopra, e posto nel cameroto in cui mi trovo. Sudbeni ispit 17. XII. 1747. VASI B 1060; Dok. 41. — Fu ordinata la carcere sotto i piombi. Eseguito l'ordine in Verona il giorno 26 nov., fu trasportato in Venezia tra ferri e mali trattamenti al carcere destinato . . . Dok. 66. u arkivu Visovca.

tako glasila oštra naredba mletačkih inkvizitora. Kad stigoše u Veneciju, lađa se zaustavi u konalu između duždeve palače i državne tamnice ispod »Mosta uzdisaja« (Ponte dei sospiri) i iz nje Gr. bi unesen u uzničku ćeliju s o t t o i p i o m b i. To su u povijesti mletačke republike poznati, zloglasni zatvori, u kojima su osumnjičenici i osuđenici čamili. Ćelije se nalaze pod krovom, a kako je krov državnih tamnica olovnim pločama bio pokriven, zatvori dobiše ime S o t t o i p i o m b i: »pod olovom«. Ljeti za sunčane žege ploče bi se ugrijale i uznici su u ćelijama silno trpjeli i svojim zdravljem stradali.

Gr. je dakle u zatvoru, u rukama državnih inkvizitora. Morao je iz toga zaključiti, da se radi o nečem vrlo ozbiljnom. Je li on imao ikakve slutnje o uhapšenju, ili je naprotiv ova mjera bila za nj sasvim neočekivana? Gr. je doduše bio primio dva pisma od Ivana Bilića, Sinjanina trgovca, u kojima ga obznanjuje, da čuje kako u njegovoj knjizi ima klevetâ i zato neka dođe u Veneciju. Gr. na sudbenom ispitu izjavljuje, da bi bio poslušao Bilića, ali da nije mogao na put, jer se slabo ćutio.[165]) Je li Grabovca zaista bolest priječila da se ne odazove pozivu; ili je on tu poruku uzeo na laku ruku ne osjećajući se krivim; ili je možda u Bilićevu pozivu nazirao kakvu zamku — teško je na to odgovoriti. Gr. je svakako ostao u Veroni. Ja po svemu držim, da on nije ni izdaleka pomišljao da bi ga mogla, kao veleizdajnika, zapasti teška tamnica.[166]) Čini se, da je ipak nešto slutio, ako ne prije, a to barem onaj čas kad mu javiše, da ga čeka vojnička patrola, jer je neke spise bio sakrio u krevet, kako ćemo dočas vidjeti.

Uhapšenje je izvedeno naredbom iz Venecije. Državni inkvizitori pišu naime 24. XI. 1747. kapetanu u Veronu ovako: „U tamošnjem franj. manastiru sv. Bernardina nalazi se neki

[165]) Da Z. Bellich ho havuto due lettere nelle quali mi informa, che venissi a Venezia, perche intendeva che in quel libro si parlasse male di alcuno. Io vi sarei anco venuto ma stavo male, come pure sto da presente e non poteva venire, cosiche la cosa é restata cosi. VASI B 1060; Dok. 41.

[166]) Iz svega što nam spomenici i sam C v i t r a z g o v o r a svjedoče o Grabovcu, ja sam stekao uvjerenje, da je on bio prilično naivan, otvoren čovjek, bez lukavosti i diplomatskog uvijanja. Svoj nutarnji poriv pa i strast nije znao prekriti. Prema tom vlastitom raspoloženju nije bio kadar da ni u drugome otkrije zlobu i drugotne ciljeve.

o. fra Filip Grabić iliti Grabovac iz vrličke krajine. Našem tribunalu stoji do toga da bude sigurno i oprezno uhapšen. Učinite dakle sve što treba da se posao ne izjalovi. Pošto bude uhapšen, naredite da se iz njegove sobe dignu sve knjige i rukopisi što bi se tu našli, osobito hrvatske knjige štampane kod Occhi-a, pobilježivši svaku stvar. Opremite po tom redovnika sa sigurnom stražom u amošnje tamnice, a sve knjige i rukopise u dobro utvrđenom sanduku. Ujedno naredite gvardijanu manastira, kao i svakome drugome kome bude nužno, da ne govore ništa, već da se o poslu drži oštra tajna.«[167])

Lađa s Grabovcem pošla je iz Verone niz rijeku 27. nov. (ponedjeljak), a u Veneciju je doplovila 30. istoga mjeseca, jer tribunal inkvizitorâ piše 2. dec. kapetanu u Veronu, da je »u prošli četvrtak« Gr. dopraćen u one tamnice i da je s njime zajedno donesen i kovčeg. Inkvizitori zahvaljuju kapetanu, što je onako spretno izveo nalog. To razabiru i iz pisma, što ga primiše 28. XI., kome je, vele, bio priložen omot s rukopisima, što se našli u Grabovčevu krevetu.[168]) Nalog uhapšenja bio je zaista izvršen brzo i u najvećoj tajnosti. Siromah Gr. nije imao dokada, ili nije smio, da sa sobom ponese ni najpotrebnije stvarčice, kao što su časoslov i sat. Inkvizitori u ovom istom listu (2. XII. 1747.) pišu naime kapetanu u Veronu: „[Od predmeta nađenih u njegovoj sobi] spremite u sanduk odijela za njegovu redovničku službu, njegove brevijare i druge molitvene knjižice, dvanaest filipa (dukata), srebrni novac tri lire, i šest solada, kao i njegov sat. Napravite dva popisa. Jedan pošaljite zajedno sa sandukom, drugi ostavite gvardijanu za njegovu sigurnost.«[169])

[167]) Na (talij.) izvorniku vlastoručno su potpisana ova tri inkvizitora: Zanantonio Ruzini 2° Inq.re m. pr., Alvise Barbarigo Inq.re m. pr., Almarò Barbaro Inq.re m. pr. VASI B 106; Dok. 48.

[168]) [Venezia] 1747, 2 decembre. Dalle lettere di V. S. Illma dei 27 del caduto nov. riceviamo motivi di commendare la sua attentione per la sollecitudine prestata nell' eseguire l' incarico ingiuntole dell' arresto del P. F. Fil. Gr.... che é stato anche qui condotto e consignato nel giovedi scorso... Di tutto le ne esprimiamo il nostro aggradimento... e molto più per la cauta maniera con cui é stato eseguito come abbiamo raccolto dall' altre sue diligenti lettere di 28 arivateci hieri, et unito a queste s' é ricevuto il pacchetto continente alcune carte r i n v e n u t e n e l d i l u i l e t t o... VASI B 106 nutarnji broj pisma 476; Dok. 49.

[169]) ... Le dicemo di far riporre in una cassetta li drappi inservienti al di lui uso religioso, li di lui breviarii et altri libri di divotione, li dodeci

Kako je došlo do Grabovčeva uhapšenja?

2. Prijava.

Prvih dana oktobra (g. 1747.) prikaza se u Veneciji, u kući prokuratora Foscarini-a (Reformatore dello Studio di Padova), pet Sinjana s Grabovčevom knjigom C v i t r a z g o v o r a i s jednom molbom. Ova molba nije drugo nego prijava-tužba protiv njihova sunarodnjaka i zemljaka o. Filipa Grabovca! I dosada se je znalo[170]), da je Gr. bio tužen, ali o tome tko je tužio, što je tužba iznosila — moglo se je samo nagađati. Ja sam veseo, da o svemu ovome mogu iznijeti konkretne i tačne podatke.

Prijava se počinje s uvodom[171]), kako svaka država oštro kazni i pisce klevetničkih knjižica (libelli famosi) i njihove sudionike, a naoseb onda, ako se usude, izrijekom ili prekrito, kretati u samu Vladu. Ali uza sve te stroge propise prohtjelo se, veli, mudroliji nekog fratra, da svojim žalcem rani nesamo vjernost jedne junačke krajine u Dalmaciji, nego da još putem javne štampe izvrgne ruglu kod neprijatelja službene predstavnike Prevedre Republike. Taj fratar je o. Filip Grabić rečeni Grabovac. On tekuće godine, savjetom i pomoću nekih drugih zlobnika, dade na svijetlo knjigu, koja, pod plaštem ilirske povijesti, nije drugo — za one koji poznaju jezik i shvaćaju upotrebljene poredbe — nego očita satira sinjske krajine i kolunela Nakića, kao i državnih predstavnika u Dalmaciji. Netom ova knjiga bi poznata u Dalmaciji i preko austrijske i bosanske granice, stale se Sinjanima predbacivati sramote što se u knjizi protiv njih iznose, i bilo bi došlo do krvave osvete, da nijesu zreliji ljudi umirili uzbuđene duhove obećavajući ustuk sa strane ljubljenoga (adorato) Principa.

Knjiga je izašla s dopustom vlasti, jer je auktor znao da svoje otrovne žalce obloži sladorom i uvije u jezik, kome cenzori nijesu bili vješti, ali neka je pomnjivo pročitaju ljudi, koji dobro poznaju jezik, brzo će uvidjeti koliko je u njoj ujedljivosti, oso-

filippi, moneta bianca lire tre, e soldi sei, col suo orologgio, facendone far due note, una delle quali ci spedirà colla cassetta e l'altra consignata al Padre Guardian per sua cautione. Ibid.

[170]) Prvi je o tome pisao — koliko mi je poznato — o. Stjepan Zlatović, N a d a, Split 1883., br. 1, i onda drugi za njim. Vidi gore bilješku 1.

[171]) Donosim je ovdje u slobodnom hrvatskom prevodu. Talijanski će original izaći zajedno s ostalim dokumentima.

bito na str. 332 sqq., 350-1 i 372-3. O ovome mogu obavijestiti visoki Savjet gg. conte Franjo Fanfogna, dr. Nadal Nassi, Franjo Butković i Franjo Borelli, koji čitaše knjigu u Veneciji, kao i svatko drugi vješt hrvatskome jeziku. A kako Prevedra Vlada ima među državnim savjetnicima i jednoga hrvatske narodnosti, moći će da s njegovom pomoću još bolje utvrdi zločin.

Smjerno potpisani Sinjani mole u ime svoje i čitave sinjske krajine, da se protiv grešnika upotrijebi (u granicama ljubavi) moć Vaše Pravde. Oni svoje žaobe ne prikazuju kriminalnim putem kompetentnome tribunalu[172], jer žele, dà, naknadu povriježenoj svojoj časti, ali ne traže oštre kazne za slijepoga grešnika.

U čemu bi se sastojala ta naknada, o kojoj govore tužitelji? Evo što oni predlažu:

Pošto Vaša mudrost — vele — pretrese satiru, molimo da biste kod knjižara dali obustaviti daljnje raspačavanje knjige i da biste pisali generalnom providuru Dalmacije neka javnim oglasom objavi u pokrajini, da je knjiga zabranjena i da je svatko mora predati vlasti. Suviše, za kaznu spisatelju i na usvijest drugima, neka bi se nekoliko primjeraka javno spalilo. S ovim će biti jasno i podanicima i pograničnim inozemcima, da je satira napisana iz mrzosti, kojom Vrličani gledaju Sinjane, svoje vojne takmace, a ujedno bi se umirile strasti i junački podanici obodrili, da se i unaprijed žrtvuju za slavu države.

»Prikazaoci molbe — ovako završuje spis — jesu: Ivan Bilić, tenente Petar Marković, Nikola rečeni Bajo Lovrić, Ivan Vuleta, alfir Šimun Crnovidović i Petar Nikolić rečeni Gavran.«[173]) I prijava i ova imena, sve je istom rukom napisano. Nego i ako potpisi nijesu vlastoručni, sigurno je, da su spomenuta šestorica prikazala tužbu. To nam jamči javni mletački bilježnik Joannes Dominicus Redolfi q. Joannis, koji u svom izvornom spisu od 10. okt. (utorak) g. 1747. iste nabraja i još za svakoga označuje ime očevo veleći, da su svi iz Sinja i da mu njihov identitet po-

[172]) Prijava je bila predana Magistratu za cenzuriranje knjiga, poznatu pod imenom R i f o r m a t o r i d e l l o S t u d i o d i P a d o v a.

[173]) Si presentatori della supplica sono:
Zuanne Billich — Tenente Pietro Marcovich — Nicolò dº Bajo Lovrich — Zuanne Vuleta — Alfier Simon Cernovidovich e Pietro Nicolich detto Gavran. — VIASI, Processi criminali B 1060; Dok. 42. U Sinju ima i danas još svih ovih porodičnih imena izuzevši Crnovidovića.

tvrđuje g. D. Nikola Cambi, sin g. kolunela Jeronima Cambi-a iz Splita.[174]) Ovaj bilježnički spis je punomoć, kojom šestorica u svoje i svih drugih Sinjana ime određuju prokuratorom i zakonitim povjerenikom kančelira Frančeska sina pok. guvernera Bartula Borelli-a iz Verone, da ih, u parnici protiv Grabovčeve knjige, može pismeno i usmeno zastupati bilo pred kojim višim Zborom i Savjetom (Maggior Colleggio e Consegli). K tome ga ovlašćuju da može — bude li potreba — imenovati još jednog ili više drugih prokuratora.

Uz ovu punomoć nalazi se u spisima procesa i jedna formalna pritužba pisana mjesec dana kasnije nego li prijava (u novembru 1747.) i upravljena jednako na magistrat Regolatori e Reformatori dello Studio di Padova. U njoj prokuratur, potican od Sinjana, požuruje postupak protiv Grabovca, u svrhu, veli, da se povrati mir i sklad u puku, koji je vladao prije objelodanjenja Cvita. Sadržaj je isti koji i u prijavi, samo što je ovdje izražen ukraće i umjerenijim riječima. Sinjani mole, veli prokuratur, da »kako se je javnom štampom raširilo zlo, da se jednako javnim proglasom ili štampom donese do znanja koliko podanikâ, toliko sablažnjenih pograničnih inostranaca, da je satirična knjiga osuđena na lomaču i da je zabranjeno držati je ...« (Dok. 46.)

Prijava Sinjana i njihovog prokuratora bila je legalnim uzrokom da je Gr. uhapšen.

Ogledajmo sada pobliže sve ono što se u tužbama iznosi na teret Grabovca.

[174]) Li Signori Zuanne Billich q. Zuanne
Nicolo Lovrich q. Gregorio
Tenente Pietro Marcovich q. Gasparo
Pietro Nicolich q. Michiel
Zuanne Vuletich q. Giacomo et
Alfier Simon Cenovidovich (sic) figlio di Mattio

tutti da Sign della Provincia di Dalmazia per tali riconosciutimi dal Sig. D. Nicolò Cambi figlio del Sig. Colonello Girolamo da Spalato; facendo essi dostituenti tanto nel proprio loro nome che per nome, dissero di tutti gli altri territoriali di Sign... Tajnik Marino u svom policijskom izvještaju (Dok. 43) — pogreškom valjda — piše, da ih se je pet prikazalo. Vidi gore početak ove 2. tačke.

3. Corpus delicti.

Prijava je prikazana oko 10. oktobra 1747. Nalog uhapšenja izdan je, kako vidjesmo, tekar 24. novembra. Što je reći, da su toliko čekali s uhapšenjem teško okrivljenoga pisca?

Sinjani dodali su prijavi knjigu Cvit i jedan mali prilog, kao dokazni materijal svoje tužbe. U prilogu naime tumače što se nalazi na stranama 332, 351 i 373 Cvita, koje su u prijavi spomenuli. Kako je prilog kratak, donosim ga u hrvatskom prijevodu:

„Na str. 332 = da nevjernici sada gaze Dalmaciju. Stvar, koja se tekuće godine, u vrijeme mira, ne može razumjeti o [vanjskim] neprijateljima, nego o onome koji vlada Dalmacijom. Premda je ovo uvijeno rečeno, Turci su dobro shvatili.

Na str. 350-1 = među ostalim porugama ima i to, da je kolunel Grgo Nakić bio izdajica, jer da u posljednjemu ratu nije htio zauzesti Glamoč, kao što je paša Šeidija, novcem potkupljen, odustao od opsade Šibenika, a vlada je međuto imala vremena da ga utvrdi za odbranu.

Na 372-3 = da među Vrličanima nije bilo ni nevjere ni izdaje, kao što je bilo među Sinjanima (stvar, kojoj se protive činjenice od same historije navedene) i poređuje harambašu Žanka, junačkog i poštovanog seoskog glavara, s Turčinom Hamet-Kalabićem, koji je bio dvostruko uhoda, dok Žanko bi vrlo vjeran i vrijedan podanik, koji je služio vodićem četama i učinio mnogo drugih plemenitih djela. Sinjanima se upisuje u grijeh poraz mletačkih četa na Cetini i zlobno im se predbacuju još druge okolnosti."

Tribunal je htio, kako je i pravica tražila, da imade pouzdan prijevod inkriminiranih stavaka Cvita. Sinjani su, vidjesmo, predlagali za taj posao drž. savjetnika hrvatske narodnosti. I zaista magistrat Riformatura predao je odmah i knjigu i prijavu savjetniku Vraćenu (questa e quello li fece passare nelle mani del signor Consultor-Vrachien). No Vraćen je finim načinom od sebe otklonio tu zadaću; reče naime »da se poslije 22 godine izočnosti iz svoje domovine ne osjeća sposobnim da pogodi pravi duh hrvatskoga jezika«. I zato je spomenuti ured prevođenje inkriminiranih paragrafa povjerio gosp. Nadal-u Nassi-u. Da međuto bude što sigurniji o tačnosti prijevoda, htio je da još petorica pregledaju Nassi-ev rad i posvjedoče njegovu suglasnost s izvornikom. Ta petorica jesu Nikola Cambj, Fran-

česko i Jeronim Fanfogna i dva franjevca, koja su tada boravila u mletačkome manastiru S. Francesco alla Vigna, o. Jerko iz Sinja (Bareza?) i o. Marko iz Bosne. Među spisima Grabovčeve parnice sačuvan nam je Nassi-ev prijevod s vlastoručnim potpisom spomenute petorice.[175]) Da smisao i tendencija pisca budu što jasniji sucima, Nassi nije škrtario — preveo je na talijanski ne samo komade od tužitelja naznačene, nego i par drugih rečenica. Ovaj je prijevod važan koliko za sami proces, toliko za povijest naše književnosti. Ne će mi se, mislim, zamjeriti, ako donesem ovdje i hrvatski tekst i talijanski prijevod usporedo.

4. Inkriminirane rečenice Cvita.

Traduzioni dal libro illirico dato alle stampe da Fra Filippo Grabich detto Grabovaz. a [pagina] 332

Slava Dalmacije s. 332

1 Dalmacijo kruno svita,
Eto spavaš puno lita,
Mnogi varsni biše ljudi,
Da te nitko ne probudi,
5 Već Grabovac kasno dođe,
Buditi te on sam pođe.
Nut ustani malo gori
Ter ti sa mnom progovori.
Od koga si majka bila
10 I kriposna tvoja dila,
Što ih sada nije više,

Nut mi reci kud se diše.
Što si tako doli pala,
U zemlju se ukopala?
15 Kamo tvoja stara sila
Kakva jesi prija bila?
Nevirnici sad te gaze,
18 Što si bila, to ne paze.

na str. 333.

33 Što l'me pitaš, gdi sam pala,
Nut od svita kam ostala?
35 Nisam pala k zemlji parva

Lode della Dalmazia —

O Dalmazia, o corona del mondo!
Tu dormi di molt'anni un sonno
Vi furono degli uomin di valore,
Ne alcuno mai ti scosse
Tardi Grabovaz giunse,
Ed'a svegliarti ormai solo s'accinse:
Deh rizzati e sorgi
E meco tu ragiona:
Ti ramenta di chi madre tu fosti
E de tuoi fatti eggreggi:
Dond'é che ora sublimi non apparono?
Mel sapresti tu dir dove n'andarono?
Perché or così dimessa e così vile
Della terra nel sen quasi ti ascondi?
Ov'é l'antico ardir, l'antiche posse?
Quella che fosti un dì, quella tu sei!
Gl'infedeli or ti calpestano,
Ne per pensar qual fosti oggi s'arrestano.

Segue la risposta a pag. 333. al verso 15o

Che cercar del mio degrado
Se del mondo io mi son l'ultima parte
La prima a rovinar io già ne [non?] sono

[175]) VASI B 1060; Dok. 45.

Do najposli ja se arvah.
Mal sad žalim sokoliće,
Tužni traže, prose piće.

Čujem od njih mnogo plača,
40 Vidim da svit vas istanča.

Žalim, rekoh, moje ptiće,
Jer ne'maju tužni sriće.
Što l'me pitaš od kriposti,
Imala sam mnogo dosti.

na str. 335.

87 Od dobrote lipa ploda
Sad odnese sve to voda.
Na što tužna danas spade
90 Osičena ka ostade!
Kamo tvoja parva slava,
Gdi bijaše majka lava.
U sužanjstvu Bosna osta,
Tog i tebi ima dosta.

95 Mnogi prija tebe brati
Slomiše te kruto rati.
Vele li se arđi prida,
Ista zemlja sada izda,

Već ne daje ploda više,[177])
100 Sve t'nesriće pridobiše.

Cetine će mnogo proći str. 336

Dok ti dobro bude doći.

Al'to grisi jesu stari,

Ovih nigda ne bi stvari.

105 Moš'li više bit uboga,
Ne'ma drugog neg već Boga,

Ni Bog drugo neće dati,
Jer će barzo na sud zvati.

Fino al ultimo fiato io mi diffesi[176])

Che il pan mendici vannosi accattando
Ascolto i lor singulti, i lor lamenti,
E il mondo veggo ormai venuto al meno;
Replico: piango i poveri miei parti
Resi infelici dalla sorte aversa.
Quanto poi mi ricerchi di virtude
Ne fui fornita appieno...

al verso 15o — a — 335.

I bei frutti di bontade
Quasi torrente furioso invola
A quale di viltà, segno codesti
Quasi pianta recisa
Dov'é la gloria avita
Madre di spiriti generosi alteri
Restò Bosna prigionera
Ma di sua sorte hai la parte intera[178])
Molti già avesti amici
Lacera e fiaca: ohimè Marte ti rese!
Sei resa abietta e vile
E in fin la terra inganna e i frutti niega
I soliti sottrae pingui alimenti,
E ogni sventura al fin ti piomba in capo
Molte dell'onde sue Cettina al mare
Porterà, pria che a te fortuna arrida.
Sia poi del tuo peccar castigo e pena,
Cert'é, che caso tal mai non t'avenne
Puoi tu esser più mendica?
A tuo vantaggio altro che Dio non conti,
Ne Dio stesso altro darati
Perchè vicino il gran Giudizio affretta;

[176]) Ovdje je izostao prijevod stiha: Mal sad žalim sokoliće.
[177]) U tekstu stoji: Već ne dade (aorist). Držim da je to štamparska pogreška.
[178]) Ova su dva versa u Nassi-jevu rukopisu podcrtana.

Dobro koje prija biše
Do istine neće više.
Kamo l' tvoje lipo voće
Sad si puna svake zloće.

Ka nesrića teb' privari,
Dalmatini kamat' stari?

Nut Pompea velikoga,
Aleksandra kolikoga,
Upitaj ta s kim hodiše,
Zemlje grade pridobiše:
Vojevasmo s Dalmatini
Svidočimo to istini,
Od vojnika ne bi većih
To obadva hoće reći.
Od Atile svit darćaše,
Premda nikom ne pričaše.

Sad te svaka arđa gazi,
Pak još iđe ter te mrazi.
Sad si puna svake arđe,
A još posli bit će garđe.

Il ben che pria godesti
Egli giammai non torna,
Quelle che producevi amabil frutta
Or son cangiate in amarezze
e guai.
Qual ti ingannò rea sorte
Ove i fasti ove son i Dalmati
antichi:
Deh ricerca il gran Pompeo
E Allessandro chi gli feo
Scorta, e con quai faville
Incendiaron un dì citadi e ville.
Lor diran, che guidando i Dalmatini
Dilataro i lor confini
Questi due Eroi sublimi
Tale giustizia renderano al vero.
Atila un giorno fù terror del mondo
Sebbene alcun non minaciasse
torvo.
Ora gl' uomin' più vili ti calpestano,
E con tetri colori ti dipingono
Di miseria e vilta piena ti veggio,
E in avenire lo sarai di peggio.

* * *

Nella menzione de bravi morti nell' ultima passata guerra
a 351

Od Darniša — s. 351.

Bi kolunel od krajine Gargo Nakić kog udari zmija na Glamoču, kakono je Pašu-Seikdiju pod Šibenikom.

Di Dernis.

Vi fù il Collonello della Craina Gregorio Nacchich che fù punto sotto Glamoz da quel serpe, che punse il Passà Seidia sotto Sebenico (ovdje sa strane meće prevodilac ovo tumačenje: Passa Seidia dicesi aver levato l' assedio di Sebenico perchè corrotto col soldo).

Od Sinja.

Kavalijer D. Ivan Garčić umri od prike.
Serdar Bože Vučković, od prike
Vojvoda Čulić, i on od prike.

Di Sign.

Kavalier Don Giovanni Ghercih morto da veleno.
Serdar Bose Vuccovich da veleno.
Capitan Zullich, pur lui da veleno.

Od naravi i ćudi arvacke — s. 352.

Da b' Arvati skladni bili,
Ne b' ovako žalost pili,

Dell' indole e costume illirico
a 352.

Oh se più unanimi fosser gl' Illirici,
Cosi affliti non sarebbero
Ne gl' affanni li terebero.

Rekoh da bi sklad imali
Svim bi svitom ti vladali.
Na oružju junak varli

Svaki kralj ih zato garli
I na službi svojoj darže
Pak s' među se oni parže.
Kad kralj hoće da kog sarve,
Tad Arvate meće parve,

A dobitak kad se dili,
Tad pitaju gdi ste bili.
Vino nose, vodu piju;

Zašto karvcu prolivaju,

To goleme jesu stvari,

Al na njima jest grih stari.

Gdi postanu godi rati
Svaki kralj ih zove brati

A kada se oni smire,

Nikakve su, vele, vire,
Ne miluje neg već kara,
Žive peče, martve para.

Nevolja je arđu zvala,

Arđa bo je vrilo zala.

Napala je na njih arđa
Stvar ne more biti garđa.

Se fosse, dissi, la concordia in loro
Sarebbe tutto in lor potere il
mondo
Eglino insigni nel valor dell' armi
Son graditi a Monarchi
E a lor serviggio prendonli,
Essi però fra d' essi lor si cozzano.
Agl' attacchi, ed' all' imprese
Sono i Dalmati vanguardia

Ma al dividersi le spoglie
Chi le raccoglie?
Ricerca ch' é di voi? dove ne
andaste?
Qual jumento che il vin portò sul
dorso
Poi d' acqua puoteva sattolarsi
appena,
E pure a larga man spandono il
sangue!
Rifflessibili cose, e grandi molto!
Qualche peccato ha in lor radice
antica.
L' alto fragor di Marte ovunque
intona
Il Rè, quasi fratelli a se gl' adunano,
Ma poichè loro il Ciel pace ridona,
Non gl' anno in prezzo, che di vil
canaglia,
Ne più in via di piacer, ma di
rigore
Tormenta i vivi, ed i deffonti
squarcia
La miseria s' accoppia col dolore
E di tali mali la viltade è il fonte
Già nel cup' antro ne son tutti
accolti,
E il lor destino esser non puo più
attroce.

* * *

Evo slide Starca i Mladića običajni razgovori. — st. 370.

M. Tvoje lipo govorenje mene čini mnogo zadovoljna, već mi reci štogod od gornje Cetine, aliti Varljike: kakva ta bi prošastih vrimena; biše li koja druga stara

Dialogo d' un Vecchio con un Giovane — a 370:

Giovane: Il tuo bel discorso molto mi appaga: mà tu dimi qualcosa della superior Cettina, ò sia di Verlika; come essa era ne passati tempi, se aveva essa prima

imena; kako je stala: kako li se vladala?

S. Još odavna u stara doba i vrimena malo niže od vrila Cetine kud voda protiče, blizu Garjaka danas zvana, jest bio jedan golem grad, koji se zvao, kakono i rečena voda sistim imenom, to jest Cetina, ma li ne nahodim što iskazaoci od njeg govore, kakav etc.

Glavaš grad jest malo više vrila od Cetine na kamenu kako i Klis, jest bila jedna banovina, o sebi sta, po sebi se vlada i brani više od tri stotine godina.

Glavaš jest rastavlja Bosnu od Dalmacije. Tu u Glavašu jednu lipu vodu kažu da je.

Ma l'u vrimena kad pomanjkaše jakosti ungarske, dođe Turčin, osvoji Glavaš na 1522. Darža do 1715.

A od kada Turci osvojiše Glavaš, Knin, Darniš i Skradin dosad ima dvi stotine i dvadeset i pet godina: rekoh 225. Ovih, rekoh, vrimena da Turci dođoše posidovati Dalmaciju.

Od kad pogibe Kružić Petar ban od Klisa i Turci osvojiše Klis i veliki stari Solin grad ukraj mora: otad dosad ima dvi stotine i devet godina rekoh 209.

Klis grad Turci posidovaše za godina sto i osam 108.

M. Ma nut mi reci, Varljičani kakvi junaci biše i kako se s Turci prigoniše?

S. Ne znam drugo, nego da su sve s Turci u ratu bili, a jesam čuo još nejaki od jednoga Turčina stara ma dobra junaka gdi kazivaše ljudma, da u jedno vrime, kad bi se što Turci zainadili od junaštva, bio je njihov običaj ovo reći: eno Varljika, tarčimo poda nju, vidit ćemo se. Varljičani ne

altro nome; come stava, come si governava?

Vecchio: Ancor ne tempi antichi poco in giù del sorgente Cettina dove l'acqua corre presso Gariach, cosi oggi chiamato, vi era una grande città che si chiamova Kakono (!!) e dett'acqua chiamata collo stesso nome, vale a dire Cettina, ma non trovo li storici come di essa parlono e come era.

La fortezza di Glavas é poco in sopra del sorgente Cettina, sopra un sasso fabricata, come Clissa, qual era un feudo, che da se si governò e diffese più di trecento anni.

Glavas é la divisione tra la Bossina e la Dalmazia.

Si a Glavas diconjo vi sia un bell'acqua; ma ne tempi che mancò la forza agl'Ungari venne il Turco ed aquistò Glavas del 1522 = e lo possesse sino il 1715. E da quando li Turchi aquistarono Glavas, Knin, Dernis e Scardona fin' ad'ora sono anni 225: — questo dico é il tempo che li Turchi vennero in possesso della Dalmazia dal qual tempo estinto fu Pietro Crusich Bano di Clissa, e li Turchi presero Clissa e l'antica gran citta Salona a lito del mare, dal qual tempo sino ad ora sono 209 anni.

Giovane: Ma dimi delli Verlikani, che sorta de valorosi fossero e come si azzuffassero colli Turchi?

Vecchio: Non so altro, se non chè sempre erano in guerra con li Turchi, e da fanziullo ancora, intesi da un Turco vecchio, ma bravo soldato, che discorrendo con degl'nomini diceva, che quando tra Turchi na sceva qualche differenza di bravura, era loro costume dir così: corriamo sotto

gledaju ni mene ni tebe.

M. Daklen bi im tute sud bio?

S. Tako čuh, kako rekoh.

M. Ja sam čuo gdi jedan Turčin piva: kaurski je svetac na Grahovu a turski u donjoj Cetini. Dragi dide, što to hoće reći?

S. To znam dobro. Hoće reći, da su karstjani sve na Grahovu dobivali i turske vojske razbijali, a također Turci u Cetini donjoj.

M. Ma što to hoće reći, da je taka srića i nesrića tuda bila?

S. Zašto od Varljičana nije bilo nevire ni izdaje, a pod Sinjem tu je vazda bila.

M. A tko je to bio?

S. To pak ne znam, neg već upitaj Žanka ispod Sinja i Kalabić Ahmeta iz Livna, znat će.

M. Kad no Turci konjički tabor razbiše i telenta kolunela Pellegrina uhvatiše na 1718, ali ono bi pod Varljikom, ali pod Sinjem? Znam da u Cetini to bi.

S. Rekoh, da se to nije nikad pod Varljikom događalo.

M. A jeda li je i to izdaja bila?

S. Ah, da bi tako ne bila.

M. A tko to more biti?

S. Poštenije jest pokriti, a pak ja to nisam vidio, ako sam i čuo, a ti, ako ćeš znati pitaj koga si i prija, i ostavi me drugo stati.

Verlika, che li Verlikani non guardano, ne me, ne tè.

Giovane: Dunque colà succedeva il giudizio?

Vecchio: Così intesi, così dissi.

Giovane: Io senti un Turco cantar de tanti Christiani de Grahovo e delli Turcheschi della inferior Cettina: caro vecchio dimi cosa vogli dir questo?

Vecchio: Questo so benissimo: vol dir che li Christiani abbiano sempre guadagnato a Graovo, e date rotte alli eserciti de Turchi, e l'istesso fecero li Turchi nella Cettina inferiore.

Giovane: Ma cosa vuol dire che colà vi fù una tale fortuna, e sfortuna?

Vecchio: Perche ne Verlikani non vi furono infedeltà ne tradimenti, e sotto Sign sempre ve ne furono.

Giovane: E chi fu questo?

Vecchio: Questo poi non so, ma addimanda Xanco da sotto Sign, ed Amet Kalabich da Livno, che lo saprano.

Giovane: Quando la Cavallaria Turca diede la rotta al campo a prese il Collonello Pellegrini del 1718: o quello sucesse a Verlica, o sotto Sign? perche so che ciò segui in Cettina.

Vecchio: Ti dissi che questo mai nel tener di Verlika sucesse.

Giovane: Ed é forse anco quello stato tradimento?

Vecchio: Così non fosse stato!

Giovane: E chi può esser stato?

Vecchio: Parte onorata é il coprire: e poi io tal cosa non ho veduto, sebbene l'intesi, e tu se vuoi saperlo ricevrane che ricevasti prima: e del resto lasciami in pace.

Io Natal Nassi tradussi fedelmente quanto di sopra m. pr.

Io Nicolò Cambj ho incontrato coll' originale la sopraposta treduzione quale in tutto s' uniforma. m. pr.

Io Francesco Fanfogna attesto, trate fedelmente dal suo originale illirico, lingua a me nativa, e familiare, le presenti traduzioni. m. pr.

Io Girolamo Fanfogna attesto esplicate fedelmente, e tradotte dal suo originale illirico le presenti traduzioni. m. pr.

Io F. Girolamo da Sign Minor Osservante di stanza alla Vigna affermo per veridica la soprascritta traduzione, in tutte le sue parti. m. pr.

Io F. Marco di Bosna Minor Osservante dimorante alla Vigna confermo come di sopra. m. pr.[178])

Gornji tekst i prijevod vjerno su preštampani iz njihovih izvornika. Spomenut mi je samo, da sam se za hrvatski tekst »Cvita«, osim malih izuzetaka, služio današnjim našim pravopisom. Interpunkciju također na više mjesta izmijenih, da čitaocima smisao bude sigurniji i jasniji. U Nassi-jev talijanski pravopis nijesam krećao, a i njegova je interpunkcija ostala gotovo netaknuta.

Upozorit ću još na jednu okolnost, koju su pomnjivi čitaoci, po svoj prilici, i sami opazili. Nassi-ju, kao i Grabovcu, tri naziva: ilirički, arvacki i dalmatin(ski), jesu sinonimi, označuju jednu te istu stvar. Tako u pjesmi »Od naravi i ćudi arvacke«, riječ arvacki i Arvat Nassi prevodi sad sa Illirico, sad sa Dalmato.

Na temelju prijave i prevedenih ulomaka imalo se da ustanove zločini i da odredi krivica auktora Cvita.

[178]) Svi su ovi potpisi vlastoručni. Ovaj spomenik (Nassi-jev prijevod) nalazi se u VASI B 1060; Dok. 45.

5. Grabovčevi »zločini«.

Prijevod inkriminiranih komada Cvita tumači i popunja prijavu Sinjana. Iz oba ova dokumenta nedvojbeno saznajemo, koji su konkretni zločini, radi kojih se pisac Cvita ima pozvati na odgovornost.

Grabovac bi, prema prijavi, u prvome redu bio kriv sa zločina veleizdaje. Ta on javnom štampom, dakle pred čitavim svijetom, za zakonitu vladu i njezine predstavnike u Dalmaciji veli, da su nevjernici, koji gaze i u sužanjstvu drže ovu slavnu hrvatsku zemlju! I gle ovo piše — kliču u svetome (?) gnjevu tužitelji — zaslijepljeni grešnik, kome bi morao da bude duboko u srcu urezan sv. Marko[179]), jer ga kao javnog službenika država odgojila i uzdrži ... cieco delinquente ... un suddito cui in fine ha ed aver deve San Marco in peto, perché nudrito ed allevato col fruto delle publiche grazie.[180])

Nassi prevodi i jedan ulomak pjesme »Od naravi i ćudi arvacke«, koji u prijavi nije bio spomenut. Nassi je jamačno držao, da i taj komad tereti Grabovca i da time on samo potvrđuje i popunja misao njegovih tužitelja. Tu bi se radilo o zločinu bunjenja. Nassi i tužitelji — s kojima je on bio bez dvojbe sporazuman — stavljaju u usta Grabovcu ove i ovako izražene misli: Tuđi kralji i vlade miluju Hrvate samo onda kad ih trebaju da im svojim životima brane granice i čuvaju prijestolje. Netom mine opasnost — Hrvati su od tih istih vlada prezreni i pogaženi. Oh da su oni složni — što nijesu — ne bi se ovako s njima postupalo! Da su složni, ne bi drugi njima gospodovali, nego bi oni svim svijetom vladali! — Ovo su misli — kao da čujem tužitelje gdje govore — ovo su misli, koje je Gr. u iliričke stihove zavio. A nije li ovo očiti zločin bunjenja?

Treća bi bila Grabovčeva krivica crna kleveta, kojom se nabacuje na značaj i vjernost junačkog kolunela Grgura Nakića. Pisac Cvita (veli prijava, a potvrđuje Nassi), posluživ se poredbom, daje razumjeti, da je Nakić počinio izdajstvo pod Glamočom davši se potkupiti od neprijatelja.

Napokon je Gr. okrivljen, da je svojom knjigom teško uvrijedio Sinjane i cetinsku krajinu u njihovu poštenju i bojnom junaštvu.

[179]) Sv. Marco je simbol mletačke republike.

[180]) VASI, B 1060; Dok. 42.

Veleizdaja, bunjenje podanika, klevetanje i vrijeđanje svojih zemljaka — ovo bi bili Grabovčevi zločini pa tužitelji traže, da se protiv njihova sunarodnjaka upotrijebi strogost državnih zakona. Ne smeta što pri svršetku prijave vele, da im nije do oštre pedepse grešnika, nego do povraćenja njihove povrijeđene časti; ne smeta, velim, ova »viteška« ograda, kad su odmah u početku istakli: »tkogod je bio u mletačkoj državi pronađen klevetnikom, nije ostao nekažnjen... A oni, koji se usudiše u bilo kome obliku, upravce ili neupravce, da zadiru u vladu, čini se, da su vrlo kratko uživali zadovoljstvo, kojim ujedljivi jezici... lajući pismeno ili usmeno, zasićuju svoju požudu.«[181])

Tužitelji učinili su svoj ne baš viteški posao. Sad je na sudu, da na temelju pruženog materijala prosudi krivnju i odmjeri kaznu gorljivom hrvatskom rodoljubu.

(Završit će se.)

[181]) Si libelli infamatori furono per legge, non solo di questo Sacro Governo ma di tutti li Principi Christiani prohibiti, e chiunque autore o complice si scoperse in questo Stato, non ando impunito... Quelli poi che ardirono in qualsivoglia forma, tangere implicite o explicite il Governo, pare che molto poco abbino fruito di quel contento, che le lingue mordaci, per passione o altra causa, in voce o in iscritto, latrando, satolano i propri appetiti. Ovako počinje Prijava. VASI, B 1060; Dok. 42.

J. Butmi. - M. Tomić.

KRVAVE OSNOVE
ILI
PROTOKOLI SIONSKIH MUDRACA.

(Nastavak.)

SEDAMNAESTA SJEDNICA[1]).

Podjarmljenost pod židovsku vlast.[2])

Kad dođe naše kraljevstvo, ne ćemo dati da nam izmakne bilo koja prigoda, da usporedimo dobročinstva naše vlade s nestalnim upravama prošlih vremena. Dobro ćemo istaknuti[3]) pogrješke goimskih vlada. Uzbudit ćemo prema njima takovu odvratnost, da će narodi više voljeti mir i tišinu u ropstvu nego prava razvikane slobode, koja ih je kroz vjekove toliko mučila i koja je iscrpila i same izvore ljudskog opstanka, izvore, koje su toliki avanturisti izrabljivali i ne znajući što rade.

Tada će narodima dodijati nekorisne promjene režima, na koje smo mi nagnali Goime potkopavajući njihov upravni stroj, te će radije primiti sve što im mi nametnemo, nego se izložiti pogibli, da opet padnu u muke i bijedu. Tim više, što ćemo mi, u našim javnim kritikama, osobito naglasivati pogrješke[4]) goimskih vlada, koje su kroz vjekove činile čovječanstvo da trpi. Čovječanstvo nije razumjelo prave sreće i neprestano je išlo za fantastičnim socijalnim poboljšanjem, a nije opazilo, da ovo poboljšanje, uza sve što nekolicini donosi blagostanje, škodi zajednici i dobrom redu, koji je temelj ljudske opstojnosti.

Našim načelima i mjerama bit će u prilog to, što će se tumačiti i prikazivati kao da su u sukobu sa trulim režimom[5]) prošlih vremena.

[1]) 16. zapisnik franc. rukopisa; 14. sj. kod Nilusa.
[2]) Polj.: Ropstvo budućnosti; tal.: Robovi Izraelovi.
[3]) Nilus: Blagoslovljeno i mirno stanje, koje će onda postojati, i iako će ono biti plod dugih vjekova smutnje, istaći će....
[4]) Nilus:.... povijesne.
[5]) Nilus... starih socijalnih prilika.

Tajne židovske vjere.[6])

Naši će filozofi raspravljati i kritizirati sve praznine goimskog vjerovanja. Ali Goimi toga ne će moći učiniti za našu vjeru, jer joj niko ne poznaje tajna[7]), izuzevši naše talmudiste i rabine. Ovi ih ne će nikad odati, jer na njima počiva sva snaga našeg upliva na naše ovce.

Nemoralni spisi i buduća književnost.[8])

Mi smo osobito u tako zvanim naprednim državama stvorili glupu, besramnu i ogavnu štampu. Kad dođemo na vlast, ne ćemo je zabraniti, nego ćemo je malo po malo iskorjeniti sa strogom kritikom, da još ostane kao ostatak goimskih ruševina i da još bolje odskoči kontrast između onoga što dolazi s naše visine i onoga što izlazi iz kužnih baruština goimskih kraljevstva.[9])

OSAMNAESTA SJEDNICA.[1])

Podložnost radi svakdanjeg kruha.[2])

Potreba svakdanjeg kruha nagnat će Goime na muk i učinit će ih našim poniznim slugama.[3]) Kad bismo ih mi ovlastili, da razmišljaju o bilo čemu, to bi bilo samo zato, da u buci ovih rasprava prođu neopažene naše namjere koje želimo ostvariti, zatim da im ih prikažemo kao gotov čin. Nikome ne će pasti na pamet, da traži dokidanje već promulgiranog dekreta, budući da će ovaj

[3]) Polj.: Tajne buduće vjere nepristupačne su; tal.: Jedina vjera nedirljiva.

[7]) Nilus:... osim naših, koji se u nikakovom slučaju ne će usuditi, da očituju tajne.

[8]) Polj.: Pornografija i budućnost književnosti; tal.: Pornografija i književnost.

[9]) Nilus dodaje: Naši učenjaci usposobljeni da upravljaju s Poganima, sastavljati će govore, izrađivati planove, praviti bilješke i pisati članke po kojima ćemo uplivati na duhove, priginjući ih prema znanosti i idejama, koje su nam u prilog.

[1]) 15. zapisnik franc. rukopisa; 13. i djelomično 14 sj. kod Nilusa.

[2]) Polj.: Potreba svagdanjeg kruha; tal.: Jaram kruha (ropstvo radi nužde svakdanjeg rada).

[3]) Nilus: Oni Pogani koje ćemo zaposliti u našoj štampi, raspravljat će, pod našom direktivom, stvari, o kojima mi ne bismo smatrali zgodnim da raspravljamo u našem službenom glasilu.

biti prikazan kao napredak. Osim toga, naši će agenti[4]) svratiti javnu pažnju prema novotarijama (mi smo navikli ljude, da uvijek traže novotarije).

Politički problemi. — Supremacija države.

Ova će pitanja zaokupiti duh upravljača, onih naivnih političara, koji ne mogu razumjeti, da ništa ne shvaćaju od predmeta, o kojima raspravljaju; da što se odnosi na politiku, nije pristupačno nego samo onima, koji je vode od vjekova po jednom stalnom planu, onima koji su je stvorili i stavili u praksu, kao što se čini s kolima, u kojima se vozi ljude, a ne znadu kamo idu.

Ne ćemo je očitovati javnome mnijenju, nego da mu damo prigodu[5]) da raspravlja a ne da upliva na naše čine, i ne ćemo dati da nam izmakne nikakva prigoda, da kažemo, da nemamo druge svrhe, nego da služimo javnome dobru.

Ekonomski problemi trgovine i industrije.[6])

Da sada odvratimo pozornost s prave politike, mi[7]) smo pitanja industrije i trgovine stavili na teren, koji izgleda politički. Goimi će se baviti s ovim novim problemom.[8])

Igre i javne kuće.[9])

Ali da se ne dadu previše na umne stvari i da se ne priviknu na rad, organizirali smo za njih svakovrsnih zabava[10]), koje oni rado posjećuju tobože da sve iskuse. Doskora ćemo, pomoću štampe, početi lansirati umjetničke i športske natječaje ili pak natječaje za izume. Tako ćemo ih konačno odvratiti da ne raspravljaju o pitanjima, s kojima želimo da se isključivo mi bavimo. Ljudi, odlučujući se sve to više da u socijalnim pitanjima imadu neovisno mišljenje, složit će se s nama, jer ćemo mi jedini bacati nove ideje i to preko onih, s kojima se čini da nemamo istog mišljenja.

[4]) Nilus... za štampu.

[5]) Nilus:... da olakoti posao naše mašinerije.

[6]) Polj. i tal.: Industrijalni problemi.

[7]) Nilus:... ćemo pribaviti ljudima novih problema.

[8]) Nilus: Naveli smo mase, da sudjeluju u politici, da nam osiguraju svoju potporu u borbi protiv Poganskih vlada.

[9]) Polj. i tal.: Igre i pučke kuće.

[10]) Nilus:... igre, zabave, strasti, javne kuće.

Lude teorije za Goime. — Jedina istina za Židove.[11])

Kad se prizna naša vlast i uspostavi internacionalna vlada, uloga će utopista[12]) svršiti. Ali, za sada, su nam još korisni, jer oni orijentiraju duhove prema fantastičnim t. zv. naprednim teorijama i odvraćaju ih od stvarnosti. Uspjeli smo, da sve zaludimo[13]) idejom napretka. Nije se našao među Goimima niti jedan sposoban da shvati, da je istina samo jedna i da kao istina ne može napredovati; da je napredak udaljenje od istine uvijek, kad se ne radi o materijalnim iznašašćima; da napredak služi za prikriti istinu, e da je ne upozna niko nego mi, Izabranici Božji, čuvari istine **o tajni ljudskih odnošaja i njihova dobra, one istine koju mi držimo sakrivenu do časa naše konačne pobjede i našeg mirotvornog osvojenja svijeta.**

Veliki problemi, koji su podložili svijet Židovima.[14])

Kad budemo imali vlast, naši će govornici raspravljati[15]) o problemu **istine i o problemu režimskih vlada pokazujući na pogrješke goimskih vlada, kojima smo mi osigurali blagostanje pod našim gospodstvom.** Tko će onda posumnjati, da je ove pogrješke stvorio i skovao naš uzgojni program, po političkom planu, koji su **izradili naši mudraci, sa Salomonom na čelu, da mirotvornim načinom osvoje svijet za našu krunu, t. j. kuću kralja Davida.**

Rušenje vjera, izuzevši Mojsijevu.[16])

Ne će nam biti poželjno, da postoji ijedna druga vjera osim naše, koja se klanja jednomu samomu Bogu, s kojim je vezana naša sudbina, a po nama i cijeloga svijeta, jer smo mi, po našoj vjeri, izabrani puk Božji. Radi toga moramo se truditi, da, prije onoga dana, izbrišemo s lica zemlje sve druge vjere. Ako naša nastojanja u ovom pravcu poraĎaju bezvjerce, oni će nam služiti kao prelazan elemenat za našu vjeru i ne će nam moći škoditi. nego će naprotiv biti za primjer budućim generacijama, kojima

[11]) Polj.: Istina je jedna; talj.: Zabluda kod Goima — Istina židovska.

[12]) Nilus:... liberalnih idealista.

[13]) Nilus:... Poganske glave bez mozga sa socijalizmom.

[14]) Polj. i tal.: Veliki problemi.

[15]) Nilus:... o velikim problemima što su zbunili čovječanstvo, koje ćemo mi napokon dovesti pod naš blagoslovljeni jaram.

[16]) Polj.: Vjera budućnosti; tal.: Jedina vjera.

ćemo propovijedati vjeru Mojsijevu. Mi ćemo stati na njezinoj mističnoj istini, koja je bila tako moćna da je znala, kroz vjekove, privesti sve narode pod naše gospodstvo.

DEVETNAESTA SJEDNICA.[1])

Žido-masonska promjena nastave.[2])

U vrijeme našega kraljevstva, u svrhu da porušimo sve kolektivne sile osim naše, učinit ćemo neškodljivim sveučilišta, koja su prvi stepen kolektivizma. Njihovo osoblje odgojit ćemo u novom duhu. Upravitelji i profesori bit će uzgojeni po tajnom i savršenom programu akcije, od koga se ne će smjeti udaljiti bez kazne. Birani će biti osobitom pomnjom i potpuno će ovisiti od vlade. Iz programa ćemo brisati učenje civilnog prava kao i svega, što se odnosi na politička pitanja. Ove će stvari u posebnim školama učiti samo po koji desetci osoba, što dovrše sveučilišne nauke te se istaknu s višim sposobnostima. Samo će ovi biti u broju upućenih. Ne će trebati da iz sveučilišta izlaze oni mladi bjelokljunci, koji stvaraju ustave kao što prave komedije i tragedije i miješaju se u politička pitanja, od kojih ni njihovi oci nijesu ništa razumjeli.

Zlo upravljano proučavanje t. zv. političkih pitanja služi, u najviše slučajeva, da stvara utopiste i osrednje građane, kako možete suditi po rezultatu dobivenom na sveučilištima sa općom nastavom, koja se daje Goimima. Trebalo nam je da u njihov naukovni sistem uvedemo sva načela, kadra da poruše njihov socijalni red.[3]) **T. zv. poznavanje politike koje ima masa, doprinijelo je nadasve, da se pomuti ovaj red.**

Kad budemo na vlasti, odstranit ćemo iz nastave sve stvari, koje mogu da uzbune duhove, i od mladeži ćemo učinit djecu — koja slušaju svoje vođe i ljube svoga suverena — potpornjem koji osjegurava mir i red. Učenje klasika i stare povijesti — koja sadrži više zlih nego dobrih primjera — nadomjestit ćemo proučavanjem savremenih i budućih problema. Izbrisat ćemo iz pameti ljudske sve događaje prošlih vjekova, koji nam se ne sviđaju; ostavit ćemo samo one, gdje se vide pogrješke goimskih

[1]) 16. zapisnik franc. rukopisa; 16. sj. kod Nilusa.

[2]) Polj.: Sveučilišta učinjena neškodljivim; tal.: Sveučilišta — Nema više klasika.

[3]) Nilus:... tako da smo do toga došli.

vlada. Na čelo našega uzgojnog programa stavit ćemo proučavanje praktičnog života, obveznog socijalnog reda, nužde da se izbjegnu zli primjeri egoizma, koji su posebno kadri da posiju zlo, napokon raznih pedagoških pitanja.[4]) Ovaj će program biti sastavljen po naročitom planu za svaku profesiju i ne će nikad smjeti da se izrodi u sistem opće nastave. Ovo je pitanje od najveće važnosti.

Škole kastâ.[5])

Svaka klasa ima biti odgojena po programu strogo ograničenom i u odnošaju s položajem i naravi njezina rada. Slučajni geniji vazda su znali prodrijeti u veću klasu; ali se, radi ovih rijetkih iznimaka, ne smije otvoriti pristup u više krugove nesposobnima i po uzgoju staviti ih u stalež koij ne odgovara njihovu položaju, što im je određen po rođenju. **To bi značilo, da tako rečem, strojno kolo svratiti na krivi put, a to bi pomelo tok svega socijalnog mehanizma.** Već znate, kako je svršilo iskustvo Goima, **koji su htjeli porušiti red od Boga ustanovljen i dati svima jednaka prava ili sva prava dijeliti po miloj volji:** to što ne može ostati nekažnjeno.

Škola u službi našega svjetskog suverena.[6])

Da u srcima i dušama podložnika bude snažno utisnut prestiž suverenov, potrebno je da za vrijeme njegova kraljevstva puk bude upućen u njegove čine i da mu se pripominje njihova važnost i dobrotvorni značaj svih njegovih poduzeća na korist naroda i čovječanstva.

Sloboda nastave dokinuta.

Dokinut ćemo svaku vrst slobodne nastave. **Svi će izvori nastave biti usredotočeni u vladinim rukama.** Ali će biti konferencija prividno slobodnih, dozvoljenih u svečane dane u školama, gdje će učenici zajedno sa svojim roditeljima biti pripušteni kao u društvima, da sa svojim profesorima izmijene misli o filozofskoj strani međusobnih ljudskih odnošaja, **o nuždi čuvanja svoga stalnog mjesta u društvenom životu, o zakonima**

[4]) Nilus: ... gdje ne ulazi rezoniranje.
[5]) Polj. i tal.: Uzgoj i klase.
[6]) Polj.: Priziv u školi na auktoritet »Poglavice«; tal.: Škole u službi politike.

primjera i osvete, koje izazivaju nesavjesni ljudi, o pravilima koji imaju uspostaviti društvene odnošaje među ljudima.

Židovske nauke postale vjerskim dogmama.[7])

Napokon će ova predavanja služiti da protumače nove teorije[8]), koje još nijesu izašle u svijet a koje ćemo proglasiti dogmama vjere. Učinit ćemo da nam služe kao prelaz, da dovedemo ljude k našoj vjeri. Temelje ovih teorija izložit ću vam, kad vas upoznam s našim programom[9]) budućnosti.

Porušiti slobodu misli.[10])

U kratko, znamo iz iskustva, da se s ljudima upravlja s idejama i teorijama a da se one nameću obukom. Obuku možemo dati svakoj dobi s istim uspjehom, uz uvjet da se poslužimo raznim sistemima, po kojima će se doći do te sugestije. Mi ćemo znati upiti i iskoristiti zadnje tragove neovisnosti ljudske misli, koju od više vjekova orijentiramo prema putu koji nam je u prilog.

Površan uzgoj. — Lekcije stvarî.

Napokon smo metodom vidne obuke podjarmili misao. Ta će metoda učiniti Goime nesposobnim da pomišljaju i učinit će od njih pokorne životinje. Oni će tražiti da se dokaže neka misao prije nego će gledati da je shvate. Jedan od naših najboljih agenata u Francuskoj, Bourgeois, već je najavio[11]) novi sistem intuitivnog uzgoja. **Sada, kad smo u snazi, ne trebaju nam goimski mislioci nego radnici, ovi sveđerni materijalisti, požudni trošioci** svih zemaljskih dobara.

[7]) Polj. i tal.: Nove teorije.
[8]) Nilus: ... filozofske.
[9]) Nilus: ... za sadašnjost...
[10]) Polj.: Neovisnost misli; tal.: Nema slobode misli.
[11]) Nilus: ... uveo u svojoj državi.

KULTURNI POGLEDI.

Novo evanđelje — (La religion est-elle affaire de sentiment et de goût, ou bien rationabile obsequium?) — Racionalizam je proglasio čovjeka suverenom, istrgao ga i ispod vlasti Božje. Vjera Kantu nema dokaznih argumenata. Da li Bog opstoji, mi ne možemo razumom utvrditi. On je samo postulat praktičnog razuma-volje, ali čovjek je cilj samomu sebi. On je autonoman[1]). Tim se je vjera bacila sa razumne visine u ruke svojevoljnosti koja je bez razloga i slijepa. Sad možeš Boga činiti, kakova hoćeš. On zavisi o nami, a ne mi o njemu! Tako je slobodno Schleiermacher[2]) mogao reći, da je vjera čuvstvo zavisnosti o neizmjernom universumu. Schleiermacher je sv. otac narodnih crkava. On dakle kaže, da vjera ne uključiva ni znanost, niti kakova stalna načela. Ona je čuvstvo. Dogme se mogu sačiniti, ali one nisu trajne — Mogu se mijenjati, kako se čuvstvo mijenja. I Wund kaže da se religija — vjera ne razlikuje od čuvstva.

Jasno je, da je ovakova tvrdnja poništenje svake vjere. Vjera je put. A put k prvoj istini mora biti istina. Nu istina spada na razum. Stoga valja da vjera ima sjedište u razumu. A to znači, da čovjek mora doći svojim razumom do zaključka, da ima Bog, i onda istom da mu volja i čuvstvo dade poklon. Vjeru označuje sv. Pavao rationabile obsequium — poklon i poštovanje koje ima da počiva na obraz loženju. Ako vjera ne počiva na razlogu, ona nije vjera, već fanatizam ili svojevolja. Otuda slijedi grdna bolest koja se zove beznačelnost u vjeri. Beznačelnost je grdna u svakoj stvari, a u vjeri je ubitačna, jer uvađa u život skrajni cinizam. Tako vjera, najveća svetinja duše, postaje sredstvo egoizma i živinstva. Time biva svaki nemoral i bezakonje opravdano. Jer, ako je vjera čuvstvo i samo učinak komada mesa, koga mi zovemo srcem, zašto da ovo čuvstvo priječi drugo, koje me nosi na udovoljenje mojim strastima?

Radić je u Imockomu reka'o, da je pravoslavna vjera dobra, a naša katolička, da je bolja, jer je »bolje organizirana«.

To je znak, da je Stjepan Radić vjeran učenik gornjih učitelja: vjera je slobodni ukus. Uzmi koju hoćeš. Dok ju hoćeš, dobra je. Katolička je jednako dobra kao i pravoslavna. Samo je ona bolje organizirana. Tim je jasno, da je katolička Crkva ljudska tvorevina, a ne Krstova-Božja.

U katoličke je Crkve zaista divna organizacija. Ali njena organizacija nije obična ljudska organizacija, kao što je n. pr. organizacija jedne vojske i t. d. U Crkvi i njenoj vjeri odlučuje potpuna sloboda savjesti, niti ona ima oružja, da bi njime spriječavala otpadnuća, ili proselite silom stvarala. Radije se takova materijalna organizacija nalazi kod nacionalnih crkava, gdje ministri više vrijede nego glava crkve. To dobro uči prošla Rusija.

[1]) Cathrein: Die Katholische Weltanschauung, str. 457.
[2]) Cathrein: l. c.

U katoličkoj radije vlada organizacija istine, koja je uvijek ne promjenljiva i stalna. U njoj vlada spoj plemenitih duša s objavljenim naukom. Može otpasti pojedinac, i cijeli narodi, ali Crkva će jednako ostati učiteljica istine. Tko dakle na katoličku Crkvu upire prstom, kao na dobru organizaciju, i to drži bitnom i jedinom njezinom odlikom, taj nema pojma o pravoj Crkvi i o pravoj vjeri.

Zle posljedice krivih načela. — (De deux faux principes des gens cultivées, les masses en déduisent des conséquens funestes.) — Prije su zabavišta, kafane, društva, u kojima igraju prvu ulogu manje misaoni ljudi, nametali su i nameću javno mnijenje. — Zavisnost je uvijek podredjenost, a ljudi da budu veći, ili bolje, da se učine većim, često su rekli: nema Boga — ja ne vjerujem u ništo. Pri ovom igrali su i unutarnji, tajni grijesi jaku ulogu. Kao opravdanje svomu bezvjerstvu, isticalo se kulturu. Koliko smo puta čuli: vjera nije potrebna nami kulturnim ljudima, jer nas kultura čuva od divljaštva, ali za težaka i neuka potrebna je vjera, jer će inače postati zvijer.

Dakle vjera je neki ropski korektiv, ili bolje, ona je gvozdena rešetka da drži ograničenu slobodu zvijeri-čovjeka. Nije vjera nužna nebeska istina, nije svijetli put, kojim ljudi moraju upraviti svoje korake! I taj nauk slušali smo s usta naših svijetlih glava — naše inteligencije. A nije znala inteligencija, da je ona bez vjere, u sebi uzgojila bijesnu zvijer, kojoj su trebale prave rešetke i zidovi tamnica! Nema čovjeka, pa on bio najviši mudrac svijeta, komu ne treba vjera. Duša je prema vjeri kao oko prema svijetlu. Svačije oko jednako svijetla treba da vidi, svačija duša vjere treba da dođe k Bogu. Tko ne treba svijetla slijepac je, tko ne treba vjere duhovni je slijepac, i baš ovomu je nužna, jako nužna vjera, jer on treba više duhovne obnove i urednoga života, koje vjera u čovjeka unosi. I ova ogromna ludost stekla je pravo gradjanstva u svim našim gradovima i varošima. Razumljivo je po sebi, da su ovakove izjave. tobože mudrih glava, razorno djelovale na niže mase. Morali su umovati: gospoda su mudra, pa kažu, da njima ne treba Bog; nami kažu da nismo mudri, i stoga nam treba Bog. No ako i mi postanemo mudri; neće ni nami trebati Bog. To je prvi potres vjere u narodu.

Došao je i drugi potres. Naše novinstvo, partizanstvo, stalo je lagoditi nižim instinktima masa. Rekli su: narod je sve, vlast, auktoritet. On je izvor prava, kulture i napretka. Radić je rekao u Dubrovniku, da je kulturniji seljak negoli gospoda. A onda je narod, prosti narod, morao reći: Ja sam dakle mudar — ne treba ni meni vjera. Naše selo bilo je svetište narodno. Naša siromašna kućica bila je crkvica — slična kući u Nazaretu. U njoj se Bog molio i provodio život žive vjere. Nije više ono Crkvica, gdje su pobožni uzdisaji srca mirisni tamjan, nego mjesto gdje se Bog psuje i gdje nečedno razvija svoju sramotu — slobodno i bez prijekora. I onda, kada svemu tomu dođu krilatice o jednakosti vjere, koje čudo što i seljak povlači skrajne konsekvencije padajući u bezvjerje. Žalosni slučaj na Visu i u još nekim mjestima, nije posljedica agrara kako se obično kaže, nego ovakoga ubitačnoga djelovanja naše inteligencije od toliko vremena.

Proučavanje vjere nužno — (L' étude de la Religion est nécessaire à tous, à l' èlite en première ligne. Sans cette étude il n' ya pas de vraie culture). — Spomenimo se riječi velikoga mislioca sv. Augustina, vjera je početak spasenja. Bez nje nitko ne može biti ubrojen u broj djece Božje. Bez nje su svi ljudski napori bez ploda. Dakle vjera je najviši i najnužniji čimbenik u ljudskome životu i njegovoj sreći. Kad smo rekli, da ona vodi čovjeka njegovu zadnjemu cilju, njegovu savršenstvu i posljednjem blaženstvu, time smo sve rekli. Time smo označili njezinu nuždu za život. Jasno je onda, da svaki pametni čovjek mora u sebi nježno gojiti ovu biljku neba. Sjedište vjere u razumu, a volja t. j. dobra djela daju joj hrane, jer je vjera bez dobrih djela mrtva. Prema tomu kultura vjere, u prvomu redu, sastojati će se u proučavanju vjere. Trgovac pomnjivo prati igre burze i trgovačke kurseve, da osjegura stalan dobitak. Težak tvrdim žuljima i krvlju svoga znoja radi polja, da mu donese plod. I drugi isto tako djeluju prema svomu zvanju. Svak ima pred očima posredni cilj ovoga života — ugodu življenja, ili umanjenje težine njegove. I to svi pametno rade! A ta ista pamet traži i ozbiljno učenje vjere.

Racionalizam je hotio poniziti vjeru pa je nazvao znanošću proučavanje stabala, biljka, spuža, zmija i svega što opstoji. Samo je vjeri zanijekao ime i čast znanosti. No što mu drago racionalizam rekao, i vjera je znanost. Ona ima svoje zasade, načela, stalna i nemjenljiva. Na ovim se načelima teološka znanost gradi, kao što se grade druge na svojima. Religiozna pitanja, velika su pitanja. Nadilaze sva ostala. Stoga je i znanost o njima velika znanost, koja po svoj dubini. širini, idealizmu, nadvisuje sve druge nauke. Dično je za čovjeka biti snabden ovako velikim znanjem. Kod drugih naroda pišu se dnevno knjige o vjerskim pitanjima. Učeni svjetovnjaci jaku ulogu u tomu igraju.

Kod nas je liberalizam na ovako odlično djelovanje bacio sramotu. Naša inteligencija stidjela se je zvati vjernikom, a kamo li da vjeru proučava i o njoj da knjiga piše. Priznanjem, da je bilo, i da ima jakih duša, koje su probijale led. Ali koliko je tu trebalo snage, a često i duševnoga mučeništva, jer je dotičnik stekao mrsko ime klerikalca.

Ni svećenici nisu u ovomu čisti. Pojam svećenik znači apostola, žrtvu društva u komu živi. A on je često žrtva svoje rodbine i briga zemaljskih. Stoga se je događalo, da ni on nije proučavalo vjeru koliko je mogao i morao, da bude vrijedan vođa stada Gospodnjega. Često je bio i duševni slabić, pa se je bavio samo golim svjetskim pitanjima, da u društvu, koje je bilo liberalno, bude velik, moderan i naučan, a za prosvijetljenje puka služio mu je kakav neznatni propovjednik, koga bi jedva jedanput pročitao.

Uopće cijeli svijet opaža, da su propale, ili barem da su oslabljene moralne vrednote. Odasvud tužbe i jecanja nad moralnim razvalinama. Čak se čuti potreba za školama, koje bi pridigle moral. Ali sve će to biti od male i nikakve koristi. Najviša kultura jest vjerska kultura. Na vjeri počiva moral. Bez vjere o pravome moralu ni govora.

Vratimo se svojoj zadaći. Proučavajmo vjeru. Vjera se ne boji prouke. Vjeroispovijest, koja te prouke ne može da izdrži, nije vjera, nego fantom fantazije ili krivoga uzgoja. Ali proučavajmo je, ne kod onih, koji je ne poznaju, ili je zlonamjerno izvrću, nego kod onih, koje je vjera u djelovanju izgradila. Vidit ćemo, kako je naša vjera logična, razložita, uvjerljiva. Vidit ćemo, koliko nas je blago zapalo, da u ovoj vjeri možemo živjeti, a ne na goloti, izvrženoj vremenu i vjetrovima, kamo sunce slabu toplinu šalje.

Na svršetku spomenut ću riječi jedne odlične njemačke gospodje: Kršćanstvo hrani razumijevanje, upravlja i opravdava um, prosvijetljuje sud, oživljuje fantaziju, kiti znanje, prosvijetljuje mudrost, podiže čovjeka jednoj moralnoj plemenitosti, toliko visoko da bezvjerci neizmjerno ostaju pod njim[1]). A Alban Stolz k ovomu nadodaje: Katolička vjera jest nešto neizmjerno duboko što duše jednostavne, nevine i pobožne u srce primaju[2]). **Fr. A. Cikojević.**

G. Dimitrijević o moralnim prednostima Pravoslavlja. — (Les préférences de l' orthodoxie sur le catholicisme?!) — Prema g. Dimitrijeviću[3]) — a njegovo mišljenje općenito je mišljenje pravoslavnih pisaca — moć i snaga pravoslavlja stoji: 1. u njegovoj slobodi i demokratizmu; 2. u njegovom nacionalizmu. Pravoslavlje je, kaže g. predavač, niklo na grčkome tlu. Grci su još prije kršćanstva ljubili slobodu; svaki je gradić bio jedna nezavisna republika. „Tamo je auktoritet trebalo steći sopstvenim zaslugam, priznati ga nekomu po ubeđenju, a ne po diktatu i sili. Na ovakvom zemljištvu ponikla, Istočna Pravoslavna Crkva priznaje potpunu slobodu čovekovoj volji, a, u koliko je potrebno ograničavanje iste, ne vrši ga pomoću sile spoljnjeg autoriteta ili lične volje jednoga, nego pomoću moralne snage i saglasnosti sviju svojih članova". (Str. 132.) Ovakovo shvaćanje kršćanstva osobito je prijalo Slavenima, koji su od prirode ljubitelji slobode i individualnosti. Naprotiv Slaveni se konačno nikako nijesu mogli opredijeliti za katolicizam, koji je „sformiran u centru rimske imperije i u najbližim mu krajevima, koji su najjače podlegli bili uticaju krute, zapovedničke discipline rimskih legiona, i sam u svome uređenju primio ove osobine" (Str. 130), dok snaga i moć Pravoslavlja je u slobodi, jednakosti i sabornom jedinstvu sviju njegovih hrišćana..." (Str. 137.)

1. Pravoslavlje je niklo na tlu imperijalizma, ne slobode. Ne stoji tvrdnja g. Dimitrijevića, da je onda, kad se pravoslavlje na zemlji pojavilo, na istoku vladao stari grčki slobodarski duh. Baš naprotiv! U doba pojave kršćanstva nije bilo ni traga starom čistom helenizmu, već je na njegovo mjesto bila stupila t. zv. helenistična kultura, koja se je pojavila na ruševinama carstva velikog imperijalista Aleksandra Velikoga. Aleksandrove nasljednike naslijedilo je rimsko carstvo, koje je najjaču svoju vojničku snagu crplo baš iz istočnih pro-

---

[1]) Ida Gräfin Hahn-Hahn, »Aus Jerusalem«.

[2]) Brief an Kordula Wöhler.

[3]) »Vesnik Srpske Crkve«, g. XXX. (1925.), mart, str. 130—142.

vincija Egipta, Sirije i Male Azije. Helenistična kultura najviše je prijala nasilničkim carevima Rima (Neronu, Kaliguli i Klaudiju). Na njoj su se nadahnuli rimski carevi i s pomoću nje srušiše otpor Rimljana, koji carevima — u duhu svoje čisto rimske kulture — nijesu htjeli da priznadu božanske titule. Autokrat Diokleciјan potpuno je iz carstva istisnuo rimsku kulturu i doveo na vlast helenističnu. Zato je i prenio svoju stolicu na istok.[2]) Sloboda, koju je propovijedao sv. Pavao, nije imala ni najmanje prave analogije sa ondašnjim političnim, kulturnim i državnim stanjem i nazorom o slobodi. Baš onda, kad se je istočna crkva počela jače da diferencira od zapadne, rimski imperijalizam i juridizam jedino je živio na teritoriju istočne crkve. S »Novim Rimom« datiraju počeci pravoslavlja, a s njime je konačno i prešla cijela snaga i ustav rimske države na Istok. Bizantinac ponosno nazivlje sebe »Rimljaninom«, a svoga cara i državu »rimskom«. Već u IV. v. zapadno carstvo nije ni pokazivalo kakove veće snage, dok je istočno tada tek počelo da živi. Peti je vijek pokopao i posljednjeg rimskog cara na Zapadu, a u to doba zapadna je crkva i počela da živi svojim osebujnim životom, koji ju je dosta lučio od istočne. Nove države, koje su na Zapadu naslijedile rimsko carstvo, nijesu imale ni snage ni discipline svoga predšasnika. Fakt naprotiv stoji, da je rimska Crkva te narode uzela u svoje ruke; ona ih je odgojila i stvorila im države. Sredovječno zapadno rimsko carstvo stvorila je Crkva, što nam sve dokazuje, da nije rimski imperijalizam dao pravac našoj Crkvi, već naša je Crkva dala pravac života i kulture cijelome Zapadu.

Na Istoku stvari su se protivnim pravcem razvijale. Crkva je stala da se ravna po načelima državnog imperijalizma. Stvarali su se kanoni, koji su tražili, da i carigradska crkva ima prvenstvo, jer je u »carskom gradu«. Razdiobu svojih pokrajina udešavali su prema razdiobi državnih provincija. Carski su zakoni vrijedili i za crkvu (Justinijan!). Carevi se upliću u čisto crkvene stvari. (Enciklika i antienciklika Baziliska I., Henotikon Zenonov, Ektezis i Typus Heraklijev, ikonoklazam i t. d. Car mеće i skida po miloj volji biskupe i patrijare.

2. Pravoslavlje i slavenska slobodarnost. G. pisac ističe, da su Slaveni sliom svoga karaktera bili natjerani da prihvate slobodarsko i demokratsko pravoslavlje. Mi priznajemo, da su Slaveni po svojoj naravi slobodarski i čovječanski raspoloženi, ali bolna srca moramo priznati i to, da službeno pravoslavlje kod njih ipak taj duh nije dovoljno razvijalo. Koja je država u Evropi bila tako reakcionarna kao carska Rusija? Sve imperijalističke i autokratske metode donijelo je bizantinsko pravoslavlje ruskim monarsima. Tko će izbrojiti sve nevine žrtve Katarine II. i Nikole I. učinjene u ime »Sv. Pravoslavlja«?! Tko će nam protumačiti boljševičko ludilo, ako zaboravimo na autokratizam čuvara »sv. Rusije«?! Zašto su najplemenitiji duhovi ruskoga naroda morali bježati u inozemstvo i tu pisati svoja neumrla djela o vjerskoj slobodi i ljubavi (Homjakov, Solovjev i dr.)? Čemu ona nečuvena ruska cenzura? Koliko se ruskih katoličkih knjiga moglo tiskati i raspačavati u Rusiji? Rusko je službeno pravoslavlje zaboravilo i na bratsku krv Rusina, koje je progonilo i na silu prevodilo na pravoslavlje...

[2]) Cf. Bildo, »Vizantijska kultura«, str. 23-4.

Pa ni druge pravoslavne slavenske države nijesu kod svojih podložnika njetile čisti slavenski duh ljubavi i slobode. Sam g. predavač ističe u pohvalu Stjepanu Nemanji (koji je njemu pravoslavni vladar), da je uništio bogomile. Znamo kako, a katolicizmu se prigovara, što je trijebio zapadne bogomile Albigeze. Vjerski zakonik Dušana Silnoga, koji pod najoštrije kazne zabranjuje u svojemu carstvu svaku vjeru osim pravoslavne, sigurno nije svjedočanstvo slavenske trpeljivosti! Znamo dobro, da u Srbiji prije balkanskih ratova nije bilo lako zidati katoličke hramove niti je bilo ugodno katolikom se ispovjedati, a ni u ovoj našoj novoj državi pravoslavni se elemenat ne pokazuje baš onako pravedan i trpeljiv prema ostaloj jugoslavenskoj braći, kako bi to morao, a i moglo...

3. Pravoslavlje i narodna crkva. G. Dimitrijević vidi moć pravoslavlja i u tome, što ono stvara narodne crkve. Koliko je pravoslavlje pomagalo narodnim težnjama pojedinih naroda, već smo vidjeli.[3]) Jedno pravoslavlje pocijepalo se u više narodnih crkvi. Zašto se to zbi? Krivo je misliti, da pravoslavlje kao takovo to traži. Tomu je kriv duh bizantinskog pravoslavlja — a ovo je matica pravoslavlja! — koje je htjelo druge nebizantinske elemente potisnuti. Kad su se narodi politički oslobodili, stali su kidati sa »sveopćim patrijarom« protiv izričite njegove volje i protivupravoslavno stvoriše svoje narodne crkve. Tako je bilo kod Bugara, Srba, Rusa, Helena, a u najnovije doba i kod Albanaca.

Ovo cijepkanje pravoslavlja na narodne crkve ne očituje njegovu moć, nego slabost. Ovo prije svega ohladnjuje vjersku univerzalnu ljubav među vjernicima raznih crkava. U narodnoj crkvi Crkva postaje jedan administrativni odio države. Državi je glavni politički profit; za duhovni starat će se samo, ako je Crkva na to prisili. Zarobljena Crkva teško da će se u ičemu moći da nametne državi. Pa zato i svojim očima gledamo kako moralni i vjerski život kod narodnih crkva sve više pada.

Narodna crkva priznaje pravo na crkvenu samoodređenost samo crkvi svoje narodnosti. Drugim je ne priznaje. I tako se pravoslavlje hvaća u protivurječju. Bizant hoće narodnu crkvu, ali toj narodnoj crkvi moraju pripadati i Bugari! Rusko pravoslavlje hoće narodnu crkvu, ali samo za Velike Ruse; Mali Rusi su dio velikoruske crkve! Jednako se vladaju Grci prema pravoslavnim Bugarima u Macedoniji. A kad ovi narodi ne će to da priznadu, tada nastaju u jednoj crkvi borbe i svađe među jednovjernom braćom i nema auktoriteta, koji bi riješio spor. Ove međusobne borbe jesu najveća nadaća pravoslavlja, a one su plod nepravoslavnog shvaćanja o narodnim crkvama.

Narodne crkve često su usko vezane sa stalnim režimom. Njihove sudbine često mora da slijedi i crkva. Danas je režim pravoslavni i, crkvi je dobro; sutra dođe protivupravoslavni, a crkva je već izgubila busolu, jer joj je otpao najjači potporanj. Bugarska narodna crkva grčevito se drži Cankovljeva režima, jer ju je Stambuliski progonio, i ako nitko ne može zanijekati, da je Stambuliskijev kabinet bio jed-

[3]) Nova Revija, g. IV. br. 3, str. 298. sl.

nako tako narodni kao i Cankovljev. Pravi šef narodnih crkava jest ministar vjera. U današnjim političkim prilikama ne događa li se često, da taj resor drži kakav inovjerac? Nije li to prava vjerska anomalija?

Moć i snaga kršćanske Crkve stoji u što vjernijem odanju Hristovoj volji. Hrist nije ljubio cjepkanje svoje Crkve. Hrist je Bog, Otkupitelj i Otac sviju ljudi i svih naroda. I Njegova Crkva mora biti majka svih naroda. U Hristu, u Njegovoj Crkvi, nema Rimljana, Grka, Židova, nego svi smo jedno u Isusu Hristu, t. j. u Njegovoj Crkvi. Jedan Bog, jedna Vjera, jedno Krštenje, ali ne samo u milosnom, nego i u socijalnom redu. Jedno društvo treba da ispovijeda jednoga Boga jednu Vjeru i jedno krštenje. Pravoslavlje socijalno nije jedno; ono traži narodne crkve i tim hoće da ubije kršćanski dojam Pavlovih riječi.

Pravoslavlje i »pravoslavlje«. Pravoslavlje (ortodoksija) etimološki znači pravovjerje. Ovo se je razvijalo kod grčkih sv. otaca. Atanasija, Basilija, Ćirila, Teodora i t. d. Nauka ovih otaca lijepa je i istinita, ona je nauka Hristova. Ovi su oci prvobitnom pravoslavlju dali svoj duh i pečat. I u današnjem pravoslavlju očituju se znakovi ovoga duha. Pravoslavlje Ivana Kronstadta, Pantaleimona nije nama katolicima tuđe. Veliki Solovjev zalagao se za istinitost formalnog pravoslavlja. On je osuđivao, službeno, bizantinsko »pravoslavlje«. Pravoslavlje prvih sedam sabora nije pravoslavlje svetih sinoda, narodnih i protukatoličkih antocefalija. U mnogočemu ovo zadnje pravoslavlje istisnulo je iz života pravoslavne crkve ono prvo. Današnje pravoslavlje gotovo se poistovjetilo sa ovim zadnjim. Današnje pravoslavlje meće sebe kao antitezu katolicizmu, nu to nije prvobitno, autentično pravoslavlje. Čisto pravoslavlje jest pravovjerje zajedničke vjere u Isusa Hrista pod vodstvom sv. Petra, kojega nepatvoreno pravoslavlje naziva u svojim liturgičnim knjigam »temeljem Crkve«. G. Dimitrijević govori o onome protukatoličkom pravoslavlju, ali ovo pravoslavlje — kako vidjesmo — nije onako idealno, kakvim ga je g. predavač htio svojoj publici da prikaže. Zato natrag k onome lijepome i uzvišenome pravoslavlju prvih sedam vijekova! **Dr. Fra Aug. Guberina.**

Otkuda život. — (A propos d' une »théorie sur l' origine de la vie«.) — Pod ovim naslovom držao je dr. I. P. Jurišić jedno predavanje[1]) u Pučkom sveučilištu u Zagrebu. I ako g. predavač svoje predavanje zove teorijom, ipak tu nema gotove i izgrađene vlastite teorije. Auktor iznosi seriju hipoteza, koje su išle za tim, da protumače početak života, tamo od Aristotelovih vremena pa sve do danas, i ukratko iznosi njihovu vrijednost u znanosti.

Na koncu g. predavač pravi zaključak pa kaže: „Sad povucimo rezultat iz naših današnjih razmatranja. Što znamo o postanku života? Ništa! To je sa gledišta eksaktne nauke." Ali s ovom tvrdnjom ni sam se auktor ne slaže. Tijekom svoga razlaganja iznio je više hipoteza, koje bi zastupale mišljenje, da se život razvio iz materije (abiogenesis). Ovu hipotezu on osuđuje kao neispravnu. Tako veli, da je lako bilo dokazati neodrživost tvrdnje Aristotela i Van Helmonta, pa da je njihova hipoteza

[1]) Isp.: »Jugoslavenska Njiva«, God. X. (1926.), Br. 8.

veoma naivna, te »Razvitak nauke pokazao je naravski apsurdnost naziranja Aristotela i Van Helmonta« (str. 241). On sam kaže, služeći se riječima fiziologa Venvorn-a, da svaki pokušaj Pouchet-a i Bastian-a, koji i uz Pasteur-ove dokaze ipak vjeruju u abiogenezu, »sliči nastojanjima sredovječnog alkimiste, koji je u mističnoj polutami svoga laboratorija čekao, da mu iskoči iz retorte homunculus.« A u hipotezi W. Preyer-a, koji faktično ne drži, da su živa bića nastala iz mrtvih, ali zato tvrdi, da je život vječan, t. j. da je zemlja u svom užarenom stanju bila jedan ogromni organizam; da su kretanje njezinih masa i silne erupcije tog usijanog kolosa bili znakovi života, a iza kako se je površina zemlje ohladila, ostala je protoplazma kao znak života bivšeg usijanog organizma: u toj hipotezi dr. Jurišić vidi, i s potpunim pravom, ništa nego jednu odviše lirsku etapu tumačenja, kako je život nastao na zemlji.

S druge strane dr. Jurišić potpuno usvaja nauku prirodoslovnih znanosti, naime, da život nije uvijek bio na zemlji, već da je jednom nastao. Zemlja je bila u tako užarenom stanju, da je život na njoj jednostavno bio nemoguć. Po riječima samoga g. pisca, znanost danas potpuno prihvaća rezultate, do kojih je došao glasoviti Pasteur. „Istraživanja Pasteur-ova dovela su do toga, da se danas u nauci drži nemogućim stvaranje organizama iz mrtvih tvari... Pasteur-ova istraživanja potvrdila su ponovno stari princip: omne vivum ex vivo." (Str. 242.)

Poslije svega toga nerazumljive su i nedosljedne riječi g. predavača, koji na kraju čudno zaključuje, da danas o postanku života ne znamo ništa. Sam je rekao, da su pred znanošću bankrotirale sve hipoteze, koje su zastupale abiogenezu. Sam opet priznaje, da su istraživanja Pasteur-ova dovela do toga, da se danas u nauci drži nemogućim stvaranje organizma iz mrtvih tvari, t. j. da je potvrđen stari princip »omne vivum ex vivo«. Dakle ne može se reći, da eksaktna znanost ne zna ništa o postanku života. Iz samog onoga, što je g. predavač rekao, slijedi, da je život jednom na zemlji nastao, i da znanost drži nemogućim njegov postanak iz mrtve tvari. I kad bi bilo samo to, to ne bi bilo »ništa«, već bi to bilo veoma mnogo i veoma važno.

Znanost uči konstantnost prirodnih zakona. Oni su temelj svega znanstvenog istraživanja. I kad to ne bi bilo istinito, nemoguće bi bilo svako znanstveno induktivno istraživanje. Danas ne bi znanost mogla zaključiti, kako su prirodni zakoni djelovali prije 1000 godina, kad ona ne bi bila uvjerena, da su oni tada djelovali jednako kao i danas. A prirodne znanosti ne bilježe nijednoga slučaja, gdje je život nastao iz mrtve materije, i ona apodiktično tvrdi, da se život sam po sebi ne može razviti iz neživoga. Virchow kaže[2]), da znanost ima predati ovu činjenicu budućoj generaciji kao tečevinu, koja nikada ne će propasti. S pravom se stoga zaključuje, da se radi konstantnosti prirodnih zakona život nikada u prošlosti nije mogao razviti iz mrtve materije.

Začudno je stoga, da g. predavač i ovo veli: „Drugo je pitanje, da li je jednom ipak bilo moguće stvaranje života iz neživih stvari." (Str. 242.) Ako to znanost danas drži nemogućim, što potvrđuje i sam dr. Ju-

[2]) Kod: Cathrein, Die katholische Weltanschauung $^{5-6}$, 10.

rišić, nerazumljivo je onda, zašto g. predavač taj rezultat znanstvenih istraživanja, a koji se temelji na naravi prirodnih zakona, ne bi protegnuo i na prošlost, kad to traže sve prirodne znanosti, a osobito geologija. Ako to znanost drži nemogućim, ona to drži zato, jer se to protivi prirodnim zakonima, koji su jednaki danas kao i kad je materija nastala. Stoga, ako ćemo potegnuti logičnu konzekvenciju, moramo reći, da kao što se živo iz neživoga nije rodilo otkada znanost opstoji, tako da nije moglo nastati niti ikada prije.[3])

Iz ovoga, što smo rekli, jasno je, da g. predavač nije mogao reći, da o postanku života ne znamo ništa, kad znamo to, da život nije uvijek bio mogući na zemlji, da je jednom nastao i da nije nastao iz mrtve materije. Time je zauvijek osuđena abiogenetična hipoteza.

Ali je još nešto veoma važno, što nas znanost uči o postanku života. Vidjeli smo, da se nazor, po kom bi se živa bića porodila iz mrtvih, protivi rezultatima znanstvenih istraživanja. Taj nazor nije zahtjev ni prirodne nauke ni zdrava razuma, već je to sasvim neosnovani postulat posebnoga naziranja na život, koje hoće pod svaku cijenu da isključi Stvoritelja. To priznaje najviši zastupatelj i širitelj abiogenetične hipoteze i evolucionističke teorije Ernst Haeckl, koji kaže: „Ako ne primite hipotezu o porođaju živih bića iz mrtvih tvari, onda morate na ovom jedincatom mjestu evolucionističke teorije uteći se čudu nadnaravnog stvorenja." [4]) Nešto drastičnije izrazuje istu misao K. Vogt, jer on traži, da se prizna abiogenetična teorija, da se tako isturi Stvoritelj preko vrata.[5]) Dakle njima nije do objektivnih činjenica, već im se hoće pošto poto isključiti čudo i Boga, pa su za volju toga spravni i na najneosnovaniju tvrdnju, kao što je abiogenetična hipoteza. Haeckel bi htio, da mu se prizna to jedincato! mjesto u evolucionističnoj teoriji, i kao da baš to mjesto nije i najvažnije u čitavoj teoriji i kao da baš o to mjesto pristaše evolucionizma odvajkada očajno i uzalud zube ne lome.

Da pitanje nije riješeno, kako bi Haeckel želio, nije uzrok samo vjera, kao što i on sam priznaje[6]), već i znanstveno, objektivno istraživanje, što onako jasno veli poznati učenjak Virchow. Ovaj stručnjak kaže, da nema ni jednog jedincatog razloga, koji bi bio za to, da su živa bića postala iz mrtve tvari. Zatim od riječi do riječi tvrdi: „Sa svim tim ja priznajem, da, ako tko hoće da si predoči, kako bi prvo biće bilo moglo postati samo po sebi, ne ostaje mu ništa drugo, već da se prihvati abiogeneze. To je jasno. Ako ja ne ću da priznam nazor o stvorenju, ako ja ne ću da vjerujem, da je bio osobiti Stvoritelj, koji je uzeo komad zemlje i udahnuo mu živi duh, ako hoću da spjevam jedan veras, kako je mene volja, to ga moram spjevati u smislu generatio aequivoca (= da je živo postalo iz neživoga). Treće ne ostaje. Tu ne ostaje ništa drugo, ako se jedamput reče: Ja ne priznajem stvorenje, ali ipak hoću da imam jedno razjašnjenje. Ako je to prva tvrdnja, tada se mora prihvatiti i druga pa

[3]) Guibert et Chinchole, Les Origines[7], Paris 1923., p. 188; 231.
[4]) Cathrein, l. c. 9.
[5]) Isp.: Eugène Duplessy, L'Existence de Dieu, Paris 1918., 32.
[6]) E. Haeckel, Die Lebensuunder, Leipzig 1906., 137.

reći: Dakle ja priznajem generatio aequivoca. Ali za nju mi nemamo stvarnoga dokaza. Nitko nije nikada vidio, da je nastalo živo iz mrtve materije, i svaki, koji je rekao, da je to vidio, bio je pobijen od prirodoslovaca, a ne možda od teologa." [7]) Isti prirodoznanac na drugom mjestu opet veli: „Generatio aequivoca spominje se još samo kadikad kao kruna na zgradi evolucije, ne kao pitanje, koje bi zanimalo praktičnog prirodoslovca, već kao postulat filozofije o prirodi." [8])

Iz navedenih riječi Haeckel-a, Vogt-a i Virchow-a, da druge i ne spominjemo, slijedi, da nas proučavanje o postanku života vodi do prvog stvarajućeg uzroka. Oni ne će taj uzrok da priznadu jedino iz svojih predrasuda, kako smo vidjeli. Ali drugi učenjaci, koji traže istinu i ne boje se priznati je, pa gdje bila, izričito uče, da je jedina stvarajuća moć Božja uzrok života. Poznati učenjak I. Reinke u jednom nedavno objelodanjenom djelu[9]) kaže, da nitko, tko se štogod razumije u kemiju, ne će pripustiti, da se bjelančevina ili slična sastavina mogla sama po sebi razviti iz anorganske materije, a da nije tu djelovao razumni kemičar. Zatim nastavlja: „Mora se pripisati u područje basna tvrdnja, da su se, pa makar i najjednostavniji organizmi mogli razviti iz anorganskoga materijala. Postanak živih bića po snazi, što se nalazi u neživoj materiji, jest djelo fantazije, koja prelazi preko svih poznatih fizičko-kemičnih činjenica." A. W. Thomson (Lord Kelvin), jedan od najvećih fizika koji su ikada živjeli, evo što reče baš onda, kada su ideje Darwinove i Haeckelove bile u svom jeku: „Znanost nas sili, da priznamo stvarajuću i upravljajuću silu... Ja ne mogu pripustiti: da prirodna znanost niti tvrdi niti niječe stvarajuću silu, što se tiče postanka života. Prirodna znanost tvrdi, da ima stvarajuća sila. Ne zavisi o materiji to, što mi živemo i mičemo se i imamo svoje biće, nego o stvarajućoj i upravljajućoj sili, a znanost nas sili, da je primimo kao članak vjere... Znanstveno umovanje mora nužno priznati ideju stvarajuće sile .. Nemojte se bojati biti nepristrani mislioci! Ako istražujete kako treba, to će vas znanost prisiliti, da vjerujete u Boga, koji je temelj svake religije. Vidjet ćete, da se znanost ne protivi religiji, već je pomaže." [10]) Isti W. Thomson na drugom mjestu kaže, da znanost ne može za postanak života označiti drugi koji uzrok, nego volju Božju.[11])

Iza svega ovoga možemo lako vidjeti, koliko vrijede riječi g. predavača, s kojima završuje svoju temu. Već smo spomenuli, kako neopravdano zaključuje, da znanost ne zna ništa o postanku života. Dalje kaže, da onaj, tko drži da ima svrhovitost u prirodi, „vidjeti će u prirodi i svemiru neki cilj i zaključivati po tome na neki viši um u svemiru (Reinke: »Die Welt als Tat«), da se tako dođe do naziranja, problema,

[7]) Isp.: Cathrein, l. c. 9—10.
[8]) Cathrein, l. c. 10.
[9]) I. Reinke. Naturwissenschaft, Weltanschauung, Religion, Freiburg 1923., 71—72.
[10]) Isp.: Cathrein, l. c. 13—14.
[11]) Reinke, l. c. 33.

koji po svojoj naravi dovađaju na koncu do pitanja, kod kojih prestaje znanost, a počinje vjera." (Str. 244.) Živa je istina, da nas vjera uči, da je život počeo, i to od Boga; ali zato ni znanost se ne okamenjuje, uplašena pred problemom postanka života, već nas i ona, kao što smo vidjeli, na svome području vodi do triju istina: da život na zemlji nije vječan, da nije postao iz mrtve tvari i da je nastao pod utjecajem stvarajuće moći Božje.

Dr. Fr. Bože Vuco.

Vjerska pogibao današnjeg nacionalizma — (Le nacionalisme moderne, nacionalisme-idole, est un danger pour la religion). — I ako je naš narod u našoj državi u svojoj velikoj većini još uvijek dobar vjernik bilo kršćanske vjere bilo muslimanske, njegova vjera u javnom životu igra neznatnu ulogu. Naš javni život stoji pod svemoćnim utjecajem današnje praktične nevjere.

Poslije ujedinjenja narodno jedinstvo steklo je prvorazrednu cijenu u očima vlastodržaca i njihovih službenih i poluslužbenih zagovornika. Narodno jedinstvo postalo je mjerilom i vjere i morala i javnoga i tajnog poštenja.

Sve se vjere — osobito katolička — optužuju kao neprijateljice narodnog jedinstva. I to treba stati na kraj. Vlastodršcima bi najmilije bilo, kada bi svi postali pravoslavci, jer bi tada — vjeruju oni — bilo ostvareno narodno srpsko jedinstvo i narodna srpska vjera: pravoslavlje. Vide i oni, da to nije lako dostignuti pa se utječu pod okrilje katoličkog apostolata don Marka Kalođere, ne bi li on prikupio opasne katolike u krilo svoje neporočne i djevičanske: hrvatske starokatoličke vjere, ali bez Pape iz Rima. No, ni ovaj pokušaj nije najbolje sreće. Vlastodrši kušaju da preko g. Stj. Radića provedu vjersko jedinstvo. Ta barem on ima — misle — vas hrvatski narod u svojim rukama. Uhvatili se on ukoštac s katoličkom vjerom, propada ona! Stipica se eto borbe i prihvatio sve od pogrebnih govora do parlamentarnih protivu katoličkih nasrtaja; ali se još katolici ne predaju.

I ako katolici treba da se bore za svoje vjerske svetinje u prvim redovima, ni drugim vjeram ruže ne cvatu. Bezvjerci se ne žacaju skladnog udarca na sve vjere pojednako. Po onoj staroj narodnoj rečenici: »Na mlađima svijet ostaje«, oni su uprli, sve sile, da školu otmu svakom vjerskom utjecaju. Proglasili su i ustavom sankcionirali ono bezbožno i nedemokratsko načelo: Škola i nastava državne su, pak na ovome temelju zasnivaju sve svoje protivuvjerske pothvate na školskom području.

Čitamo u najnovijoj demokratskoj političkoj reviji: Volja koju uređuju gg. M. L. Rajić i Ivo Jelavić, ove retke: »Uvođenje opšte normativne verske nastave, jednake za sve učenike, pa ma koje one vere bili. Opšti religijski pojmovi u vidu istorije, religije i etike moraju biti obavezni za sve učenike, naročito srednjoškolske, u svima državnim školama. Na taj način, naše srednje škole, naročito gimnazije, otarasiće se raznih veronauka (»pravoslavne«, »katoličke«, »protestantske«, »Mojsijevske«, i »Muhamedanske«) . . . ali se zbog jednog v a s p i t a n o g

p l a n a u državnim školama mora u naročitom duhu izvoditi jedna religijska nastava, jednaka za sve učenike, pa ma koje oni vere bili«.[1])

Dakle, »državno i narodno jedinstvo« i »jedan vaspitni školski plan« traže, da se ukine vjeronauk u našim školama?! No ipak će se vele, vjeronauk poučavati. Neki »opšti pojmovi u vidu istorije, religije i etike« moraju se đacima pružati. Koji su to »opšti pojmovi« u vidu istorije, etike i religije, toga, dakako, ne zna nitko osim zagrijanog nacionaliste—šovena, koji će sve ove pojmove, kao i istoriju i religiju i etiku tako prikrajati i strici, kako se to bude sviđalo njegovoj ugrijanoj mašti. Ipak će ovaki bezvjerci postignuti svoju svrhu. Njima je do toga, da nestane raznih vjeronauka, a u tome će uspjeti kod opće obamrlosti katoličke kršćanske pa i muslimanske vjerske svijesti u našem narodu.

Mi smo katolici na prvom udarcu naših neprijatelja. Nama se ne će i ne može da oprosti, što naša zarobljena braća u Italiji nemadu svojih nacionalnih prava. Papa je imao stati na kraj proganjanju naših ljudi u Istri pa ako to nije učinio, onda je krivnja i na nama katolicima u Državi, što još uz Papu hoćemo da držimo! Mi uz Papu ostajemo, sve kad bi u spomenutom pitanju i bilo kakove krivnja na strani Papine diplomacije, jer je naše vjersko pristajanje vezano čvrstim lancima vjere u Hristovu Riječ i ona se ne može da mijenja pri mijeni nacionalnog osjećaja i pri eventualnim pogreškama upravnog djelovanja crkvenih ljudi. No nepravedno je i nedostojno, što naši bezvjerci nacionalisti napadaju Vatikan, da nije učinio svoje dužnosti prema našoj braći u Italiji, a nemadu ni jedne pokudne riječi prema predstavnicima naše vanjske politike u Beogradu, koji su ne samo potpisali sve ugovore, što se tiču naše braće u tuđinu, nego su oni i dandanas, makar da znadu za sve njihove patnje, ipak u najsrdačnijim prijateljskim vezama s diktatorom Italije gosp. Mussolinijem.

Naši bezvjerci hotimično prešućuju i Papin prosvjed protiv fašističkog progonstva u Istri i traže od Pape ono da provede, što se naša država ne ufa provesti i ako oslonjena na oružanu moć svoju i svojih saveznika, dok te moći Papa nema?!

Njima je krivo, što je Sv. Otac Papa proglasio: »Socijalno Hristovo Kraljevstvo«, i naši liberalci i u tome vide napadaj na naše narodno jedinstvo. Kada ne bi bio zločinački proračunan, onda bi bio komičan. Nikome ne smeta ovaj Papin vjerski čin niti kome smetaju naređene molitve za jedinstvo crkava, a evo ovo bi sve po riječima naših mudraca imalo da ugrozi naše narodno i državno jedinstvo?! Napadaju oni i na naš katolički pokret i katoličku akciju[2]); ali s ovim napadajem najbolje nam kažu, kojim nam je putem ići. Naš je pravac tačno označen: u cjelokupnom radu treba da svaki vjernik ima pred očima odgovornost pred Bogom za svoja djela; u vjerskom životu odlučna je riječ Sv. Oca Pape kao Hristova Namjesnika; u narodnom djelovanju zdravo shvaćeni narodni interesi bit će motivi našeg kolektivnog i individualnog

---

[1]) Volja, god. I., br. 2 (Beograd 1926.) Dr. R. M. Kažimirović: Crkveno pravni nedostaci naših verskih zakona.

[2]) Volja, god. 1., br. 3, M. O.: Rimska opasnost, str. 194.

rada. Između vjere i narodnosti nema opreke. Nigda ne ćemo dopustiti, da nam bezvjerci sole pamet niti da nam daju svjedodžbu poštenja i rodoljublja!

Kralj Tomislav »fatalan čovjek«. — (Le roi Tomislav »un homme fatal« — fantaisie d' un apostat.) — »Volja« je socijalno-kulturno-političke časopis, koji je počeo ove godine izlaziti u Beogradu. Izdaju ga Milan Gajić, dr. Ivo Jelavić i dr. Dragutin Radišić. Svakako prvorazredne sile.

Ovaj ugledni časopis donosi u trećem broju prikaz knjižice, koju je napisao Stjepan Zagorac, a koja kipi mržnjom na katoličku Crkvu. U ostalom, to nije nikakvo čudo. Vazda su onakovim tonom pisali ljudi, koji su joj se iznevjerili, pa bi bilo golemo čudo, kada bi drukčije pisao i Stjepan Zagorac. Nas stoga i ne zanima Zagorčevo pisanje i njegove samovoljne tvrdnje, koje su radije plod njegove fantazije negoli realnost povijesnih činjenica. No svakako nas zanima sud uglednog beogradskog časopisa, kojim on prima Zagorčeve tvrdnje i s njima se istovjetuje.

A Zagorac veli: »Naš slovinski narod imao je sve uslove, da postane jak, silan, moćan; jedan od Alpi pa sve do turske granice. Ali je ovaj tok historije obustavio samo jedan fatalan čovjek-hrvatski kralj Tomislav, čiju je hiljadugodišnjicu proslavio s najviše duševne sreće i zadovoljstva italijanski papa u Rimu«.

Ovako piše Zagorac, a »Volja« to odobrava! Mi nikako ne znamo, kako su ljudi oko »Volje« mogli odobriti jednu, tako nezdravu i netemeljitu, tvrdnju. Svak znade, da su se južni Slaveni doselili u svoje krajeve još u davno doba, o kojemu jedva što znademo. Jedino je to stalno, da nisu došli kao jedna narodna cjelina, nego kao razne plemenske skupine, i kao takove osnovali su svoj samostalni život, kojim su upravljali s početka plemenski župani, pa knezovi, a napokon kraljevi.[1]) Ako su u jednom istom plemenu bili razni župani i knezovi, dok nisu došli kraljevi, razumljivo je, da nije moglo biti pogotovo jedinstvenog socijalnog kontinuiteta izmedju većih plemena, kao što su to bili Bugari, Srbi i Hrvati. Prilike tla, protivnosti, s kojima se moralo svako pleme boriti, priječile su, da se razvije jedan zajednički opći život. I kod naroda opstoje razna doba: i njegova djetinjstva i muževnosti i pada. Zar i drugi narodi nisu bili rascijepani u toliko malih državica, dok se nisu razvili u jedno jako narodno stablo—državu? Osobiti nam primjer pruža njemački narod. Koje je onda čudo, da se u ona davna vremena nisu južni Slaveni našli u jednoj državnoj zajednici? Kakove su njihove okolnosti bile, sreća je, da nisu sasvim iščezli i postali plijen neprijatelja, koji su ih okruživali, a kamoli da provedu narodno jedinstvo i jednu državnu zajednicu! Na sreću oni su ostali na životu, jer je naša južnoslavenska rasa dosta otporne snage. I taj život nije bio neznatan, nego za ona vremena jako znamenit, jer vidimo, da su zasnovali i svoja kraljevstva, kojima su upravljali moćni kraljevi hrvatski, srpski i bugarski.

Nema sumnje, da bi poželjnije bilo, da su sva ta kraljevstva bila jedno kraljevstvo, i da se je kraljevska moć Tomislava, Dušana i t. d

[1]) **Šišić:** Pregled povijesti hrvatskog naroda (Zagreb), str. 20.

prostirala od lombardskih ravnica do bijelog Carigrada na Bosporu. Ali prema našim željama ne smijemo prosuđivati povijesti. Želje su obično plod idealizma, a povijest je stvarnost života. Život je kruta zbilja i on računa, i mora da računa, sa svim faktorima, koje susreće na putu. I naša razna plemena, našavši se u raznim okolnostima, morala su računati na faktore, s kojim su se našla. Nisu ih mogli ni uništiti ni preskočiti, stoga su upriličili svoje djelovanje tako, da održe svoj život i da ne propadnu u utakmici za njim.

Ko gleda jednostranim okom, mislit će, da su razna naša kraljevstva znak rastrojstva i narodnoga prokletstva; no ko gleda zbiljski prosle zgode naših plemena, taj će i u ovome rastrojstvu vidjeti naravnu težnju naroda k svome ujedinjenju. Naše razne kraljevine znak su, da je u svim dijelovima našega naroda bila živa volja za životom, za samosvojnošću. To, po sebi, još nije jedinstvo ili njegovo ostvarenje, ali svakako jest prva etapa, da se ono izvede.

Kraljevi su vazda bili, osobito u stara vremena, sinteza narodne moći, veličine i njegovih vrlina i težnja. I naši su kraljevi biti takovi. Mi baš u njima gledamo težnju cjelokupnoga naroda, da svi budemo jedno, pod jednim kraljevskim žezlom. Simeon se trudi da zavlada Carigradom i Srbijom, a Dušan Silni proteže vlast do Cetine. Tomislav ujedinjuje hrvatske kraljeve, osniva silnu mornaricu i kopnenu vojsku, a Srbima otvara svoja kućna vrata. Zar ne vidimo u ovim činjenicama volju naše rase, da postane jedno, nesamo po krvi, nego po zajedničkoj sreći i nesreći?!

Nijedan od ovih vladara nije ovo veliko djelo izveo, jer su okolnosti bile jače od njihove snage, i jer je povijest skup realnosti, preko kojih se ne da uvijek prijeći. Jedan je Alexander Veliki bio, jedan i Napoleon! Pred njima su protivnosti bježale. Ni našim kraljevima nije falilo ni uma, ni odvažnosti, ali, i ako je istina, da ljudi često stvaraju prilike, istina je i to, da prilike često stvaraju ljude, i naši kraljevi da su bili na mjestu Aleksandra i Napoleona, valjda bi izveli njihova djela, a da su ovi bili u okolnostima naših vladara, valjda ni oni ne bi više od njih učinili.

Nisu dakle naši kraljevi proveli jedinstvenu državu i jedinstvo narodno, ali su pričuvali razne stanice našega narodnoga života da ne propadnu, i trsili se da ih, koliko mogu, prošire-ujedine. Stoga naši kraljevi nipošto nisu fatalni, nego providencijalni ljudi za cjelokupni narod — za jugoslavenstvo.

Tomislav je stupio na pozornicu života s prvim početkom desetoga vijeka. Madžarske orde ugrožavale su i Njemačku i Italiju i bizantinsko carstvo. Pogotovo hrvatski krajevi bili su u opasnosti, jer su im bili u blizini. Međutim Tomislav pobijedi Madžare i tako svoju vlast proširi sve do Drave.

Da nije bilo Tomislavove snažne desnice, Madžari ne bi bili ostali u ugarskoj ravnici, nego bi se proširili po našoj zemlji, pa Hrvatske valjda sada ne bi bilo. Tamo bi bila zemlja Arpadova! A ipak Zagorac veli, a »Volja« odobrava, da je Tomislav bio »fatalan čovjek« za jedinstvo južnih Slavena. Dakle, ne bi bilo »fatalno«, što bi se Madžari na-

stanili u našoj domovini, a »fatalno« je, što je Tomislav organizirao svoj narod i zapriječio jednu tako fatalnu nesreću?! Ovakovu tvrdnju nipošto ne može diktirati akribija povijesti, nego nešto sasvim oprečno tomu. Ko gleda na povijesne događaje sa zrenika sadašnjice i pogledom partikularizma, bilo plemenskoga, bilo strančarskoga, taj lako da zabludi i slične tvrdnje donese. No ko na povijest gleda sa zrenika ondašnjega života i pogledom općega interesa, taj će u djelu Tomislavovu gledati zamah naše rase, k svojemu životu i veličini i slobodi, a Tomislav će mu biti simbol svega toga. Sa ovako općenitoga, narodnoga stanovišta promatrane riječi Zagorca i »Volje« bivaju golema uvrjeda nesamo hrvatskoga plemena, nego cijeloga našega naroda.

Baš ovoga velikoga čovjeka hiljadugodišnjicu proslavila je naša domovina prošle godine. U isto doba bilo je priređeno jedno hodočašće u Rimu k Sv. Ocu. Na čelu su mu bili naši biskupi. Hodočašća su svečan čas naroda, jer tada dolazi Papa u bliži doticaj s njime. Naravno je bilo, da on u toj prigodi istakne Tomislava. I istakao ga je kao vjernoga sina Crkve, jer je takov uistinu bio; kao Hrvata, jer su ga hrvatski krajevi dali; kao simbol narodne snage i narodnoga jedinstva, jer je osnovao moćno kraljevstvo, koje samo po sebi traži ekspanziju i ujedinjenje svih krajeva. Zagorac i »Volja« kažu, da je Papa »s najviše duševne sreće i zadovoljstva« proslavio hiljadugodišnjicu Tomislavovu zato, jer je on bio »fatalan čovjek« za jugoslavenstvo. No i naša je domovina ovu hiljadugodišnjicu proslavila sa najvišom duševnom srećom i zadovoljstvom, pa bi morali i mi biti fatalni po jugoslavenstvo! A ipak mi smo sastavni dio Jugoslavije! Ipak mi, dok slavimo hiljadugodišnjicu Tomislavovu, slavimo našu narodnu snagu, koja je u njemu našla svoje ishodište, a koja je do jače moći iskrsla u našemu ujedinjenju, da napokon dođe do potpunoga razvoja, kad se pod jednim kraljevskim žezlom nađu sva braća na okupu — od Soče do carigradskih vrata!!

Ni Zagorac ni »Volja« nisu ovu hiljadugodišnjicu proslavili »sa najvišom duševnom srećom i zadovoljstvom«, nego sa najvećom duševnom nesrećom i nezadovoljstvom. A to je fatalno! Nema više fatalnosti za jedan narod, a u našemu slučaju za naše ujedinjenje, što pogrđivanje naših najsjajnijih zvijezda. I ko tako radi, taj je fatalan čovjek, koji neće donijeti sreće ni narodnom jedinstvu, ni dobra našoj državi. Slavni Preradović, kao da je sve ovo u duhu gledao, pa je napisao one znamenite verze:

Rod bo samo, koji mrtve štuje,
Na prošlosti budućnost si snuje.

Cikojević.

Optužuju Crkvu, da je intolerantna! — (A ceux qui accusent l' Eglise d' intolerance.) — Naši masoni i drugi t. zv. liberalci ne prestaju vikati, da je Crkva intolerantna, da ugnjetava slobodu savjesti, da hoće da zarobi ljudske duše sa svojim dogmama i redovničkim zavjetima, i t. d. Ne ćemo isticati, kako je to zlobno. Spomenut ćemo samo, kako je do skrajnosti nedosljedno.

Masoni naime polažu zakletvu potpunog i slijepog posluha odredbama svojih poglavara sa svima njegovim posljedicama. Kod njih se zahtijeva pokornost mnogo veća nego je Crkva traži od svojih podložnika. Ova pokornost jest pravo duševno ropstvo. Zastupnik Boinay iznio je nedavno pred Veliko Vijeće u Berni (Švicarska) zakletvu, koju polažu oni što stupaju u masonsko društvo »L' Union« u Juri. Zakletva glasi:

„Kunem se pred Bogom i presižem na svoju čast:

1. da ću čuvati najveću tajnu o nutrnjem stanju društva »L' Union«, pa i u slučaju da napustim društvo bilo svojevoljno bilo proti svojoj volji;
2. da ću tačno vršiti pravila i podložiti se svakoj odluci, koja se zakonito donese;
3. da ću se bez protivljenja podložiti svima kaznama, koje bi mi se mogle udariti;
4. da ću slušati u svemu što mi moji poglavari zapovijede u odnošaju s našim ustanovama;
5. da ću mučati o svemu što mi koji član povjeri a ne protivi se našim statutima;
6. da ću očitovati sve što bi tko mogao poduzeti na štetu bilo društva bilo pojedinog člana;
7. da ću učiniti sve što je u mojoj vlasti, da društvo procvjeta i da se unaprijedi opće dobro i korist;
8. da ću tačno pohađati sastanke i na njima se savjesno vladati;
9. da ću izbjegavati svaki razlog nesloge i razdvojenosti;
10. da ću u svakoj prigodi ići časnim putem i da ne ću nikada lažno zadavati riječ." (La Semaine catholique, n. 15., 15. IV. 1926. Fribourg, p. 235.)

Na ovakove stvari ne obvezuju se ni redovnici u katoličkoj Crkvi. Kad oni obećavaju manje stvari, onda je to ropstvo; kad kat. Crkva svojim podložnicima stavlja manje dužnosti, onda je to tiranija — a kad masoni od svojih žrtava traže to isto, pače i mnogo više, onda je to — sloboda i napredak!

Dr. Nikolajević.

Židovska moć. — (La puissance des Juifs: leur solidarité, leur presse, leur capital.) — Ne da se poreći, da su u današnjem »velikom svijetu« Židovi u savezu s framasunima prva moć. A oni to znadu i time se ponose. To se moglo vidjeti i na 14. sionističkom kongresu, što ga priređuje prošloga kolovoza u Beču. Uza sve što se među samim Židovima opažaju različite struje i mišljenja, kako se i na kongresu vidjelo, ipak s druge strane jako čuvstvo solidarnosti spaja sve Židove svijeta u veliku vojsku, kojoj je ponajglavnije vodstvo upravo sionistička organizacija. To je prava svjetska organizacija. Na čelu joj je Dr. Chaim Weizmann. Svake druge godine sastaje se sionistički kongres. On bira članove glavnoga odbora, koji sastoji od 40 članova, a sadašnji mu je predsjednik bečki nadrabin Dr. Chajes, prije sveuč. profesor u Firenci. Eksekutivni organ ovoga odbora ima dva dijela: jednome je sjedište u Londonu, gdje je središte i financijske organizacije sionizma, a drugome u Jerusalemu. Na bečkom kongresu mogoše se vođe pohvaliti, da im pretežni dio svjetske štampe ide na ruku, a uza nju im je glavni pomagač svjetski kapital, te strašne dvije sile, koje

upravo i čine židovsku moć veoma opasnom svemu onome, što nije židovsko. Osobito je Amerika mnogo dala za sionističke ciljeve u Palestini. U prvoj polovici 1924. sam je New York skupio za t. zv. zemljišni fond, Keren hajjasod, 700.000 dolara. Njujorčanin Felix Warburg darovao je novom židovskom sveučilištu u Jerusalemu 100.000 dolara, da se tu temeljito »predaje o židovskoj povijesti i vjeri i podigne veliko mjesto pobožnosti«. Određeno je, da se u Jerusalemu podigne veliko židovsko učiteljsko sjemenište, koje će zapasti 150.000 dolara; sam Julije Rosenwald iz Chicaga darovao je 75.000 dolara, a lože u New Yorku i drugim mjestima zajamčile su znatne prinose. Američke lože Bene Berith (Sinovi zavjeta, naime Starog Zavjeta) brinu se za podignuće židovskih sela uz veće palestinske gradove, koja će opskrbljavati grad voćem i žitom. Chikaška loža darovala je 5000 dolara za jednu ustanovu na jerus. sveučilištu. U Palestini ima se osnovati loža Bene Berith br. 14. »Sve lože iz Turske, Egipta, Bugarske i Grčke imaju se što prije tu da sastanu.« Pri svršetku kongresa jednoglasno je primljen novi budžet, koji iznosi 600.000 engleskih funta! Svaki organizirani sionist ima da plaća dragovoljni svoj prinos, šekel, a taj nije manji od 1 engl. funte!

»Obećana zemlja«. — (La terre promise il paraît que pour les Juifs malgré le mandat britannique restera toujours une »terre promise«.) — Kad je Lord Balfour dao svoju glasovitu »Izjavu« o Palestini, kojom se Sv. Zemlja zajamčuje Židovima, sionistički vođi upravo su se natjecali u crtanju zlatne budućnosti Židovstva u »obećanoj zemlji«. Mislili su, da će tamo svake godine jatomice grnuti tisuće i tisuće Židova, i kroz malo godina zemlja će imati toliko i toliko milijuna stanovnika. Neki rekoše, da će se kroz prvih deset godina doseliti poprečno 20 do 30 tisuća na godinu, no zato su ih drugi nazvali »crnim pesimistima«! Weizmann reče, da će ih biti 60 do 70 tisuća, Motzkin 100.000; Sokolov je proricao, da će do 25 godina u Palestini biti 5 milijuna Židova; berlinski sionist Trietsch nije se bojao reći, da bi Palestina kroz najkraće vrijeme mogla hraniti 6 do 8 milijuna, a jerusalemski profesor Ruppin našao je u njoj mjesta i za — 20 i više milijuna stanovnika! Međutim stvar nije tekla tako idealno. Istina je, po računu O. dra. Madera S. V. D. (»Augsburg. Postzeitung« od 10. IX.), otkad je Engleska dobila mandat za Palestinu, uselilo se tamo oko 100.000 Židova; prema posljednjoj statistici bilo je 1. lipnja 1925. svega 115.151 prema 57.000 u januaru 1920., dakle 100% više: ali to ipak mnogo zaostaje za ružičastim proročanstvima »najtreznijih sionista« (60—70 tisuća na godinu!). Pa nije ni moguće, da se ona proročanstva ispune. Kad se engleska Palestina i najmarljivije bude obrađivala, ne će tu moći da živi više od tri, možda najviše četiri milijuna ljudi. A osim Židova ima tamo i Arapa, da ne brojim drugih narodnosti. Pa neka sionisti nastoje da što više zemlje nakupuju, i neka su im u svojoj kratkovidnosti Arapi u tome dosad išli na ljepak, ipak će se po svoj prilici i s te strane pomrsiti sionistički računi. Osniva se »arapska seljačka banka«, koja ima da Arapa seljaka očuva od židovskih prsta; uz Arape muslimane i kršćane združuju se u opoziciju protiv novih naseljenika, koji su često puta komunisti i bezvjerci, i konservativni Thora-Židovi, a s tom opozicijom treba da računa i britska vlada. I zbilja! Englezi kušaju da stanu na put prevelikom naseljivanju Židova, a vrhovnoga komesara jevreja Sira Herberta Samuela naslijedio je katolik Lord Plumer. Po svemu se čini, da će Palestina sionistima zaista biti samo — obećana zemlja!

Ne treba im druga domovina. — (Les Juifs pratiques n'ont pas besoin d'une autre patrie.) — Otac sionizma Teodor Herzl stavio je kao ideal Židovima u »progonstvu« utemeljenje »židovskog narodnog ognjišta« u Palestini. S poznatom Balfourovom »Izjavom« (god. 1917.) i engleskim mandatom u Svetoj Zemlji kao da se taj ideal približio realnosti. Međutim, kako se danas palestinske prilike razvijaju, Herzlov ideal opet bježi u carstvo — mašte. Šta više, sam Teodorov rin Hans — koji je nedavno postao katolikom! — napisao je za otvora židovske univerze u Jerusalimu (1. IV. 1925.) ove značajne riječi: „Ja sam protiv politike, što se vidi u Balfourovoj izjavi, da se naime Židovima daje Palestina kao njihovo narodno ognjište, jer židovskome narodu takova ognjišta više ne treba. Otkad su u Rusiji prestala progonstva protiv Židova, u istočnoj Evropi nema više nikakova židovskog pitanja." I dodaje: „Želja moga oca, da Palestina postane židovskim narodnim ognjištem, nastala je iz misli, da bi takovo ognjište branilo Židove od različnih progonstva. Pošto više nema progonstva, nema više ni ta misao o židovskom ognjištu prava na opstanak." I ako će se teoretično velik broj sionista srditi na te riječi »izdajice«, ipak praktično Židovi će i dalje ostati na mjestima i u zemljama, gdje je njima dobro. Tà i onako oni su i prije svjetskog rata svoje getove smatrali »državom u državi«, kako je već 1916. pisao Židov Jakov Klatzkin (u listu »Der Jude«), a poslije 1918. ta je njihova država postala jača i moćnija nego ikad prije. Što bi im druga domovina?

Slobodni zidari u Madžarskoj. — (L'agitation sournoise des Maçons en Hongrie.) — Koncem aprila 1926. kod proračunske rasprave u peštanskom parlamentu iznio je narodni zastupnik Stjepan Viczian neke interesantne činjenice o djelovanju slobodnih zidara u Madžarskoj. Najprije konstatira, kako su neki madžarski politici sa zgražanjem ostavili slobodnozidarske lože, kad su upoznali metode njihova rada (na pr. ministar Wekerle). Slobodno zidarstvo u Madžarskoj jest starijeg datuma, i nitko nije mogao doći do jačeg utjecaja u javnosti, ako mu loža nije izdala svoje placet. Znade se, da su članovi lože bili: Ljudevit Kossuth, vođa madžarske revolucije g. 1848.; general Klapka, generalissimus ustaša g. 1848.; pjesnik Nadách, autor »Tragedije čovjeka«; grof Julije Andrássy st., Stjepan Rakovszky st. i t. d. Madžari ih ispričavaju time, da je u ono vrijeme slobodno zidarstvo radilo u posve drugom pravcu. Kasnije su lože zaposjeli sami Židovi. Viczian se poziva na sovjetskog pučkog komesara Petra Agostona, koji je za vladavine Bele Kuna iznio u svojoj knjizi »Put židovstva«, da 80—90% slobodnih zidara u Madžarskoj čine Židovi. Madžarsko slobodno zidarstvo je destruktivno, i zato Viczian ne vjeruje, da bi se englesko slob. zidarstvo — kome pripada i princ od Walesa — moglo identificirati s madžarskim. Velika simbolička loža u

Budimpešti izdaje tajno framasunsko glasilo »Kelet« (»Istok«), koje donosi vjerne slike o djelovanju loža u balkanskim državama. Madžarsko slobodno zidarstvo je tajna organizacija, koja djeluje i danas, premda je po zakonu raspuštena i zabranjena. Cilj slobodnog zidarstva u Madžarskoj je destruktivan, protivan patriotskim, narodnim i društvenim idealima. Zatim govori Viczian o ceremonijama i tajnom jeziku slobodnih zidara te iznosi par dokumentarnih primjera. Na pr.: „Slobodni zidari imaju svoje znakove za pogibelj, i na te znakove mora svaki slob. zidar priteći u pomoć ugroženom drugu. Tako bi na pr. optuženik kod suda dao staviti u zapisnik znak za pogibelj, pa ako je sudac bio slobodni zidar, morao je dotični spis riješiti povoljno po optuženoga." Nadalje prikazuje prisegu i druga pravila slobodnozidarskih loža.

Ova otkrića o madžarskom slobodnom zidarstvu bila su burno prekidana od židovskih zastupnika iz socijalno-demokratske stranke, dok je sva madžarska javnost sa simpatijom pozdravila ovo otvoreno razračunavanje s moćnom organizacijom lože.

Dr. Ivo Kečkeš, liječnik — Prelog (Međimurje).

Ministar prosvjete o važnosti Crkve u socijalnom životu. — (Ce que dit un ministre de l'instruction publique sur le rôle de l'Eglise dans la vie sociale.) — Ima ljudi, koji drže da su napredniji, ako su dalje od Crkve, jer, tobože, da je u njoj mračnjaštvo. Stoga onaj, koji se obazire na njezin nauk, ne će — tako umuju — nikada biti napredan čovjek, niti će ona država, gdje su priznata prava Crkve, biti pravo moderna država. Da u stvari nije tako, već posve obratno, dosta je obazreti se na opći društveni život prije i poslije ustanove Crkve. Da se je taj život sa dolaskom kršćanstva preokrenuo na bolje, jasno je svakomu, koji poznaje povijest čovječanstva. Ni modernim državama nitko ne može s pravom prigovoriti da su nazadne u nečemu radi toga, ako priznaju prava Crkve i uvažavaju njezine upute. Kad bi ljudi slušali što kršćanski nauk kaže, nikada ne bi zavladala nezdrava plutokracija i ekonomski liberalizam s jedne, a pauperizam s druge strane u ekonomskome životu. Tako se mi ne bismo danas tužili ni na dnevna zločinstva svake ruke, kad bi se poštovao nepokolebiv i uzvišen nauk, koji Crkva svijetu pruža o ovom i prekogrobnom životu.

Promotrimo li rad Crkve kroz vjekove, dolazimo do uvjerenja, da je Crkva uvijek djelovala pozitivno i konstruktivno na ljudsko društvo, dok se o raznim drugim nazorima i društvima to ne može ustvrditi. Čujmo kako to, sa dubokom pronicavošću, dovikuje grof Kuno von Klebelsberg, madžarski ministar prosvjete. Govoreći o Crkvi i vlasništvu, kaže: „Povijest nas uči, da država veoma slabo zna čuvati imanje. Gdjegod su bile sekularizacije, Crkvi pokradeno dobro uništeno je u najkraće vrijeme. Ugarska državna dobra, koja potječu iz prvašnjih stoljeća, i ona su uništena — motivacijom, da država dobrima slabo upravlja — pa smo danas u takovom stanju, da nemamo ni dobara ni novaca. Naprotiv, Crkva čuva neoštećeno dobra, koja je jedamput dobila, te u vrijeme nevolje rado priskače svijetu u pomoć."

Evo kako raspravlja o školskom pitanju: „U parlamentarnim zemljama mijenjaju se stranke, a s njima i svjetovni nazori; konservativna vlada ustupa mjesto radikalnoj, iza revolucije slijedi proturevolucija. A svaki politički sistem najviše drži do toga, da njegova načela budu provedena u školi i u nastavi (sjetimo se slobodno-zidarskih i socijal-demokratskih nasilja na dušu djece sa strane učitelja i školskih knjiga u Francuskoj i t. d.). I tako vam se u državnoj školi podučaje sad ovako, sad onako. Što jedna stranka drži za najčistiju istinu, druga kaže da je to laž. Što je za jednu djelo vrijedno nagrade, za drugu je to kažnjivi zločin. Gdje je potpuno nestalo konsekvencije u načelima, tu ne može biti govora o konsekventnom radu u školi. A ovaj dosljedni rad potpuno je zajamčen u katoličkoj školi"; pa nadodaje kakvo pravo imadu katolici na školu: „Mi ne silimo nikoga da ide u konfesionalnu školu. Ali onim roditeljima, koji za svoju djecu hoće katoličku školu, moramo uvijek potpuno udovoljiti. Mi katolici nismo navikli pačati se u tuđe posle. Ali hoćemo biti gospodari našeg crkvenog imanja, naših škola i institucija. Tko bi u ove htio dirnuti, nek zna da se igra s pilaćim strojem i da se mora pozdraviti sa svojim prstima."

Crkva je uvijek svrćala razarajuće elemente i radila za napredak društva. „Mi ne smijemo zaboraviti — kaže von Klebelsberg — da na putu revolucije nema zaustave, pa stoga moramo svakoga čuvati od revolucionarnog duha. Mi trebamo duha, koji će ljude s puta rušenja upraviti ka konstruktivnom radu. Taj se duh nalazi u kršćanstvu, čije je mjesto u katoličkoj Crkvi." (Isp.: »Schönere Zukunft«, I. Jahrg. Nr. 14.)

Taki je upliv katoličke Crkve u svim granama društvenoga života. I u nas se često čuje hajka na Crkvu, na njezine institucije, krnje se katolička prava na školu, zadire se u savjest katoličkih građana, kada im se zabranjuje da budu u katoličkim društvima, dižu se crkvena imanja. Osim što je to velika nepravda i uvreda za svakog katolika, to je nesreća i za društvo, budući da mu Crkva daje stalna i vječna načela, koja mu jamče zdrav ekonomski, kulturni i socijalni razvitak, dok je bez tih načela otvoren put raznim nevoljama, koje tište današnje društvo.

Dr. O. Bože Vuco.

Novovjeki sovjetski moral. — (La faillite morale du communisme.) Poznata je stvar, da je boljševička vlada navijestila borbu Bogu, Crkvi i uopće građanskom moralu. Ona tu borbu vodi na najosjetljivijem području kao što je domaće ognjište ili obitelj. Dosada je u obitelji vladalo vjersko bračno pravo ili građansko bračno pravo. Obitelj ni bračni drugovi nijesu bili ostavljeni na milost i nemilost razuzdanoj pohoti ljudske putenosti. Današnje sovjetsko bračno zakonodavstvo, ako uopće može da bude govora o kakvim zakonima, ono je posvetilo bezočno i zločinačko načelo oca današnjeg komunizma Bebela, koji je kazao: »Čovjek i žena samo su životinje, pa može li biti govora između njih o kakvoj bračnoj doživotnoj vjernosti.«

Pred sovjetskim vlastima u Rusiji danas jednako vrijede — dakako samo kršćanski brakovi pred njima ne vrijede — građanski takozvani brakovi i posve slobodni i zakonom zaštićeni konkubinati. Ni muž ni

žena nijesu vezani nikakvim obzirima ni prirodnog ni kršćanskog ni građanskog morala. Mogu se rastaviti kadgod im se prohtije ili međusobnim sporazumom ili bez njega. Potpuna sloboda tjelesnih veza bilo s kim. I majke su tobože zaštićene. Sovjetski zakoni dopuštaju ubijanje poroda u utrobi ili umjetnim, operativnim načinom ili kako se kojoj majci-nemajci učini zgodnijim.

Posljedice ovog doista samoubilačkog zakonodavstva strašne su: Prošle godine u srpnju (Lenjingrad — Petrograd) na 1000 ženidaba bilo je 229 rastava, u kolovozu 250 rastava, u rujnu 285. Slično je i u Moskvi.

U rastavama brakova Rusija je odnijela između svih država na svijetu žalosno prvenstvo, i to s onim rastavama, za koje se zna, premda sovjetska vlada ob ovom ne vodi nikakva računa. U Francuskoj na 100.000 stanovnika dolazi 51 rastavljen par, a u Rusiji na toliki broj stanovnika dolazi 250 rastavljenih parova.

Još je strašnije ubijanje djece u majčinoj utrobi. Godine 1924. uzduž sovjetskih željezničkih pruga bilo je upisano 33.927 poroda, ali istodobno i strašna brojka o pometnuću djece **22.933.** I nesretne majke pri ovom užasno stradaju. Na 155.000 pometnuća oboljelo je 66.000 majki, a 3000 ih je ovom zgodom smrt našlo.

Dakako u skladu s ovim uzakonjenim nemoralom da strašno strada i tjelesno zdravlje djece. U Moskvi na 20.000 učenika i učenica 42,3% boluju od malokrvnosti a 36% od srčanih neurednosti Venerične su se bolesti pomnožale od prije rata za 25%.

Radnici i seljaci počeli su se buniti protiv ovakog nedostojnog i gadnog bračnog zakonodavstva. U prošloj su godini protestirali protiv rastavnog zakona pak su i same seljakinje tu imale riječ, kada je jedna rekla poznatu istinu: da ostavljeno i pogrđeno žensko čeljade sposobno je za svako zlo. Sami njihovi radnici upirali su prstom i na Engelsovo načelo: da je monogamički bračni život znak civilizacije.*)

Bože daj, da se bratska Rusija pod zaštitom kršćanske i prirodne ćudoredne svijesti oslobodi od sovjetske gadne i nemoralne tiranije!

*) Etudes, god. 63, sv. 187, br. 10. Ivan Kologrivov: Le mariage et le divorce d'apres la legislation bolcheviste.

KNJIŽEVNI PREGLED.

H. Fahsel: Gespräche mit einem Gottlosen. Freiburg i. B. Herder. 1926. — Ugledni je pisac u dialoškoj formi obradio sva važnija pitanja, o koja se spotiče moderno bezvjerstvo. Ovdje se govori o vjeri, u koliko je sam razum traži; s pravom se brani, da je uopće metafizika most k vjeri; zagovara se opravdanost vjere sa strane razuma i srca, sa strane misli i života; Božja objava usredotočena je u Bogu—Čovjeku, Kristu; u simpatičnom se svijetlu crta novi svijet, svijet Kristove milosti; dobro su razlučene dvije suprotne sile ljubavi: ljubavi zemaljske i nebeske; uzeta u obzir težina našeg bezvjerskog doba o vjerovanju u duhovna bića: anđele i đavle; mili se rasprava o psihologiji grijeha i o utjehama, koje nam pruža kat. Crkva; opširno je prikazan odnošaj Crkve prema kulturnom napretku čovječanstva i prema današnjim društvenim pojavama demonizma, boljševizma, feminizma i t. d. — Crkva je doista čudotvorna snaga na ovome svijetu.

Pisac je odabrao dijaloški oblik i u nj turio sve razne poglede vjere i nevjere na najvažnija pitanja ljudskog udesa. Na ovaj je način izbjegao suhoparnosti naučnog raspravljanja i olakotio čitanje i razumjevanje; iako živahnost dijaloškog proživljivanja nije svugdje majstorski provedena.

Knjigu preporučujemo osobito mladem svećenstvu i katoličkim akademičarima, jer će im bez sumnje dobro doći u vijeku bezvjere i modernog morala-nemorala bez vjerskih osnova.

Dr. S. Weber: Die katholische Kirche die wahre Kirche Christi. Freiburg i. B. 1925. — Herder.

Weber je poznat i priznat pisac na apologetičkom polju. Osim sistematičnih djela on je u apologetici birao uvijek od savremenih najsavremenije zadatke. Pitanje prave Kristove Crkve i danas je od predsudne važnosti. On dokazuje, da je katolička Crkva, pravo i izvorno Spasiteljevo djelo. Pri dokazivanju služi se čistom i nepatvorenom povijesti. Uvodi nas u povijesni razvitak, koji je i Crkva trebala da prođe. U mijeni vremenog razvoja Crkva je sačuvala sve osnovne crte Kristove ustanove. I danas, kada se sve kršćanske crkve pozivlju na Krista, kao utemeljitelja, nijedna crkva osim katoličke ne može se s dokazima u ruci prizvati na Isukrsta kao svoga začetnika.

Čitanje ovakovih djela u današnjoj vjerskoj i kršćanskoj pocjepanosti samo se po sebi preporučuje i kleru i svemu kršćanskom naobraženom laikatu.

Lanović Dr. M., **Konkordat Jugoslavije s Vatikanom.** Beograd 1925. Str. 109.

U izdanju »Biblioteke savremenih religiozno-moralnih pitanja« knj. 15. i 16. objelodanio je gornju brošuru načelnik kat. odjela u ministarstvu vjera Dr. M. Lanović. Njegova brošura u glavnom sadrži iste ideje, koje je veleuč. pisac već iznio u pojedinim svojim raspravama, kao »Konkordat s Vatikanom«, »Vidovdanski Ustav o verama«, što su izlazile

u »Vesniku Srpske Crkve« g. 1922., a prva rasprava i u »Obzoru« g. 1921. Ovdje samo te ideje izlaže nešto opširnije, kadšto prenosi doslovno što je onamo rečeno ili pak popunja obzirom na nova pitanja, iskrsla nacrtom interkonfesionalnoga zakona, pregovorima za naš konkordat kao i incidentom u zavodu sv. Jeronima.

Ja sam već u više prigoda bilo u javnim predavanjima bilo sa člancima u časopisima navlastito u »Novoj Reviji« g. 1923. izrazio svoje mišljenje o crkveno-političkim nazorima Dra M. Lanovića. On je čovjek dosta načitan, pun pravnog znanja. No uza sve priznanje, koje uživa kao odličan i naobražen pravnik, moram se i opet ograditi pred njegovim načelnim pogledima obzirom na božansko podrijetlo i svrhunaravni karakter kat. Crkve, koji se pogledi ne podudaraju s našim katoličkima.

Dr. Lanović govoreći n. pr. o pravnoj prirodi konkordata, usvaja kao zahtjev moderne nauke, da Papa »može da svoju crkvenu vlast nad pojedinim delovima Katoličke Crkve vrši samo utoliko, ukoliko mu to pojedine Države dozvole« (str. 33). Ovaj nazor više puta, osobito u Silabu, osuđen od kat. Crkve, potpuno je neispravan, a poznato je, da su ga porodile protestanske, galikanske i jozefinske tendencije poodmaklih vremena. Međutim Dr. Lanović njega bez posebnog ispitivanja smatra ispravnim i na njemu temelji svoje daljnje izvode.

Sličan je njegov nazor, da država »ne može da pravno obavezno ugovara o izvršivanju svoga suvereniteta sa subjektom, koji joj sam lično doduše nije podređen, ali čiju vlast nad svojim podanicima može ona da na osnovu svoga suvereniteta samostalno reguliše« (str. 33 sl.). Ovaj nazor od presudne je važnosti i za Crkvu i za konkordat. Ako je država tako suverena, da može i pitanja vjere, savjesti i duševnosti samostalno regulisati, onda sva vlast Crkve u tom pogledu ovisi od njezine milosti, odnosno Crkva nema nikakve vlasti nego samo onu, što joj se država udobrostivi udijeliti; Crkva nije od Boga, neovisno od države, ustanovljena: ona je jedno čisto ljudsko društvo, koje se bavi vjerskim pitanjima samo u toliko, u koliko joj to država dozvoli. — Od presudne je važnosti ovaj nazor i za narav konkordata, jer u tom slučaju konkordat ne može biti pravni dvostrani ugovor, nego samo milost, kojom država otpušta Crkvi nešto od svoga suvereniteta. Da je tako mislio i Dr. Lanović, slijedi iz njegovih daljnih riječi, da konkordati kao ugovori ne vežu ni Crkvu ni državu pravno, nego samo moralno i politički, budući da imadu »samo formu dvostranih međunarodnih ugovora, ali u stvari nisu oni uopšte pravno obavezni ugovori« (str. 34).

Kakvi se zaključci mogu izvesti iz ovakih premisa o naravi Crkve i konkordata, očito je svakome. Samo je pitanje, kad bi državnici polazili s ovoga dvojega stanovišta, da li bi Crkva bila u mogućnosti, da s njima sklopi bilo kakav konkordat.

Ako su konkordati samo s formalne strane dvostrani međunarodni ugovori, a u stvari nijesu pravno obvezni ugovori, onda ne razumijem, kako je g. Lanović, govoreći o našima u Italiji, mogao reći: »Naši će uzajamni odnosi biti samo onda iskreni i srdačni, ako konkordat ne bude samo formalni ugovor između Rimske Kurije i Vlade naše Kra-

ljevine, nego ako bude u stvari izražajem potpunoga sporazuma između Sv. Stolice i čitavoga našega naroda« (str. 100). Gdje je izražaj sporazuma, navlastito potpunoga sporazuma, tu nastaju pravne obveze za stranke, koje sklapaju sporazum; tu se ne može više govoriti o samo formalnom, nego o potpuno pravno obveznom ugovoru. Ako naš konkordat sa Sv. Stolicom ima biti izražajem takova sporazuma, onda nužno slijedi, da će on biti ne samo s formalne, nego i s nutrnje, materijalne strane dvostrani pravno obvezni ugovor.

Ipak u čitavom ovom pitanju treba da priznamo jednu veliku zaslugu g. Lanovića. On iskreno nastoji (str. 46), da odstrani nepovjerenje, koje mnogi katolici imadu prema našoj državi, čemu u mnogo slučajeva daju povoda sami državni organi, — kao i nepovjerenje, koje pojedini državnici goje prema katolicima uopće te »u pobijanju Katoličke Crkve gledaju jedan od glavnih zadataka naše državne politike«. Gdje vlada takovo međusobno raspoloženje, tu se ne dolazi tako glatko do uređenja prijateljskih odnošaja; a ja ne bih rekao, ako se kod nas već toliko godina radi na konkordatu pa se ipak još nije sklopio, da i to nepovjerenje nije bio jedan od razloga, radi kojih se nije moglo doći do željenog cilja. To nam još bolje rasvijetljuje veliku zaslugu g. Lanovića u odstranjivanju poteškoća na putu konkordata. **Dr. Fra A. Crnica.**

Steinmann Dr. A., Jesus und die soziale Frage, Aufl.₂ Paderborn 1925. F. Schöningh Verlag. Format 24×15 cm. 296 str.

G. dr. Alfonzo Steinmann profesor je novo-zavjetne eksegese na akademiji u Braunsbergu, istočnoj Pruskoj. Napisao je više eksegetskih djelâ i raspravâ. U Bonnskom izdanju tumačenja novo-zavjetnih knjiga, isti je protumačio »Djela apostolska« i Pavlove poslanice »Solunjanima i Galatima«. Konačno je obijelodanio »Isus i društveno pitanje«. Ova je knjiga prilog za istraživanje života Isusova i povijesti ljubavi. Razdijelio ju je u tri dijela. Prvi: Isus i društveno značenje starog Zavjeta (str. 10—74). Drugi: Isus i nebesko kraljevstvo (str. 75—131). Treći: Isus i njegov najviši zakon kraljevstva (str. 132—257). Kratki uvod (str. 3—9) i zaključak (str. 258—270) zaokviruju radnju u svijetlo ruho praktičnih vidika i uputa za današnje društvo, u kojemu nažalost, kako za vrijeme dolaska Hristova, tako i dandanas vlada sebičnost. Hrist je na svijet donio pravdu i ljubav. U starom Zavjetu nauka o ljubavi prema bližnjemu, osobito prema neprijatelju ostala je nerazvijena. Isto tako u židovskoj, apokrifnoj književnosti, kod Filona i Josipa Flavija. Grci i Rimljani nijesu imali prave, evanđeoske Hristove ljubavi i samilosti prema bijedniku i neprijatelju (str. 167 s.) U budizmu ona je ostala negativna (208). Ljubav filozofâ očituje se u sebičnosti (»in der Pflege des Ichs« str. 211). Značajka poganstva jest »svijet bez ljubavi; svijet bez milosrđa; svijet pun sebičnosti«. (str. 211). Značajka današnjeg doba jest sebičnost (str. 212). Hrist je usavršitelj starog Zavjeta. On je osnovatelj novoga. On je utemeljio nebesko kraljevstvo, sv. Crkvu na zemlji. Vrhovni zakon ovog kraljevstva jest ljubav prema Bogu i bližnjemu, pa bio on naš neprijatelj. Hrist je načelima pravde i nesebične ljubavi preokrenuo svijet, pobijedio poganstvo, po-

ništio roblje, riješio u srednjem vijeku težačko, u novomu radničko pitanje. Po njemu je svijet bez ljubavi i milosrđa dobio ljubav i milosrđe.

Ovo su ideje, koje g. Steinmann obrađuje u svojoj knjizi. Predmet je po sebi najzanimiviji i najdraži, stoga se najrađe čita. Razdioba je knjige klasična. Obradba je strukovna. Bogatstvo je nove književnosti do skrajnosti iscrpljeno. Obilno i preopširno znanje g. pisca zaslužilo je pravo priznanje prvih, njemačkih strukovnjaka: Bardenhewera, Feltena, Schäfera i Webera.

Jedino ne mogu odobriti g. kritičara stav: »Kršćanski moral i starozavjetni moral dvije su temeljno različite stvari« (str. 138). Ako Hrist sam kaže, da nije došao poništiti, nego usavršiti Moše-ov zakonik i moralnost (Mt. 5, 17), onda ne smijemo njegov moral, koga kršćani slijede, tako temeljno kao dvije različite stvari razdvajati. Možemo ga porediti sa nepotpunim prema potpunomu.

Dr. fra J. Božiković.

Riche J., Les Savants sont-ils des croyants? Paris (6), 1925. P. 126. Cij. Fr. 5. — P. Téqui, 82 rue Bonaparte.

Ljudi poluobrazovani kao i oni što su bez ikakve naobrazbe, sudeći po sebi, misle da je čovjeku ispod dostojanstva vjerovati u Boga, da Boga uopće nema, pa da i predstavnici znanosti, prvi učenjaci svijeta nijesu vjerovali u Boga. Ništa manje istinito od toga. Bog je izvor i zadnji uzrok znanosti i vjere. Što čovjek više zalazi u znanost, što više prodire u njezine prvotne uzroke, to se više približuje Bogu; a što više ostaje na površini, to se lakše daje zavarati sličnošću uzroka i stvorenje stavlja na mjesto koje pripada Stvoritelju.

Jules Riche u svojoj gornjoj knjižici dokazuje to posve očevidno. Ona je znanstveni razgovor održan nedavno u Ženevi između jednoga svećenika, profesora teologije s jedne strane i nekoga liječnika i fizičara s druge strane. Razgovor se raspleo najprije o tome, je li teologija znanost ili nije i da li vjera smeta znanosti. Zatim se razvijao u području raznih prirodnih ili egzatnih znanosti, kao matematke, astronomije, fizike, kemije, prirodoslovlja, geologije, biologije itd. U svim znanostima prvi njihovi predstavnici i najviši učenjaci bili su ljudi, koji su vjerovali u Boga. To se dokazuje imenima učenjaka, koji su i malo upućenima poznati, pa im se može lako kontrolirati život. Knjižica će stoga vrlo dobro doći svakomu, da učvrsti svoje osobno vjerovanje i raspršiti poteškoće, koje u tom pogledu od vremena do vremena nabacuje vjeri neprijateljska štampa, kao i zato da se zgodno snađe, kad se bude nalazio u sličnim prigodama. Tko pročita ovu knjižicu, stiče sve više uvjerenje o istinitosti onih riječi, koje je izrekao g. 1923. sveuč. profesor Dr. Borislav Lorenc u predavanju održanom u »Hrišć. Zajednici Mladih Ljudi« u Beogradu, govoreći o vrijednosti kršćanske religije, naime: »Ateizam je najniži stepen filozofije; on je mudrost nadriobrazovanih đačića i poluobrazovanih glupaka«. A treba znati, da je i Dr. Lorenc nekoć bio materijalist i ateist.

Dr. Franc.

Brusić o. Vladislav, Otok Rab. Zagreb. Str. 196. Cijena 30 Din.

Naša je Dalmacija koli prirodno toli historički puna znamenitosti i zanimivosti, ali nažalost do danas slabo obrađena. Zadnje vrijeme, rekbi, da stvar na bolje kreće. Nedavno je g. prof. Grga Novak i s jednog i s drugog gledišta obradio otok Hvar, a sada evo i o. Brusića, koji gotovo prema istom programu prestavlja u vrlo lijepo opremljenoj i krasno ilustriranoj knjizi drugi znameniti naš otok, naime Rab.

Upravo pčelinjom je mirljivošću proučavao i kupio sve što se odnosi na njegov dragi otok, te će njegova knjiga potpuno zadovoljiti ne samo putnika-turistu, već i svakog ljubitelja naše prošlosti, jer je g. pisac pišući povjesne crtice otoka Raba, znao pružiti nam kratki pregled gotovo cijele dalmatinske povijesti.

Makar se ja ne bih usudio reći, da je prosti puk po Dalmaciji ostao indiferentan prema propasti mletačke republike (str. 118), makar se austrijski general, koji je g. 1809. provalio u Dalmaciju, nije zvao Knežić (str. 135) već Knežević, makar Paolo Sarpi nije bio kancelar mletačke republike (str. 128), nego teološki konsultor, niti sam do sada gdje čitao, da je bježao u Švicarsku, ja ovo lijepo i majstorski pisano djelo, koje se dobiva kod Saveza Trećeg Reda u Zagrebu — Kaptol, 9., od srca preporučam.

Dr. O. G. C.

Fassbinder H., Vor dem Sommer. 2. u. 3. Aufl. Freiburg i. Br. 1926. 12°, S. 200. Cij. uvez. M. 3.60. — Herder.

Proljeće života obećaje mnogo dobra; ali se do njega na žalost ne dolazi. Preduvjeti, koji se pretpostavljaju i zahtijevaju, kod svih se ne nalaze ili barem ne u dovoljnoj mjeri. Radi toga i obitelj i društvo a i pojedinci doživljuju razočaranje gdje su očekivali ostvarenje najčarobnijih nada, nailaze na korov i trnje, gdje su umišljali samo mirisavo cvijeće. Tako se događa svagdje, gdje mladić i djevojka u danima mladosti svoje ne svraćaju pažnju na važna pitanja svoje muževnosti, svoje budućnosti.

Ova knjiga ima nakanu, da odvrati ženski svijet od te pogibli, da mu priušti gorko iskustvo, koje su toliki na sebi doživjeli. Sastavljena je za izobražene djevojke. Ona je plod dugogodišnjeg uzgojnog rada, koji je veleučeni pisac posvećivao djevojkama u jednoj preparandiji i školi za kućanstvo. Proizlazi iz vlastitog iskustva i živog saobraćaja s djevojkama stupajućim u život, s kojima je g. pisac riješavao pitanja, koja čekaju djevojku u ljetu njezina života.

Knjiga se dijeli na tri glavna odsjeka. U njima pisac vodi čitatelja kroz najvažnije krajeve kršćanske filozofije života, razvija njegovu osobnost i uvodi ga u život, a sve se završuje u toploj pobudi oko nasljedovanja Kristova. Nijedna knjiga ove vrste nije tako zgodna kao ova i ne zaslužuje, da se preporuči djevojkama i njihovim vjeroučiteljima, uzgojiteljima kao i drugim vođama ženskih mladenačkih društava.

Dr. B. Živković.

Introductio compendiosa in opera S. Thomae Aquinatis. Scripsit **P. A. Bačić** O. P. Mag. in S. Theologia, Romae apud »Angelicum« S. Vitale 15. pp. 130. Lit. 8.

Velečasni O. Ambroz Bačić, dominikanac, dugogodišnji i zaslužni profesor povijesti na internacijonalnoj papinskoj Univerzi »Angelicum« u Rimu sakupio je u posebnoj knjizi lani izašle članke u reviji »Angelicum« odjelima sv. Tome i izdao ju u nakladi iste Univerze. Mora se odmah spomenuti, da svrha djela nije bila čisto znanstvena t. j. auktor nije htio da rješava stara i nova pitanja koja se tiču djela sv. Tome, već praktična. Htio je naime da pruži svim zanimaocima Akvinskog genija, a tih je fala Bogu svaki dan više, priručnik o njegovim djelima, u kojem bi — prema rezultatima najnovijih učenjačkih istraživanja — imali u ukratko sve ono što je potrebito znati o istima za njihovo bolje konzultovanje i razumijevanje. S te strane djelo je potpunoma uspjelo i svake preporuke vrijedno.

Poslije kratkih prethodnih spoznaja, potrebitih za daljno razumijevanje, auktor dava o svakom i pojedinom djelu vrijeme, kad je sastavljeno, kratki sadržaj i diobu djela, njegovu autentičnost i gdje se nalazi u glavnim izdanjima cjelokupnih djela sv. Tome t. j. Piana (1570—71), Parmensis (1852—72) Vivès (Paris 1871—82) i Leonina (1882). U poredjenju djela slijedi znanstveni red, t. j. najprije tumačenja Aristotela, zatim veća teološka i filozofska djela, tumačenja sv. Pisma i najposlije opuscula. Kada se radi o autentičnosti djela većinom se oslanja na studije o istome Dr. Grabmanna, Michelitscha i O. Mandonneta. Ipak bi bilo poželjno, da je kad se radi o dvojbenim djelima izrazio i svoj sud, da li drži, da su autentična ili ne, jer bi tako oni, koji ne mogu da idu na referirana mjesta i samostalno proučavaju pitanje, imali jedan auktoritet više, na ravnanje, da li se imaju služiti dotičnim djelima kao autentičnim ili ne. Isto ne bi bilo loše, da je pri pojedinim djelima osim naznake mjesta gdje se nalazi u gori spomenutim izdanjima cjelokupnih djela, naznačio i posebna bolja i praktična izdanja istih, ako su izašla, pa i koju riječ o njihovoj vrijednosti, jer moramo priznati, osobito kad se radi o većim i važnijim djelima, ta izdanja su u običnoj uporabi osobito učenika. Na koncu je pridodao kratku kronografiju života sv. Tome, koja mnogo služi boljemu shvaćanju samih djela.

Prolistavši čitavo djelo kao jednim pogledom gledamo pred sobom silnu literarnu i znanstvenu produkciju ovog nedostiživog genija i snebivamo se pred njegovom veličinom. Kako se onda slatko nasmijemo na istrcanu frazu o natražnom i mračnom srednjem vijeku. Naše je čuđenje još više, kada se sjetimo, da je sve to ispisao kroz samih 20 godina. Kad se sjetimo još njihove unutarnje vrijednosti i temeljitosti, onda nam donekle bljesne pred oči sila i moć ovoga duha. Nijesu to djela o samo jednom predmetu, već nema grane ljudskog znanja o kojem ne traktira solidno i temeljito. Naravno, kako se nije specijalno bavio prirodnim naukama, u njima većinom slijedi nauke ondašnjeg vremena, ali u svom filozofskom i teološkom spekuliranju otvara nove horizonte, utvrđuje dva harmonična sistema, filozofski i teološki, koji sagrađeni na granitnim temeljima zdravog razuma i objavljene vjere stoje čvrsto i nepomično pred hiljadu juriša i navala svih mogućih neprijatelja i sistema, kojima neozlediv odoljeva evo već sedam vjekova, dok oni jedan za drugim prolaze i propadaju ne mogući odoljeti njihovoj svjetlosti i jačini.

Nije onda začudno što kat. Crkva, utemeljena na Istini, toliko hvali, preporuča, naređuje učenje i sljedovanje sv. Tome u nauci, što je »njegovu nauku svojom učinila«, što ga drži i zove svojim »općim« doktorom.

Ako ne ćemo da lutamo u tami neznanja i zabluda, ako hoćemo da se temeljito oboružamo protiv bezbrojnih neprijatelja, koji ustaju na svim poljima protiv Crkve i vjere, ako hoćemo, da im se odupremo i suzbijemo ih, pođimo k Tomi, kako nas lijepo upućuje slavno vladajući Pijo XI. u svojoj krasnoj Enciklici »Studiorum Ducem« prigodom 600 godišnjice kanonizacije sv. Tome. Ali pođimo na čiste izvore samih Tominih Djela, a ne na kojekakve razvodnjene i plitke moderne proizvode, koji nam često o njemu i njegovoj nauci govore, a da jedva gdjekada i pogledaše njegova djela. Sjetimo se riječi Ivana XXII, koje iskustvo potvrđuje: »više čovjek napreduje u njegovim knjigama u jednu godinu nego kroz cijeli život u školi drugih«.

U modernom cvatu tomizma po drugim zemljama neka isti zanos i zanimanje za sv. Tomu i kod nas zavlada, osobito među teološkom i filozofskom omladinom, pa neka dade našem pokretu što više dobrih filozofa i teologa toliko nam potrebitih. U tom nastojanju puno nam može poslužiti ovo djelo, pa neka je plata trudu i naporu našega auktora procvat tomizma u našim stranama.

Rim, početkom ožujka.

Fr. Sibe M. Budrović R. P.

Petrović U., Za svaki dan. Beograd 1926. S. 64. Cij. D 20.— Izd. Knjiž. S. B. Cvijanovića.

Uroš Petrović, nakon dovršenih književnih nauka u Parizu, bio je docent francuskog jezika na sveučilištu u Beogradu. Već inače slaba zdravlja, još teže je obolio i bio prisiljen da napusti profesorsko zanimanje. U samoći, u kojoj je od tada boravio, promatrao je čovjeka, njegovo djelovanje i njegov uzgoj. Gornja knjižica sadrži ideje, kojima se tada bavio, a koje su više manje moralnoga značaja.

Premda nepotpuna, knjižica je ipak od velike vrijednosti, barem sa subjektivnoga stanovišta. Misli, koje pisac iznosi u podnaslovima čitaocu, o vaspitanju samoga sebe, o čitanju, o piscima i kritičarima, o pravom individualizmu i o talentu i geniju — ne predstavljaju doduše ništa nova, što jednom kršćanski odgojenomu ili u skolastičnu filozofiju upućenomu čovjeku ne bi bilo poznato. No ipak ne može se zanijekati, da i tu nije velika tekovina, što je pisac sam svojim posmatranjem došao do istih zaključaka, do kojih dolazi kršćanska moralka, filozofija i askeza. Još je veća dobit, što se te misli iznose u profanoj književnosti. Posebnu pak vrijednost ima ova knjižica za srpsku književnost, u kojoj se ne običava raspravljati o ovakim predmetima.

Na piscu se opaža, da su mu nepoznati principi kršćanske pedagogije i filozofije. Njegove bi misli bile kud i kamo plodnije, da su bile njima pojačane. Nigdje nema govora o Bogu, o duši. Stoga čitalac stiče uvjerenje, da je g. Petrović u svojim poukama o samouzgoju, samodisciplini kao zadnji cilj imao čovjeka ili krjepost. Pozemni, svrhunaravni život, Bog, stvoritelj i zadnja svrha ljudi kao da za nj i ne postoje. Pa

se čitaoca neugodno dojimlje, što sve ove lijepe ideje ostaju bez cilja, bez značenja, budući da krjepost — bila koja mu drago — ima samo u toliko svoj raison d'être, u koliko nas približuje k savršenosti, koja je u Bogu, izvoru dobrote, istine i ljepote. Valjda je taj nedostatak radi toga, što je knjižica prekratka i bez posebnoga sistema, sa svrhom da služi kao dnevno štivo. No ipak ne može se zanijekati, da se s te strane, osobito u poglavlju »o vaspitanju samoga sebe«, opaža jaka praznina.

Lijepi uvod, koji u posebnom svijetlu prikazuje g. Uroša Petrovića i njegov rad, potiče iz pera poznatog sveuč. profesora g. Slobodana Jovanovića. Ali i u njegovih nekoliko riječi, koje je napisao o moralnim idejama Petrovićevim, zapaža se neobazrivost na svrhunaravni red, na Boga, na dušu. Ipak će knjižica krugovima, kojima je namijenjena, vrlo dobro doći i mi joj možemo zaželjeti samo srdačan prijem. — **Dr. Franc.**

VJESNIK

Svečani broj »Nove Revije«. — (Nova Revija prépare un numéro sollennel pour la célébration du 7 ième centenaire de la mort de S. François d' Assise.). — O sedamstogodišnjici smrti sv. Franje Asiškoga izaći će svečani broj našega lista, posvećen Svecu i Njegovu djelu. Osim redovnika obećali su svoje priloge i ovi ugledni svjetovnjaci i svećenici: Dr. I. Kršnjavi, Dr. Sv. Rittig, Dr. J. Šimrak, Dr. S. Zimmermann, P. Grgec, Dr. Pavle Popović, Dr. I. Andrić, Dr. T. Alaupović, Dr. F. Binički, S. Miličić i t. d. Imena ovih ljudi uz još veći broj redovnika iz Jugoslavije jamče, da će ovaj svečani broj s bogatstvom svojih najraznovrsnijih priloga biti bogata priručna riznica za poznavanje franjevačkog života u sadašnjici i prošlosti, koji je kod nas tako usko prepleten s najvažnijim pojavima našega vjerskoga, kulturnoga i nacionalnog razvoja.

Uredništvo i uprava lista ne će štedjeti da unutrašnja i vanjska oprema bude dostojna velike obljetnice, pouzdavajuć se u velikodušnost svojih čitalaca i prijatelja, da će i novčanim sredstvima nagraditi naše nastojanje i naše djelo, jer je to jedini izvor, na koji uprava lista računa. Za one koji nijesu pretplatnici »N. R.« pojedini broj stati će D 30.

Ne bude li kojih nepredviđenih zapreka svečani broj »N. Revije« imati će pretplatnici u rukama za svetkovinu sv. Franje (4. X. 1926.)

Molimo gospodu saradnike, da požure sa svojim književnim prilozima.

Vidovićeva predavanja o Novom Čovjeku. — (A propos des conférences de M. M. Vidović sur le nouvel Homme.) — Gosp. M. Vidović oblazi Jugoslavijom i drži predavanja o novom čovjeku. Ona su dobro posjećena. Ljudi su željni obnove pa lete k onomu, koji im je najjeftinije obećaje. Takav je i gosp. Vidović. Ne traži

on od novog čovjeka, da se otrese svojih slaboća i da svoj život upriliči u najmanju ruku prema dekalogu. To današnji čovjek ne će da čuje. Na ovaj ga mučni posao ne pozivlje ni g. Vidović. A upravo su baš ove Božje zapovjedi temelj čovječje obnove.

Vidović laska našem slavenskom narodnom ponosu, kako je slavenstvo zvano da spasi i preporodi čitav svijet, posebno »gnjili zapad«. Plitkome ponosu laskaju ovaka predavanja, ali mi ne vjerujemo u spasenje čovječanstva po nikome drugome nego po jedinomu Spasitelju Isusu Kristu: po Njegovoj milosti i lakoumne dedukcije.

Gosp. Vidović majstor je u iskrivljivanju. Tako je u Splitu (23. V. 1926) predavao, da ni Krist nije vjerovao u osobnoga Boga ni u posmrtno spasenje u raju na nebesima, nego da je On sanjao o nekakvom samospasenju čovjeka u obliku samodopadnosti vlastitog savršenstva nalik božanskomu (Novo Doba, br. 122).

Dakako, da je ova Vidovićeva exegeza u najočitijem sukobu i sa vjerom i sa poviješću i sa Kristovim naukom u molitvi »Oče naš«, ali ipak neupućena je javnost odobravala ovake nezgrapne i lakoumne deducije.

Vidovićeva predavanja biti će još jedan dokaz, kako je uzaludan napor svih novovjerskih bezvjeraca, koji hoće da spase čovjeka i društvo bez obzira na pomoć Božju i na nauk križa, muke pregaranja, što je donio Spasitelj na svijet a što naše razmaženo doba ne će da prigrli. Spas je i obnova je u Bogu i u Kristu a ne u nekakvoj nadnaravnoj veličini modernog, dà ali grešnog čovjeka.

Društvo za potpomaganje i obraćenje Židova. — (Opus amicorum Israel.) — U Rimu na 24. veljače t. g. ustanovio se je središnji odbor društva: »Izraelovih prijatelja« = Amici Israel, pod predsjedništvom benediktinskog general. opata Gariadora. Podpredsjednik je društva kanonik lateranske crkve g. V. Vanneufville, a tajnik je g. A. Van Asseldonk. Između četvorice odbornika nalaze se ugledni dominikanac-profesor Garigou-Lagrange i tajnik franjevačkog generala P. L. Himmelreich.

U broju članova ovoga društva jesu i tri uzorita rimska stožernika: Van Rossum, Bonzano i Frühwirt.

Zadaća je ovog svećeničkog udruženja, da s molitvom, djelima milosrđa, apostolatom među samim Židovima utiru put obraćenja na pravu Kristovu vjeru.

Zaista, divan primjer kršćanske ljubavi, dostojan nasljednikâ Onoga, koji je same svoje mučitelje opravdavao molitvom Bogu: Oče, oprosti im, jer ne znadu što čine!

Makar da su Crkva i svećenstvo baš sa strane mnogih Židova najžešće progonjeni, ipak Kristovim duhom vođeni, mi pozdravljamo i ovako ujedinjenu akciju za obraćenje Židova. Što je ljudima nemoguće, Bogu nije nemoguće! Molimo Ga. Njegova je milost velika!

Novo papinsko sveučilište za arheologiju. — (Nouvel institut pontifical pour l' archéologie à Rome.) — Još odavnije postoje u Rimu dva učena društva za proučavanje kršćanskih starina, koje se najviše usredotočiše u starim kršćanskim grobljima. Ta se učena društva nazivlju: Commissione di archeologia sacra i Pontificia accademia romana di archeologia. Uza sve prednosti i zasluge ovih znamenitih ustanova nije bilo posebne visoke škole, koja će voditi brigu oko stručnog naraštaja kršćanskih arheologa. Ovoj je školi udario temelje današnji sv. Otac Pijo XI. i to na 11. XII. 1925.

Nauci na ovoj visokoj školi trajati će 3 godine. Pripuštaju se samo oni učenici — bez obzira da li su svjetovnjaci ili crkovnjaci — koji su diplomirani u teološkim ili filozofskim naucima. Ravnateljstvo može da pripusti slušače, ako i nemadu teološkog ili filozofskog absolutorija.

Uglavnom se predaju ovi predmeti: 1. Opća kršćanska arheologija; 2. Topografija kršćanskog Rima; 3. Ikonografija; 4. Epigrafija; 5. Povijest stare Crkve; 6. Praktična uputa za iskopavanje i čavunje spomenika.

Nadamo se, da će se ovom školom koristiti i naši ljubitelji starina, jer i naša kulturna povijest vrlo treba baš ovakih radnika.

Značajna konferenca praktičnog kršćanstva u Švedskoj. — (Conférence universelle du christianisme pratique.) — Prošle godine u mjesecu kolovozu od 19.—30. nastojanjem protestanskog nadbiskupa Natana Söderbloma (Stockholm) održana je neke vrsti opća konferenca predstavnika mnogih kršćanskih vjera, da se ujedinjenim silama poradi na promicanju praktičnog kršćanstva u današnjem vijeku.

Protestanski pastor Neander bio je i kod sv. Oca Pija XI. i molio ga, da bi i on poslao svoga odaslanika na ugovoreni sastanak. Papa, makar da ga je ljubezno primio i njemu kao osobi i očinski blagoslov dao, ne htjede poslati nikoga kao odaslanika, jer je on jedini vrhovni poglavar prave Kristove Crkve, pa mu nema mjesta među onim predstavnicima kršćanskih vjera, koji ne će da ga priznaju kao Bogom ovlaštenog poglavara. Podređena uloga, koju bi imao Papin odaslanik na ovakom sastanku, ni s vjerskih ni sa socijalnih razloga ne da se opravdati.

Ova je konferencija bila sastavljena od mnogih i samih vjerskih predstavnika; a kad tamo, nju otvara glavom sâm švedski kralj Gustav IV., što očito dokazuje, da je konferenca imala protestantski značaj, koji ne priznaje razlike između klera i laikata; a ovu je razliku baš Krist zaveo.

Istina je, da je sastanak bio brojno posjećen. Bilo je do 500 zastupnika iz 37 raznih narodnosti. No, uza sve to konferenca nije imala ama nikakva kršćanskog značaja.

Predstavnici nijesu bili složni u nijednoj kršćanskoj istini. Sam predsjednik i glavni radnik za ovaj sastanak Söderblom

nema nikako čistih pojmova ni o osobnom Bogu, a da ne govorimo o Kristovu Božanstvu, koje su mnoge protestantske vjere davno zanijekale. U ovakoj atmosferi, gdje su protestanti vodili glavnu riječ, prisustvo nekih predstavnikâ »pravoslavne« crkve, koji su se radi praktičnih razloga našli u Stockholmu, nije moglo da dade kršćanski značaj nekršćanskoj konferenci.

Na dnevnom su redu bila doista važna praktična pitanja kao što su: Crkva i gospodarsko-obrtni problemi; crkva i moralno-socijalna pitanja; crkva i međunarodni odnosi; crkva i kršćanski odgoj; saradnja kršćanskih crkvî. Dakako, da se ova najvažnija pitanja u ono kratko vrijeme nijesu dala raspraviti. Predavači su imali vremena samo 20 minuta, a za raspravu bilo je određeno samo pet časa. Konačni rezultat svih ovih raspravljanja što se tiče praktične koristi bio je vrlo neznatan. Ako je idejno, vjersko, duševno razilaženje veliko, ne da se zajednički ni u praktičnom životu ništa uraditi.

Nijesu se složili ni u tome, da li crkve uopće imadu vlast nad ljudskom savješću. Protestanti to niječu. Kako da crkve stanu na kraj slobodnoj ljubavi, zaštite nerazrješivost braka, stanu na put pogubnom djelovanju maltuzianizma?! Kako da udare temelje moralnom odgoju i vaspitanju mladosti, kada se ne slažu ni u vjerskim ni u etičkim osnovnim nazorima? Ako se nijesu mogli saglasiti u ovakim pitanjima, lako je shvatljivo, da je još veći nesklad vladao u čisto stručnim socijalno-gospodarsko-obrtnim pitanjima.

Ipak su u jednom uspjeli, a to je, da su se svi saglasili u blažoj ili oštrijoj osudi katoličke Crkve; a mi smo katolici zadovoljni, što je i ova neuspjela konferenca dokaz, da se bez prave Kristove, katoličke Crkve ne da postignuti jedinstvo ni u praktičnim pitanjima.

Sudbina indijskih žena. — (Le sort des femmes indiennes). — Višegodišnji misionar u Indiji Isusovac O. A. Rembold daje nam u njemačkom religiozno-znanstvenom časopisu »Wissen u. Glauben« od ožujka t. g., vrlo važne informacije o sudbini indijske žene, koja je u svakom pogledu nedostojna. Jedna petina Indijanaca (oko 60 milijona) pripada muslimanskoj vjeroispovijesti, a ostale četiri petine brahmanskoj.

Do kakve duševne zakržljalosti dovodi ljubomorno zatvaranje muslimanske žene, to se jedva dade opisati. Život muslimanke ne služi za ništa drugo nego da bude oruđe za izdovoljenje požuda njezina muža. Umno ostaje na nivou nerazvijenog djeteta. Njezino veselje i trpljenje jest djetinjsko i dostojno prezira. Odatle u istočnim kućama one sitničave zadjevice i želja za ošvetom, koja ugušuje sve više duševne pobude. Život ovih u putenosti potpuno zarobljenih žena nema u sebi ništa plemenita.

Ako je život muslimanske ženske nedostojan i sramotan, to je sudbina hindustanske udovice okrutna i nečovječna. Po-

znata je stara poganska riječ, da žena nije ništa drugo do privjesak čovjeka, određen za to da pripada kojemu čovjeku. Iz ovog gaženja dostojanstva svake pojedine čovječje duše nužno slijedi, da udovica nakon smrti muža nema više svoga životnog cilja. Brahmanizam je zaista s brutalnom dosljednošću povukao ovu praktičnu posljedicu. On još i danas traži kao vjersku dužnost, da se udovica spali ili barem da se više ne uda. U Benaresu, središtu Hinduizma, izdalo je g. 1921. neko naučno društvo knjigu »Sanatama Dharma«, u kojoj se kaže: Najslavnija je ona žena, »koja se u skrajnoj predanosti živa spali sa lješinom svoga muža«. Prema nauci ove vjere ta žena sa svojom smrću na lomači oslobađa se okova ženstva, pa se može ponovno roditi kao čovjek. »Dok žena do toga ne dođe, nema za nju otkupljenja, budući da to može postići samo čovjek. Tisuću puta žena se rađa kao žena. Istom kad u nesebičnoj predanosti jednom čovjeku postane »Sati« (t. j. svrši spaljena), podiže se po naravi do čovjeka i postaje sposobnom, da postigne zadnji cilj otkupljenja«.

Istina je, engleski su vlastodršci još god. 1829. strogo zabranili aktivno sudjelovanje pri spaljivanju udovicâ. Ali su Brahmanci proti tomu protestirali kao napadaju na slobodu savjesti, pa još i danas uče, neka udovice same dokrajče svoj život bacivši se u vatru. Ili im se pomaže sa t. zv. hladnim spaljenjem, t. j. udovicu za vrijeme koje svečane gozbe otruju. Često joj otrov pruži njezina vlastita majka s vrućom molbom, da cijelu obitelj oslobodi od sramote, što je preživjela svoga muža. Ako ne svrši ni na jedan ni na drugi način, onda je osuđena da živi život tako jadan i bijedan, da ni smrt na lomači nije tako strašna. Tužila se jedna mlada hindustanska udovica: »Jedina razlika za nas, otkad je zabranjeno spaljivanje udovica, jest ta, da smo onda, i ako okrutno, ipak brzo umrle, sada pak kroz cijeli život u sporoj muci moramo umirati. Englezi ne znadu, što se u našim kućama događa, a Hindusi se za to ne samo ništa ne brigaju, nego to drže za dobro«.

Zaista žalosno! Kako je veliko dobročinstvo kršćanstvo učinilo čovječanstvu, oslobodivši ženu od sramotnoga i nečovječnoga ropstva, u kojemu ona u poganskim zemljama još stenje. S kako teškim prilikama treba da se bore naši misionari, donoseći u ovake krajeve kršćansku vjeru i kršćansku civilizaciju!

Francuska vapi za svećenicima. — (La France en pénurie de prêtres.) — Prvi nacionalni kongres za svećenički pomladak, držan svršetkom prošle godine u Parizu, urodio je plodovima, koji se već opažaju. Sad se pripravlja u istu svrhu drugi kongres u Marsilji za 3., 4. i 5. studenoga t. g. Priprave dobro napreduju i nadati se je dobrom odazivu. Upućen je već sada vapaj za svećenicima, koji se u mnogome može i nama primijeniti.

T r e b a n a m s v e ć e n i k a. Bez svećenika ne može postojati djelo Kristovo: On je sam tako htio. Bez svećenika moral i civilizacija doskora će iščeznuti.

T r e b a n a m i h v i š e n e g o i k a d a: Našoj intelektualnoj eliti, da ojače njihov vjerski život; našoj kršćanskoj masi, da odgovore njezinim mnogobrojnim potrebama; neprijateljskoj masi, da im rasprše neznanje, pravi uzrok njihova neprijateljstva; našim prenapučenim gradovima, da se umnože crkve; našim zapuštenim selima, koja, lišena svećenika i postala tijelo bez duše, sve će se više raspučivati; svima nevjernicima u dalekim krajevima, koji će biti rafinirani i pogibeljni barbari, čim postanu naša braća po kršćanskoj civilizaciji.

N j i h o v j e b r o j n e d o v o l j a n. Rat, starost, preopterećenost ubili su ih na hiljade. A i oni, koji su ih zamjenjivali, na bojnom su polju decimirani, prorijeđeni pretjeranim strahom nekih obitelji, odvraćeni od svog ideala opakim utjecajima.

Treba nam svećenika. Nastojmo, da ih umnožimo!

Osnutak nove zgrade centralnog bogoslovnog sjemeništa u Splitu. — (La fondation du grand interdiocésain seminaire à Spalato.) — Na 25. ožujka t. g. položen je i blagoslovljen temeljni kamen zgrade centralnog bogoslovnog sjemeništa u Splitu. Blagoslov je obavio nestor dalmatinskih biskupa Msgr. J. Marčelić uz krasan prigodni govor. Sv. je Misu na staroslavenskom jeziku odslužio dijecezanski biskup Dr. Bonefačić. Ova je svečanost obavljena u prisustvu druge dvojice biskupa Dr. Milete i Vl. Barbića, predstavnika drugih crkvenih i redovničkih, građanskih i vojničkih vlasti.

Vrlo je značajna bila zdravica bivšeg rektora bogoslovnog sjemeništa Dr. A. Katalinića, koja je bila odraz njegove vanredne teološke spreme i svećeničkog osjećanja.

I naš se list pridružuje želji i molitvi izraženoj u ukopanoj pergameni za poznija vremena, koja glasi: »Presveto Srce Isusovo, Tvoji smo, Tvoji hoćemo da budemo! Blagoslovi Marijino Sjemenište, što se Tebi na čast gradi i milostivo udijeli, da se u ovom zavodu odgoje svećenici po Srcu Tvome!«

Izbor dana za blagoslov i polaganje temeljnog kamena — Blagovijest — najbolji je dokaz i vjere i nade, što je imadu glavni činbenici ovog crkvenog narodnog i prosvjetnog hrama. Božje će oko bdjeti nad ovom našom svetom institucijom!

Koliko ima slobodnih zidara na svijetu. — (La Franc-Maçonnerie Mondiale.) — Nedavno je izašao »Kalender für Freimaurerei« za g. 1926. (65. god.), koji je pripravio Hugo Schmidt, a izdao Br. Zechel u Leipzigu. Ovaj nam kalendar daje vrlo tačne podatke o framasonima, osobito u Njemačkoj od 1. VII. 1925. U Berlinu je sjedište triju starih pruskih Velikih Loža: 1. Velika Narodna Loža Majka »K trima krugljama«, u kojoj je učlanjena 171 Loža sa 22.890 članova; 2. Velika Narodna Loža Njemačkih

Framasona sa 168 Loža i 23.040 članova; 3. Velika Pruska Loža »Prijateljstvo«, manje važna nego dvije predašnje, sa 96 Loža i 11.000 članova. Saska posjeduje Veliku Narodnu Sasku Ložu u Dresdenu sa 40 Loža i 7500 članova. S druge strane Savez Velikih Njemačkih Loža udruživa u sebi 5 Velikih Loža, od kojih su 4 prve dobro poznate: Velika Loža u Hamburgu sa 61 Ložom i 6000 članova; Velika Loža »K suncu« u Bayreuthu sa 39 Loža i 4040 članova; Velika Loža Majka eklektičkoga masonskog Saveza u Frankfurtu na Majni sa 25 Loža i 3470 članova; Velika Masonska Loža »K slozi« u Darmstadtu sa 10 Loža i 880 članova; Velika Loža zvana »Vez njemačke Braće« u Leipzigu sa 5 Loža i 1730 članova. Ima još 17 Loža, koje pripadaju području, što je otpalo od Njemačke, ali su priznate kao njemačke. One broje oko 1630 članova. Dakle u Njemačkoj ima usve 632 Lože sa 82.180 članova.

Velika Loža engleska sa sjedištem u Londonu ima pod sobom 3889 Loža sa 258.320 članova; V. L. irska u Dublinu 450 L. i 43.000 čl.; V. L. škotska u Edimburgu 1107 L i 50.000 čl.; V. L. švedska u Stockholmu 46 L. i 20.200 čl.; V. L. norveška u Oslu 17 L. i 6000 čl.; V. L. Polarne Zvijezde (Norveška) u Trondhjemu 4 L. i 800 čl.; V. L. danska u Kopenhagenu 17 L. i 6600 čl.; V. L. poljska (u Bruselju) 13 L., nepoznato čl.; V. L. francuska u Parizu 164 L. i 8000 čl.; V. L. švicarska (Alpina) u Ženevi 38 L. i 4800 čl.; V. L. u Beču 14 L. i 1300 čl.; V. L. jugoslavenska u Beogradu 18 L. i 600 čl.; V. L. rumunjska u Bukareštu 14 L. i 614 čl.; V. L. bugarska u Sofiji 11 L. i 1000 čl.; V. L. španjolska u Barceloni 21 L. i 950 čl. — Veliki Orient nizozemski sa sjedištem u Haagu sa 114 Loža i 8160 članova; V. O. belgijski u Bruselju 24 L. i 4100 čl.; V. O. luksemburški u Luksemburgu 1 L. i 100 čl.; V. O. francuski u Parizu 419 L. i 44.000 čl.; V. O. grčki u Ateni 18 L. i 1000 čl.; V. O. turski u Carigradu 10 L. i 2600 čl.; V. O. španjolski u Madridu 21 L. i 950 čl.; V. O. portugalski u Lisabonu 80 L. i 3000 čl.; V. O. talijanski u Rimu 502 L. i 25.000 čl.; dok se Velika Loža, koju Mussolini progoni, raspala.

Prema tome ima u Evropi 7800 Loža sa 576.000 članova.

U Africi ima 91 Loža i 3450 članova; u Sjevernoj Americi 17.008 L. i 3,091.100 čl.; u Južnoj Americi 574 L. i 35.930 čl.; u Sred. Americi 274 L. i 29.270 čl.; u Australiji 1225 L. i 103.600 čl.; razno 150 L. i 21.000 čl.

Usve dakle na cijelom svijetu ima okruglo 28.000 Loža sa 3,860.000 Framasona. Lijepa kita Luciferovih pobornika!

Chronique religieuse en Yougoslavie.

Une conférence de NN. SS. les Evêques dalmates. — Du 24 au 27 mars dernier, NN. SS. les Evêques de la Dalmatie, à l' occasion de la bénédiction de la pierre fondementale du grand séminaire interdiocésain à Split, se sont réunis chez Mgr. l' Evêque de cette ville Dr. Bonefačić pour se consulter sur les questions actuelles touchant leurs diocèses et leurs clergés. Entre autres résolutions importantes qu' ils viennent de prendre, nous trouvons.

NN. SS. rejettent avec indignation les malicieuses calomnies que le clergé catholique ne pense et n' agit pas en vrais patriotes, pour la chose nationale, parce que l' Eglise catholique, qui est une institution internationale ou mieux, supranationale, excluerait et serait en opposition avec l' action pour sa propre nation. L' historie de tous les peuples des temps les plus anciens jusqu' aujourd' hui est une des meilleures preuves que les catholiques ont toujours été les fils les plus fidèles de leur nation. La même chose a été aussi chez nous, et elle l' est encore maintenant. Le clergé catholique de la Dalmatie ne saurait ne pas être fier de son passé en ce point de vue. Il n' en doit pas avoir honte aujurd' hui non plus, car il a toujours été aux premiers rangs et avec dévouement travaillé pour l' idéal national.

En ce dernier temps, on a beancoup parlé et écrit d' un certain mouvement religieux dans nos diocèses. Nous pouvons constater, disent — ils, qu' il ne s' agit pas ici d' un mouvement procédant des motifs religieux, mais à cause d' un bas égoisme ou pour un dépit sans fondement. Mécontentement ou désaccord momentanés de queques uns des fidèles plus ou moins faibles avec leur curé, ou la résistance ordinairement nonjustifiée aux ordonnances des supérieurs ecclésiastiques, ou les difficultés entre les paroissiens et les administrateurs des biens ecclésiastiques à cause du soutien de leur curé ou de l' ainsi dite réforme agraire ce sont les conditions, abusées par certains spéculateurs politiques qui, afin de procurer à leur parti un plus grand nombre d' adhérents, promettent des profits matériels ou d' autres faveurs. Ceux hommes — là, pour faire mieux réussir leur prosélytisme, n' avaient pas peur de faire la propagande »Pour la religion de notre roi«.

NN. SS. les Evêques se plaignent de cette indigne agitation que condamnera chaque patriote prudent, car elle n' apporte rien à l' unité ni de notre Etat ni de la nation; au contraire elle pourrait faire naître la lutte religieuse, et, au lieu de calmer, elle pourrait attiser la haine nationale au détriment de la paix commune qui est autant nécessaire pour la prospérité nationale.

* * *

La vie catholique de notre jeunesse. — Notre jeunesse catholique nous donne des signes d' une vie et d' une activité admirables. Nonobstant les difficultés qu' elle trouve sur son chemin, elle s' organise chaque jour mieux et fonde des nouvelles associations avec nom d' »Orli« (Aigles). Elle tient des assemblées et des réunions publiques tantôt dans une ville tantôt dans une autre, en manifestant son idéal catholique. Une grande assemblée se prépare pour 22—25 juillet prochain, à Raguse, et d' autres plus petites: une provinciale a Požega les 8 et 9 août, pour la Slavonie à Đakovo le 28 juin, pour la Croatie à Ivanić—grad le 18 juillet, pour la Dalmatie à Metković le 4 juillet et à Grohote le 1 aout. Nos jeunes gens prendront part au congrès international des gymnastes catholiques qui aura lieu au mois de septembre à Rome, sous l' auguste protectorat de S. S. le Pape Pie XI. Il faut remarquer que notre jeunesse, outre les thèmes édifiants qu' elle traite dans ses réunions, chaqua fois assiste en commun à la sainte Messe et s' approche de la Table eucharistique. C' est pour cela que nous osons' espérer un avenir meilleur que nous promettent les efforts souvent héroiques de notre jeunesse.

* * *

Les Serbes et le concile oecuménique à Athos. — Nos frères orthodoxes ne montrent pas de grand intérêt pour le concille panorthodoxe qui devait avoir lieu au mont d' Athos en Grèce. Quelques uns entre eux croient même que la célébration de concile oecuménique en général n' est pas nécessaire pour l' Eglise, car les chefs des églises autocéphales peuvent s' entendre entre eux, par écrit, sur tout point qui touche l' Eglise. C' est surtout M. Parenta, rédacteur en chef du »Glasnik, službeni list srpske pravoslavne patrijaršije« (Messager, bulletin officiel du patriarcat orthodoxe serbe) qui pense de cette manière dans le numéro d' avril de la même revue.

Ce même auteur écrit dans le numéro du 14 mai passé à propos de l' église russe: Qu' est - ce que font les autres églises orthodoxes pour sauver l' orthodoxie en Russie, pour délivrer l' Eglise Orthodoxe Russe du cauchemar du bolchévisme, du sectarisme bolchévique, de la propagande de Rome et d' autres propagandes protestantes? Rien! Quelques unes ne le peuvent et d' Autres ne le veulent pas. Dans de telles conditions de la plus grande des Eglises orthodoxes, au lieu de sauver l' Eglise Russe, on pense à la convocation du Concile Oecuménique. Pas de Concile, pas de réunion orthodoxe, jusqu' à la liberation de l' Eglise Russe, affin qu' elle puisse y coopérer! Si l' on veut néanmoins une réunion orthodoxe, alors elle doit s' occuper uniquement, exclusivement de la question comment sauver l' orthodoxie en Russie et délivrer l' Eglise Orthodoxe Russe. Toutes les questions essentielles de l' Eglise Orthodoxe ont été résolues pendant les huit premiers siècles du Christianisme. C' est pour cela que toutes les autres questions qu' on désigne aujourd' hui comme indispensables pour la convocation du Concile Oecuménique, sont des petitesses en comparaison avec la question comment sauver l' orthodoxie en Russie et libérer l' Eglise Orthodoxe Russe.« (P. 142.)

* * *

Mgr. Dr. J. Mileta et le Tiers-Ordre Franciscain. — A l' occasion du VIIe centenaire de la mort de S. Francois d' Assise, S. G. Mgr. Dr. J. Mileta, évêque de Šibenik (Sebenico) invite les fideles des son diocèse de célébrer ce centenaire. Cette commemoraison sera le mieux faite en fondant de nouvelles Fraternités du Tiers-Ordre et en développant celles déjà existantes. Mgr. y rappelle la lettre pastorale, que l' épiscopat yougoslave avait adressée aux fidèles en 1925, où il traite sur le Tiers-Ordre et le recommende tout spécialement. Les Tertiaires étaient tousjours entre les premiers dans l' armée du Christ. Des Papes, des Rois ainsi que des hommes de chaque condition sociale lui appartenaient et lui appartiennent encore. Le Tiers-Ordre est pour tous, puisque il facilite à chaquun l' accomplissement des commendements de Dieu, de l' Eglise, et de ses devoirs d' état.

S. G. donne ensuite des règles sur la fondation des Fraternités du Tiers-Ordre. Et puis, en le recommendant encore une fois à ses diocésains Mgr. dit: „Le soussigné recommende vi-

vement aux M. M. les curés de celles paroisses, où les Fraternités du Tiers-Ordre ne sont pas encore fondées, de s' adresser au supérieur religieux, et ayant la permission en écrit de l' évêque, de solliciter la permission de créer de nouvelles Fraternités ... Il est recommendé à ces prêtres séculiers qui, avec la permission de l' évêque, seront nommés directeurs d' une Fraternité déjà existante ou nouvellement fondée, de s' intéresser ardemment au Tiers-Ordre, en y inscrivant de nouveaux membres pour le noviciat et la profession (Can. 894. § 2.), de diriger consciencieusement la Fraternité, de tenir régulièrement les réunions mensuelles et de tâcher d' obtenir du supérieur religieux, au moins une fois l' an, le visiteur qui visitera la Fraternité et examinera si la Règle du Tiers-Ordre y soit observée.

Il serait très à propos, si les supérieurs de nos séminaires et les professeurs de théologie pastorale, de temps en temps, donnaient aux étudiants plus agés, spécialement à ceux de théologie, des instructions sur la manière de diriger une Fraternité et sur son esprit, et d' intéresser de telle sorte les jeunes lévites à cette institution, laquelle eux-mêmes, une fois devenus curés, créeront et dirigeront dans leurs paroisses.

Il faut remarquer que le Tiers-Ordre n' est pas une ordinaire union pieuse de fidèles ou une Confraternité. C' est un vrai Ordre (Can. 702. § 2.) et il a la préséance, p. es. dans les processions, avant toutes les archiconfraternités, confraternités et autres unions pieuses (Can. 701. § 1.). Le Tiers-Ordre jouit de ce privilège quand ses membres sont réunis sous leur croix ou drapeau, en habit ou avec le signe de l' Ordre (Can. 701. § 3). Les membres du Tiers-Ordre ont droit de porter, avec l' agrément de l' évêque, leur habit pendant les cérémonies religieuses (Can. 701. § 3).

Implorons, mes révérends frères prêtres et chers fidèles, la bénédiction divine sur cette notre tâche, à ce que, à l' occasion du VIIe centenaire de la mort du Séraphique Père S. François, se développe chez nous le Tiers-Ordre, qui, assurément, donnera son fruit et contribuera à la renaissence chrétienne de notre peuple."

* * *

La célébration du VIIe centenaire de la mort de S. Francois d' Assise. — Comme des autres nations catholiques, notre peuple croate se prépare aussi à la célébration du 7ième centenaire de la bienheureuse mort de notre séraphique Père S. François. Il va sans dire que la première place y tiennent les fils de S. François en ses trois Ordres. Mais d' autres associations catholiques y prennent leur part. L' association littéraire de S. Jérome p. es. a fait publier, pour cette année, un des plus beaux romans qui aient jamais parus sur S. François, »Vitez Božji« (Le chevalier de Dieu), écrit par le Dr. I. Kršnjavi, professeur à l' université de Zagreb, un des nos plus grands critiques artistiques. En diverses villes on va tenir des conférences sur S. François et son oeuvre. La ville de Belgrade même, quoique orthodoxe, a invité quelques uns de nos Pères a y donner des conférences sur S. François.

On prépare plusieurs pélerinages de nos pays au tombeau de S. François d' Assise. L' un de Voivodina aura lieu en automne. Un autre plus grand y part de toutes les provinces croates au mois d' août prochain de Zagreb par terre et de Split par mer. A celui-ci participera l' élite intellectuelle de nos pays. S. François a été, par ses fils, pendants sept derniers siècles, un des plus grands bienfaiteurs de notre peuple. En certaines de nos provinces ses fils ont sauvé notre civilisation chrétienne et notre nationalité croate. Un de nos poètes, M. le Dr. Binički, a composé dernièrement un très beau poème en l' honneur de S. François, en l' intitulant »Au bienfaiteur de mon peuple«. Nombre de journeaux et de revues a déjà commencé à célébrer ce centenaire par des articles spéciaux. Notre revue prépare à cette fin un numéro particulier qui sera, nous l' espérons, une célébration autant splendide que digne de cette occasion très significative pour notre Ordre et pour notre nation. Plusieurs professeurs de l' université et écrivains de marque, même orthodoxes, ont promis, à cette fin, leur concours littéraire.

Kratka ocjena knjiga poslanih uredništvu.

Isidora: Die sieben Gaben des Heiligen Geistes. Freiburg i. Br. 1926. S. 366. Cij. uvez. M. 7. — Herder. — Razmatranja Milosrdne Sestre Izidore o značenju darova Duha Svetoga za duhovni život.

Linhardt Dr. R.: Feurige Wolke. 2. B. Pfingstkreis. Freiburg i. Br. 1926. S. 138. Cij. uvez. M. 3,60. — Herder. — Prvi svezak ovih propovijedi za nedjelje i blagdane u godini bio je vrlo simpatično primljen. Ovaj drugi s njim sačinjava jednu cjelinu, a odlikuje se istim prednostima kojima i prvi, naime u kratko a jasno prikazuje staru evanđeosku nauku u novoj formi.

Cepari-Lang: Život sv. Alojzija. Zagreb 1926. S. 318. Cij. D 15, uvez. D 20. — Prigodom 200 god. kanonizacije izdalo Uredništvo Glasnika Srca Isusova u Zagrebu. Ovaj lijepi život ne možemo nego toplo preporučiti svakomu osobito mladeži, koja traži ideala, a na žalost nalazi ih često ondje gdje je samo sjena ideala, a ideala nema. Sv. Alojzij je pravi uzor, u koji se ima ugledati svaki čestiti mladić, ideal, za kojim će čeznuti svaka nevina duša, da lakše dođe do božanskog ideala — Isusa. Ovaj ga život prikazuje u takom svijetlu.

Čvert Stolitja na Mitropoličomu prestali. Izd. »Bogoslovija« knj. 1—2. Lavov 1926. Str. 256. Cij. Dol. 2½. — Lijepi ilustrovani prikaz života grko-katoličkoga metropolite u Lavovu grofa Andrije Szeptyckyja, prigodom 25 godišnjice njegova nadbiskupovanja. Iz ovoga prikaza — u kome su surađivali uz domaće i strani pisci, kao M. d'Herbigny — vidi se veličina nadbiskupa Szeptyckyja kao i njegov ogroman rad na crkvenom, naučnom i narodnom polju.

S. Thomae A.: In Metaphysicam Aristotelis Commentaria. Cura et studio P. M. — R. Cathala. Ed. 2. Taurini 1926. Cij. Lit. 30. — Marietti. — P. Cathala priredio je ovo izdanje po najstarijim izdanjima iz 16. v. sa svrhom, da učenicima učini što pristupačnijim dragocjeno blago metafizičke nauke sv. Tome. Pojedinim knjigama ili predavanjima vidi se veličina nadbiskupa Szeptyckyja kao i njegov ogroman rad na toliko Aristotelova postaje preglednijom i shvatljivijom.

Arsić V. T., **Moralna kriza našeg društva.** Sr. Karlovci 1926. Ćirilicom. — Rasprava preštampana iz »Hrišć. Života«. Ima tačnih pogleda; ali je netačno, što g. pisac nezdravi dio zapadne kulture shvaća kao zapadnu kulturu i njoj pripisuje moralnu krizu, u kojoj se nalazi naše društvo, osobito ono u srpskim krajevima.

Čule Dr. P., **Misli velikih umova o Kristu i kat. Crkvi** Savrem. Pitanja, sv. 24—25. Mostar 1926. — Cij. D 14.— Praktična, za dnevnu porabu veoma podesna apologetika Krista Boga i kat. Crkve, njegova djela.

Ivasović Don F., **Pouka o pet zapovijedi svete Matere Crkve.** Naklada Hrv. Knjižare, Split 1926. — Cij. D 10. — Knjižica zaslužuje preporuku kao i druge slične Pouke vrijednog Don F., Ivasovića.

Andrić Dr. J., **Politika kao nauka.** Izd. Male Knjižnice, sv. 7. Zagreb 1926. — Cij. D 3,50.— Dobiva se kod »Nar. Prosvjete« u Zagrebu, pošt. pretinac 109. Upućuje u temeljne pojmove politike, kao i njezine odnošaje prema socijologiji, moralu, psihologiji i pravu.

Troicki S., **Crkveni ili građanski brak.** Biblioteka savrem. relig.— moral. pitanja, knj. 17. Beograd 1926. — Cij. D 15. Ćirilicom. — Zastupa stanovište fakultativnog braka, t. j. da se sklopi pred crkvenim ili pred općinskim vlastima.

Huber M. S. I., **Die Nachahmung der Heiligen in Theorie u. Praxis.** 4. u. 5. A. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 8. — Herder. — Majstorski prikazana načela kako ćemo prosuđivati i nasljedovati Svece. Knjiga primljena vrlo simpatično.

Hunder A., **Zu Füssen des Meisters.** B. 2. Die Leidensmacht. Fr. 4. bis 6. A. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 5,40. — Herder. — Knjižica se bavi promatranjem muke Isusove. U čitatelju-svećeniku pobuđuje najnježnije osjećaje prema njegovom trpećem Učitelju.

Frank C., S. I., **Philosophia Naturalis** in usum scholarum. Freiburg i Br. Cij. uvez. M. 7,20. — Herder. — Kratak priručnik od 365 str. sadrži sva temeljna načela prirodne filozofije, posebno pojedinih životnih pitanja. Zgodan za privatnu porabu kao i za školu.

Gred I., O. S. B., **Elementa philosophiae Aristotelico-thomisticae.** V. I. Logica-Philosophia naturalis. Ed. 4. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 14. — Herder. — Raspravlja o logici formalnoj i materijalnoj, o prirodnoj filozofiji, općenitoj i posebnoj, t. j. o pokretnom biću uopće i napose, te o duši, o njezinoj naravi, svojstvima i moćima. Dobro dolazi svakomu željnu filozofske naobrazbe, napose slušaocima filozofije.

Bruder Bernhard, Pfeffer u. Salz. 2. u 3. A. von Dr. P. Reinelt. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 3,50. — Herder. — Pojedine istine iz praktičnog života razasute na nedjeljna štiva za vjernike na selu i u gradu.

Pesch Ch. S. I., **Unser bester Freund.** 2. A. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 4,80. — Herder. — Govori o presv. Srcu Isusovu. Vrlo zgodan materijal za propovijedi u lipnju, na prve petke u mjesecu i druge prigode, kad se slavi presv. Srce našega božanskoga Prijatelja.

Jatach J., **Das Evangelium der Wahrheit u. die Zweifel der Zeit.** 2. u. 3. A. Freiburg i. Br. 1926. S. 480. Cij. uvez. M. 9. — Herder — Apologetska predavanja za nedjeljne propovijedi kroz crkvenu godinu. Posebni osvrt na prilike u gradu. Dobro odgovara gradskim ili velegradskim potrebama.

Cathrein V., S. I., **Die lässliche Sünde und die Mittel zu ihrer Verhütung.** Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 3,40. — Herder. — Naobražene katolike, koji teže oko savršenstva, upućuje u toli potrebitu čistoću srca. Knjižica dobro dolazi i njihovim duhovnim vođama.

Waltendorf M. J. v., **Sponsa Christi.** Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 4,20. — Herder. — Život izvanredne Božje miljenice Sestre Marije Angelike Isusove, bosonoge kamelićanke u Pontoisu (1893—1919).

Muckermann H., **Neues Leben,** 4. B. Sinn u. Wert der Eucharistie. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 2,50. — Herder. — S ovim sveščićem

završuju Muckermannova istraživanja o »novom životu«, koji nastaje iz udruženja naravi i svrhunaravi i stvara idealna čovjeka.

Kramp J., S. I., **Eucharistia.** 2. u 3. A. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 3,60. — Herder. — Raspravlja o biti i štovanju presv. Euharistije u nauci i u povijesnom razvoju. Na svršetku lijepa rasprava o Euharistiji i mladeži.

Winterig A., **Liturgie u. Frauenseele.** 3. bis 5. A. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 2,80. — Herder. — Uvodi u duh liturgije ženu, koja najviše strada od današnje nemoralnosti. Diže je k uzvišenim idealima, koji se nalaze u crkvenom bogoštovlju.

Donders Dr. A., **Die Passion Christi u. wir Menschen von heute.** 3. u. 4. A. Freiburg i. Br. 1926. Cij. karton. M. 2,60. — Herder. — Korizmene propovijedi. Divno odgovaraju savremenim potrebama kao rijetko koje ove vrste.

Dederichs W., **Predigt-Gedanken.** Freiburg i. Br. 1926. Cij. kart. M. 2,30. — Herder. — Nacrti i kratki govori za sve nedjelje i svetkovine u godini. Korisni za praktičan život. Dobro dolaze osobito mnogo zaposlenom dušobrižniku.

Keller Dr. F., **Aufwertungsrecht u. Gewissenspflicht.** Freiburg i. Br. 1926. Cij. karton. M. 1,20. — Herder. — Premda kratka rasprava, ipak obrađuje sva pitanja koja se odnose na predmet. Drži se načela da pojedinačno dobro ima služiti općenitomu.

Geyser Dr. J., **Auf dem Kampffelde der Logik.** Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 7.50. — Herder. — Vrlo važno djelo. Radi o biti i sredstvima spoznaje. Obzire se i ispitiva razne sisteme u pitanju, posebno Aristotelov i Kantov pojam istine, bit shvatanja i suda po neokatovu idealizmu, pojimanja očevidnosti itd.

Morawski M., S. I. **Abende am Genfer See.** 13. u. 14. A. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 4,50. — Herder. — Duhovita apologija kršćanskog svjetovnog naziranja. Knjiga poznata po cijeloj Europi.

Stehle K., **Das Mutterhaus der Barmherzigen Schwestern vom Hl. Franziskus zu Gengenbach.** Freiburg i. Br. 1926. Cij. M. 1,40. — Ilustrirana brošura izdana prigodom 700 god. smrti sv. O. Franje i 60 god. jubileja Gengenbaške trećoredske kongregacije.

Frässle J., S. C. I., **Negerpsyche im Urwald am Lohali.** Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 4,80. — Herder. — Zanimljiva opažanja i iskustvo stečeno kroz 15 godina mision, života u središnjoj Africi, državi Lohali ili, kako mi kažemo, Aruvimi.

Jón Svenson, Nonni. 21—25. A. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 4,80. — Herder. — Vrlo sensacionalni doživljaji, koje o sebi pripovijeda poznati Islandac Jón Svenson.

Jón Svenson, Sonnentage. 16—20. A. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 4. — Herder. — Jednako sensacionalni mladenački doživljaji Svensonovi na Islandiji.

Garrold R. P., **Echte Jungen.** 8. u. 9. A. Freiburg i. Br. 1926. Cij. uvez. M. 4. — Herder. — Pripovijesti iz engleskog školskog života. Začaravaju čitalačku mladež i ujedno je moralno i religiozno naobražuju.

HRVATSKA KNJIŽARA U SPLITU

preporuča prigodom JUBILEJA Sv. FRANA ASIŠKOGA slijedeće knjige:

Cvjetići miomirisni iz života siromaška Isukrstova **Sv. Franje Asiškoga** . . . . . Din. 10,—
Ivančić Fr. Jos.: Život sv. Franje Serafskoga ili Asiškoga . „ 32.—
Joergensen I.: Sv. Franjo Asiški . . . . . „ 20,—
Kršnjavi Dr. Isid.: Božji Vitez. Roman . . . . . „ 25.—
Le Monnier Lav — Brković Fra Ark.: Povijest sv. Franje Asiškoga. 2 sveska . . . . . „ 25.—
Pavlinović Mihovio: Besjeda o sv. Franji Asiškomu . . . . „ 1.—
Šarić Dr. Iv., nadbisk.: Stope Serafinskog Oca . . . . . „ 10.—
Wilk Dr. Karlo: Moderni Svetac . . . . . „ 6.—
Vjenčić molitava na čast **S. O. Frane Asiškoga** . . . . . „ 3.—
Alessandrini A. M.: Il fratello di tutti. (U 12 poglavlja razmatra se Asiški Svetac u svojoj karakteristici i svetosti.) „ 27.50
Bossi L.: Vita di S. Francesco. Con una scelta dai Fioretti e alcune liriche ispirate dal Santo . . . . . „ 15.—
S. Francesco d' Assisi: I Fioretti. Da un codice della Biblioteca Reale di Torino, a cura del P. Francesco Sarri . . „ 6.—
Isto u raznim drugim izdanjima sa i bez ilustracija, ili u raskošnim izdanjima od Din. 50.— unaprijed
Facchinetti P. V.: Iconografia francescana. Sa 123 slike . . „ 70.—
—„— Le Stimmate di S. Francesco d' Assisi. Sa 65 slika . . „ 70.—
—„— La storia del poverello d' Assisi narrata ai Giovanetti. Sa 62 slike . . . . . „ 70,—
—„— Siate allegri! Il Serafico Poverello e la gioia della vita „ 30.—
—„— Siate amici! S. Francesco d' Assisi e l' amicizia cristiana „ 30.—
—„— Siate Apostoli! Il »tutto Serafico in ardore« e il problema dell' apostolato . . . . . „ 40.—
—„— La Serafica milizia. Libro sul Terz' Ordine. — Temi storici. — Lo spirito francescano. — Glorie serafiche. Sa slikama . . . . . „ 22,—
—„— La Verna nel Casentino. Sa 25 slika . . . . . „ 70.—
—„— Assisi nell' Umbria. Sa 36 slika . . . . . „ 70.—
—„— Nella Valle Reatina. Sa 24 slike . . . . . „ 70.—
Joergensen G.: La Verna . . . . . „ 23.—
Revelli M.: Frate Francesco poverello di Dio. Sa 20 slika . . „ 35.—
Ricci Corrado: Umbria Santa. Sa 55 slika . . . . . „ 55.—
Vaggi Rebuschini S.: S. Francesco d' Assisi. Con prefazione di P. Giov. Semeria . . . . . „ 17,—
Venturi Adolfo: La Basilica di Assisi. Sa 30 slika . . . . . „ 35.—
Della Vergiliana V.: La Valle Santa (Rieti). Prefazione di G. Joergensen . . . . . „ 25,—

NADALJE PREPORUČAMO SLIJEDEĆA NOVA DJELA:

Čule Dr. P.: Misli velikih umova o Kristu i kat. Crkvi . . . Din. 14.—
Gonzalez Garcia: Što sve danas može jedan župnik. — Šta je učinio jedan župnik? . . . . . „ 10,—
Hrvatska Duša. Almanah hrvatskih katol. Svećenika. Knj. V. „ 60.—

Ivasović Don Fr.: Pouka o pet zapovijedi sv. Matere Crkve Din. 10.—
Lanović Dr. M.: Konkordat Jugoslavije s Vatikanom . . . . „ 30.—
Lang Dr. Jos.: Život sv. Alojzija Gonzage . . . . . „ 20.—
Oberški Dr. J.: Život sv. Stanislava Kostke. Din. 16.—: Vez. „ 22.—
Stošić Don K.: Katedrala u Šibeniku. Sa 13 slika . . . . . „ 12.—
Knjiga o Mariji. Spomin na prvi slovenski Marijin kongres 1924. v Ljubljani . . . . . „ 60.—
Kordin A.: Misijonska prireditev. Predavanja, pjesme i igrokazi (slovenski) . . . . . „ 20.—
Papini Giov.: Storia di Cristo. Peto ilustrirano izdanje . . . „ 55.—

Sve knjige oglašene i recenzirane u »Novoj Reviji«
mogu se naručiti kod
HRVATSKE KNJIŽARE U SPLITU.

GRAD MAKARSKA

posjeduje jedno od najljepših sunčanih kupališta u - Jugoslaviji. Cijene za stan i hranu umjerene. -

Zadružna Gospodarska Banka d. d. Ljubljana

Podružnica SPLIT
Telefon Interurban br. 17.

PODRUŽNICE: Bled, Celje, Djakovo, Maribor, Novisad, Sarajevo, Sombor, Split, Šibenik.

Glavnica i pričuve ukupno nad Din 15,000.000.—
Ulošci nad Din 125,000.000.—

Daje trgovačke kredite, eskomptuje mjenice, lombarduje vrednosne papire. Kupuje i prodaje tudje valute i devize, prima uloške na tek. račun i uložne knjižice te obavlja sve bank. poslove uz najpovoljnije uvjete.

Američki odio: Direktna veza s američkim bankama. Glavni dopisnik: American Express Company, 65 Broadway, te njene podružnice i agencije po svim većim mjestima Sjedinjenih država, Anglo-South American Bank, Ltd., London, te po važnijim mjestima Južne Amerike. The Commercial Bank of Australia Ltd., London, i sve njene podružnice u Australiji i Novoj Zelandiji. National Bank of South Africa, London, Pretoria. - Uredjivanje američkih ostavština.

Izdaje: Konsorcij »Nove Revije« (O. A. Cikojević) — Makarska.
Leonova Tiskara zastup. M. P. Vladović) - Split.